

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕРВІНСЬКИЙ ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.121.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРЕДСТАВНИЦТВО ПОТЕРПЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-
ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Червінський

Науковий керівник: **Грібов Михайло Леонідович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Червінський В. В. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Засновуючись на даних щодо рівня і динаміки дорожньо-транспортних пригод із загибеллю та травмуванням потерпілих, тенденціях щодо забезпечення природних прав жертв автомобільних аварій, обґрунтовано актуальність дослідження питань надання їм професійної правничої допомоги. Поставлено за мету комплексне наукове розроблення засад представництва адвокатом у кримінальному провадженні потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди, а також формування на цій основі практичних рекомендацій.

Наведено характеристику генезису та сучасного стану наукових досліджень представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) у кримінальному провадженні. Констатовано наявність прогалини у наукових знаннях, що утворилася на перетині наукових розвідок, присвячених різним аспектам досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів – з одного боку, а також процесуального статусу й тактики дій потерпілого та його представництва у кримінальному провадженні – з іншого. Проведено систематизацію наукових здобутків за цими напрямками досліджень (з визначенням теоретичних основ реалізації поставленої мети).

Шляхом аналізу положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу» та практики їх застосування, спираючись на результати раніше проведених наукових досліджень проблем процесуального статусу потерпілого та його представництва, особливостей виконання завдань кримінального провадження у

справах щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, розкрито зміст представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Проаналізовано зарубіжний досвід представництва потерпілих загалом, а також у розрізі злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Розглянуто питання урахування міжнародних стандартів та удосконалення чинного законодавства за рахунок запозичення іноземних правових ідей. В процесі компаративістського аналізу, з-поміж іншого, використано законодавство Великобританії, Нідерландів, Німеччини, США, Чехії. Обґрунтовано доцільність виокремлення представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні як самостійного виду адвокатської діяльності та особливого роду послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги; установлення обов'язковості участі представника потерпілого в окремих категоріях кримінальних проваджень (зокрема тих, що пов'язані із заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень через ДТП), а також у тих провадженнях, де це буде визначено судом через їх особливу складність; установлення обов'язку держави з безоплатного надання потерпілим у цих провадженнях вторинної правничої допомоги; спеціальної державної реєстрації адвокатів, які надають зазначений вид допомоги, їх підготовки та підвищення кваліфікації.

Визначено кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування (з конкретними рекомендаціями щодо алгоритмів дій адвоката-представника за різних типів його взаємодії зі слідчим). Констатовано, що збирання речових доказів, документів та одержання зразків для проведення експертиз на початку розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху пов'язано з низкою проблем, зумовлених вадами законодавства та підзаконних нормативно-правових актів. Обґрунтовано, що їх практичне вирішення значно спрощується за конструктивного типу взаємодії слідчого з представником потерпілого. При цьому робота адвоката-представника

має органічно доповнювати діяльність слідчого та не мати ознак втручання в неї. Розроблено рекомендації із забезпечення цього. Внесено пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регламентації процесуальних дій на початковому етапі досудового розслідування та зберігання речових доказів.

Діяльність представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) під час подальшого етапу досудового розслідування досліджено з розмежуванням її на окремі компоненти (процесуальний, контрольно-консультативний та пошуковий), які є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Системно окреслено особливості цих компонентів у їх взаємозв'язку. Процесуальний та контрольно-консультативний компоненти розкрито невідривно один від одного на загальному рівні та на рівні проведення конкретних слідчих (розшукових) дій. Пошуковий компонент вивчено окремо – з визначенням конкретних його складників, прийомів і засобів їх реалізації. Визначено засади організації та окремі тактичні прийоми представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Запропоновано методика ініціювання представником потерпілого необхідних слідчих дій за різних типів взаємодії (конструктивна, офіційно-ділова, конфліктна), що склалися на подальшому етапі між ним і представниками сторони обвинувачення. На ґрунті аналізу законодавства України та практики його застосування окреслено коло проблем, що виникають у практичній діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Розроблено засади впливу представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на використання спеціальних знань експертів і спеціалістів у кримінальному провадженні, а також внесено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій частині. Зокрема, визначено загальні юридичні проблеми впливу представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на використання спеціальних знань у кримінальному

провадженні та запропоновано напрями їх вирішення; окреслено коло завдань, які можуть бути виконані за допомогою конкретних експертиз представником потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди; визначено типові ситуації, в яких представнику потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди потрібно проявляти активність у питаннях організації залучення спеціалістів і призначення експертиз; запропоновано перелік і послідовність можливих дій представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у згаданих ситуаціях; розроблено основи тактики зазначених дій.

Шляхом вивчення реалізації норм процесуального законодавства у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. ст. 286–288 КК України, практики діяльності представників потерпілих від ДТП визначено кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні основи їх представництва у судовому провадженні. Кримінальні процесуальні основи розмежовані на загальні та спеціальні. До перших віднесено норми кримінального процесуального законодавства, що встановлюють права та обов'язки потерпілого і його представника, порядок судового провадження, порядок оскарження судових рішень, а також висновки Верховного Суду, які розкривають особливості практичного застосування вказаних положень. До других – правові позиції Верховного Суду щодо процесуальних питань судового кримінального провадження стосовно злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. Організаційно-тактичні основи представлено конкретними алгоритмами представництва потерпілого від ДТП у суді, які формуються відповідно до низки конкретних факторів. Визначено перелік цих факторів та їх вплив на організацію і тактику дій представника потерпілого від ДТП під час судового провадження.

Спираючись на аналіз положень КК України, матеріали судової практики, результати наукових досліджень питань теорії та практики кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, кримінальної відповідальності та призначення покарання за їх вчинення (й звільнення від відбування такого покарання), сформульовано розуміння та

розкрито зміст кримінально-правових основ представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді. Визначено перелік норм матеріального права, спираючись на аналіз яких, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: здійснює прогнозування перебігу та результатів судового процесу з урахуванням позицій, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та позапроцесуальні засоби відстоювання обраної позиції.

Шляхом аналізу практики реалізації положень кримінального процесуального, цивільного та цивільного процесуального законодавства, правових позицій Верховного Суду і положень наукових праць визначено проблеми відшкодування шкоди потерпілому у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. Запропоновано засоби вирішення цих проблем. Систематизовано положення законодавства, на які має спиратися адвокат у процесі представництва потерпілого як цивільного позивача у кримінальному провадженні, та розроблено алгоритм їх використання у суді, подано рекомендації щодо дій адвоката-представника.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, дорожньо-транспортна подія, досудове розслідування, криміналістична тактика, кримінальне провадження, правила безпеки дорожнього руху, представництво, потерпілий, професійна правнича допомога, слідча дія, слідчий, судова автотехнічна експертиза, транспортний засіб.

SUMMARY

Chervinskyi V. V. Representation of the victim of a traffic accident in criminal proceedings. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

Based on the data on the level and dynamics of road traffic accidents with the death and injury of victims, the trends in ensuring the natural rights of victims of car accidents, the relevance of research into the issues of providing them with professional legal assistance is substantiated. The goal is a comprehensive scientific development of the principles of representation by a lawyer in criminal proceedings of a victim of a traffic accident, as well as the formation of practical recommendations on this basis.

The description of the genesis and current state of scientific research on the representation of the interests of the victim of a road accident in criminal proceedings is presented. It is established that there is a gap in scientific knowledge, which is formed at the intersection of scientific intelligence, dedicated to various aspects of pre-trial investigation of road traffic offences and operation of vehicles – on the one hand, as well as the procedural status and tactics of actions of the victim and his representation in criminal proceedings – on the other hand. Systematization of scientific achievements in these areas of research (with definition of the theoretical foundations of the realization of the set goal) is carried out.

By analyzing the provisions of the Criminal Code of Ukraine and Criminal Procedure Code of Ukraine, the Laws of Ukraine “On the Advocacy and advocacy practice” and “On Free Legal Aid” and the practice of their application, based on the results of previously conducted scientific research on the problems of the procedural status of the victim and his representation, the specifics of the performance of the tasks of the criminal proceedings in cases related to road traffic offences and operation of vehicles, the content of the representation of the victim of a road accident in criminal proceedings is revealed.

The foreign experience of representing victims both in general and in the section of crimes against traffic safety and operation of transport is analyzed. The issue of taking into account international standards and improving the current legislation by borrowing foreign legal ideas is considered. In the process of comparative analysis, among other things, the legislation of Great Britain, the Netherlands, Germany, the USA, and the Czech Republic is used. The expediency of separating the representation of a victim of a traffic accident in criminal proceedings as an independent type of

advocacy and a special type of free secondary legal assistance services; establishing the mandatory participation of the victim's representative in certain categories of criminal proceedings (in particular, those related to the infliction of death on the victim, grievous bodily harm due to a road accident), as well as in those proceedings where it will be determined by the court due to their particular complexity; establishment of the state's obligation to provide secondary free legal aid of charge to victims in these proceedings; special state registration of lawyers who provide the specified type of assistance, their training and professional development is substantiated.

The criminal procedural and organizational and tactical principles of representing a victim of a road traffic accident at the initial stage of a pre-trial investigation are defined (with specific recommendations regarding the algorithms of actions of the representative lawyer for various types of his interaction with the investigator). It is established that the collection of physical evidence, documents and obtaining samples for conducting examinations at the beginning of the investigation of crimes against road safety is associated with a number of problems caused by defects in the legislation and by-laws. It is substantiated that their practical solution is significantly simplified with a constructive type of interaction between the investigator and the representative of the victim. At the same time, the work of the representative lawyer should organically complement the activity of the investigator and not have signs of interference in it. Recommendations are provided. Proposals to improve the criminal procedural legislation in terms of the regulation of procedural actions at the initial stage of the pre-trial investigation and storage of physical evidence are made.

The activity of the representative of the victim of a traffic accident (accident) during the subsequent stage of the pre-trial investigation is investigated – with its separation into some components (procedural, control-advisory and search), which are interconnected and mutually determined. The features of these components in their relationship are systematically outlined. Procedural and control-advisory components are investigated inseparably from each other at the general level and at the level of specific investigative (search) actions. The search component is studied separately – with the definition of its specific components, methods and means of their

implementation. The principles of organization and separate tactical methods of representing the victim of a traffic accident at the next stage of the pre-trial investigation of road traffic offences are determined. The technique of initiating the necessary investigative actions by the victim's representative for various types of interaction (constructive, official-business, conflictual) developed at a later stage between him and the representatives of the prosecution is proposed. Based on the analysis of the legislation of Ukraine and the practice of their application, the range of problems that arise in the practical activities of the representative of the victim of a traffic accident at the next stage of the pre-trial investigation is outlined, and the ways of solving these problems are proposed.

The principles of the influence of the representative of the victim of a road traffic accident on the use of the special knowledge of experts and specialists in criminal proceedings are developed, as well as the suggestions to improve the acting legislation are given. In particular, the general legal problems of the influence of the representative of the victim of a road traffic accident on the use of special knowledge in criminal proceedings are determined, and the directions for solving these problems are given; the tasks that can be solved with the help of specific examinations by the representative of the victim of a traffic accident is outlined; the typical situations in which the representative of the victim of a road traffic accident needs to be active in organizing the involvement of specialists and the appointment of examinations are defined; the list and sequence of possible actions of the representative of the victim of a traffic accident in the mentioned situations are proposed; the basics of the tactics of the mentioned actions are developed.

By studying the implementation of the norms of the provisions of the procedure legislation in criminal proceedings of the offences provided by the Articles 286–288 of the Criminal Code of Ukraine, the practices of representatives of road accident victims, criminal procedural and organizational and tactical bases of their representation in judicial proceedings are defined. Criminal procedure bases are divided into general and special. The first include the norms of criminal procedure legislation, which establish the rights and obligations of the victim and his

representative, the procedure for judicial proceedings, the procedure for appealing court decisions, as well as the conclusions of the Supreme Court, which reveal the specifics of the practical application of the specified provisions. The second include the legal positions of the Supreme Court on the procedural issues of court criminal proceedings of road traffic offences and operation of vehicles. The organizational and tactical foundations are represented by specific algorithms for the representation of the victim of a traffic accident in court, which are formed according to a number of specific factors. The list of these factors and their influence on the organization and tactics of actions of the representative of the victim of a traffic accident during judicial proceedings is determined.

Based on the analysis of the provisions of the Criminal Code of Ukraine, the materials of judicial practice, the results of scientific research on the theory and practice of qualifying road traffic offences and the operation of vehicles, criminal responsibility and the imposition of punishment for their commission (and exemption from serving such punishment), the understanding is formulated and the content of the criminal legal bases of representing a victim of a traffic accident in court is disclosed. A list of norms of substantive law are defined, based on the analysis of which, the presenting counsel in each specific case predicts the course and the results of the judicial process, taking into account the positions that the victim can choose; explains to the client the advantages and disadvantages of each of these positions, the possible consequences of choosing a certain one of them, and agrees with him on the choice of a specific position; chooses and implements criminal procedural and non-procedural means of defending the chosen position.

By analyzing the practice of implementing of the provisions of the criminal procedure legislation and civil and civil procedure legislation, legal positions of the Supreme Court and provisions of scientific works, the problems of compensation for damage to the victim in criminal proceedings of the road traffic offences and the operation of vehicles are determined. The means of solving these problems are proposed. The provisions of the legislation on which the lawyer should rely in the process of representing the victim as a civil plaintiff in criminal proceedings are

systematized, and the algorithm for their use in court are developed, and recommendations on the actions of the presenting counsel are given.

Keywords: lawyer, advocacy, traffic safety, traffic accident, pre-trial investigation, crime, criminal proceedings, representation, victim, legal aid, judicial proceedings.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Червінський В. В., Грібов М. Л. Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 8–21 (авторський внесок дисертанта становить не менше 80 %). DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/8-21>
2. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>
3. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 473–476. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/111>
4. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-75>.
5. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 53–67. DOI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-53](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-53)
6. Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/108>

7. Chervinskyi V., Hribov M. Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (2). P. 30–40 (авторський внесок дисертанта становить не менше 80 %). DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.30>

8. Chervinskyi V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 28 (3). С. 58–72. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-herald/3.2023.58>.

Праці апробаційного спрямування:

9. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри* : матеріали II–ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2023. С. 254–258.

10. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

11. Червінський В. В. Надання правової допомоги потерпілому у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 308–309.

12. Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 139–143.

13. Червінський В. В. Кримінально-правові основи представництва потерпілого від ДТП у суді. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 455–458.

14. Червінський В. В. Тактика дій представника потерпілого від ДТП під час досудового розслідування. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 409–412.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	33
1.1 Стан наукових досліджень представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.....	33
1.2 Зміст і правове регулювання представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.....	46
1.3 Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.....	64
Висновки до розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. ПРЕДСТАВНИЦТВО ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	78
2.1 Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування.....	78
2.2 Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування.....	107
2.3 Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування.....	127
Висновки до розділу 2.....	144
РОЗДІЛ 3. ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В СУДІ.....	153

3.1 Кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у судовому провадженні.....	153
3.2 Кримінально-правові основи представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді.....	163
3.3 Основи представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди як цивільного позивача у кримінальному провадженні.....	182
Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДТП –	дорожньо-транспортна пригода
ЄРДР –	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС –	Європейський Союз
ЄСПЛ –	Європейський суд з прав людини
КК України –	Кримінальний кодекс України
КПК України –	Кримінальний процесуальний кодекс України
КпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МТСБУ –	Моторно-транспортне страхове бюро України
НСРД –	негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД –	оперативно-розшукова діяльність
ПДР –	Правила дорожнього руху
СРД –	слідча (розшукова) дія
ЦК України –	Цивільний кодекс України
ЦПК України –	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема травмування та загибелі людей через злочинні порушення правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів в Україні та в усьому світі набуває дедалі більшої актуальності через неухильне збільшення кількості автомобілів і водіїв, масове застосування індивідуального електротранспорту, інтенсифікацію дорожнього руху. Важкі травми, яких зазнають жертви ДТП, часто призводять до їх миттєвої загибелі або ж до болісної смерті впродовж певного періоду після події, що фактично є позбавленням людини права на життя.

За даними Центру відвернення травматизму та контролю за ним (Center for Injury Prevention and Control), щорічно на автошляхах гине близько 1,35 мільйони осіб, щодня – майже 3700 осіб. Сьогодні ДТП є основною причиною смерті дітей та молодих людей у віці від 5 до 29 років¹.

В Україні абсолютні показники травмування і загибелі людей унаслідок злочинних порушень правил дорожнього руху лишаються надто високими та продовжують зростати. Так, упродовж 2023 р. зафіксовано 23 642 ДТП з потерпілими (це на 26,9 % більше, ніж у 2022 р., коли було зареєстровано 18 628 ДТП). Унаслідок ДТП минулого року загинули 3053 людини, а 29 502 особи було травмовано (ці показники у 2022 р. становили 2791 та 23 145 – відповідно). У 942 випадках (із загальної кількості ДТП) було встановлено, що порушники правил дорожнього руху перебували у стані сп'яніння (проти 790 за попередній рік). Автомобільні аварії за участю нетверезих водіїв минулого року спричинили смерть 96 людей та травмування понад 1226 осіб (у 2022 р. ці показники становили 91 та 1000). Протягом 2023 р. потерпілими від ДТП стали понад 4538 дітей, 175 з яких загинули (відповідні показники 2022 р. становлять 3100 та 125)².

¹ Road traffic injuries and deaths – A global problem. 2023. URL: <https://www.cdc.gov/injury/features/global-road-safety/index.html>.

² Інформація з офіційного сайту патрульної поліції. <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>

Разом з тим збройна агресія російської федерації проти України цілком виправдано відсунула на задній план протидію багатьом кримінальним правопорушенням, у тому числі й тим, які пов'язанні з травмуванням і загибеллю людей. Адже вбивства та каліцтво десятків тисяч українців унаслідок бойових дій та актів терору має бути належним чином задокументовано й розслідувано, що потребує колосальних зусиль з боку оперативних працівників, слідчих, експертів і прокурорів, а також значного часу. Одночасно оперативні підрозділи, органи досудового розслідування та прокуратура повинні забезпечувати активну протидію організованій злочинності, яка на тлі війни зміцнює свої позиції та поширює вплив на усі сфери життя.

Такий стан речей став причиною того, що значно знизилася ефективність діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень, розпочатих за фактами дорожньо-транспортних пригод. Унаслідок недостатньо активного та професійного виконання слідчими своїх обов'язків, прокурори не можуть забезпечити виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України: кримінальні провадження закриваються з формальних підстав, а для доведення вини особи, яка спричинила ДТП, часто бракує доказів. При цьому порушуються права потерпілих від дорожньо-транспортних пригод. Вони не лише позбавлені компенсації за спричинену моральну та матеріальну шкоду, а й отримують додаткову моральну травму через фактичну несправедливість, яка за суто формальними ознаками є цілком законною.

Виправлення такого становища полягає не лише у вдосконаленні роботи органів досудового розслідування та прокуратури, а й в забезпеченні ефективності інституту представництва адвокатом потерпілого від ДТП. Саме цей інститут наразі може розглядатися як одна з важливих гарантій забезпечення виконання завдань кримінального провадження у справах досліджуваної категорії.

Запорукою ефективності та розвитку цього інституту є розробка його теоретичних засад. Відповідного наукового дослідження досі не проводилося.

Проте сьогодні наявне теоретичне підґрунтя для такого дослідження, що сформоване вітчизняними вченими, які вивчали проблеми процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні, представництво адвокатом його інтересів (Ю. П. Аленін, В. О. Боняк, Т. В. Варфоломєєва, І. В. Гловюк, І. В. Гора, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, Т. В. Лукашкіна, М. А. Погорецький, Н. З. Рогатинська, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, В. П. Шибіко, С. П. Щерба, О. Г. Яновська та інші), а також науковцями, які працювали над криміналістичними та кримінальними процесуальними аспектами розкриття та розслідування злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (Т. В. Авер'янов, М. Г. Богатирьов, В. І. Жулев, Б. Л. Зотов, М. П. Зуєв, В. М. Махов, В. А. Мисливий, С. Г. Новіков та інші).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково технічних розробок на період до 2023 року (постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942 та від 22 серпня 2018 р. № 641 – зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 9 травня 2023 р. № 463); Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021); Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України (наказ МВС України від 25 листопада 2016 р. № 1252); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454). Тематика дисертації відповідає Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, ухваленим рішенням Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради

НАВС від 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14), уточнено 30 листопада 2023 р. (протокол № 23).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне наукове розроблення засад представництва адвокатом у кримінальному провадженні потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди, а також формування на цій основі практичних рекомендацій.

Визначена мета обумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- охарактеризувати стан наукових досліджень представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні;
- розкрити зміст представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні;
- окреслити основні напрями вдосконалення правового регулювання такого представництва;
- внести пропозиції щодо запровадження міжнародних стандартів і використання в Україні зарубіжного досвіду представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні;
- визначити проблеми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування та запропонувати шляхи їх вирішення;
- окреслити засади представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування, сформулювати рекомендації щодо дій адвоката-представника;
- розробити основи впливу представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, з визначенням відповідних алгоритмів його дій;
- розкрити кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади представництва потерпілого від від дорожньо-транспортної пригоди у судовому провадженні;
- сформулювати поняття та визначити зміст кримінально-правових основ представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді;

– розкрити зміст і визначити особливості представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди як цивільного позивача у суді, сформулювати відповідні рекомендації щодо алгоритму дій адвоката-представника.

Об'єктом дослідження є забезпечення прав потерпілого в кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. *Методи дослідження* обрано з урахуванням окреслених у роботі мети і завдань, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Їхню основу становить загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також їх зв'язків з практичною діяльністю органів досудового розслідування, прокурорів, адвокатів і суду.

Спеціальними методами дослідження, використаними в дисертації, є: *метод системного аналізу* (для дослідження правових норм, якими регламентовано діяльність учасників кримінального провадження, а також наукових джерел і матеріалів практики); *історико-правовий* – під час дослідження генезису та сучасного стану наукової розробленості проблем представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для визначення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, формування понятійно-категорійного апарату (підрозділ 1.2, розділ 3), систематизації наукових знань щодо обраного напрямку дослідження (підрозділ 1.1), визначення змісту діяльності адвоката з представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні (підрозділ 1.2); під час комплексного вивчення правової регламентації та практики діяльності слідчого, прокурора, потерпілого, його представника та сторони захисту у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, кримінальної та цивільно-правової відповідальності винних у вчиненні злочинних ДТП (підрозділ 1.2, розділи 2, 3); *порівняльно-правовий* – для комплексного аналізу норм міжнародного права та права окремих зарубіжних

країн, вітчизняного законодавства і підзаконних нормативно-правових актів, що слугують правовим базисом представництва потерпілого у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом ДТП (підрозділ 1.3); *логіко-юридичний (або догматичний)* – у процесі розроблення понятійного апарату та наукових положень, формулювання пропозицій щодо внесення змін і доповнень до законодавчих актів (підрозділ 1.2, розділи 2, 3); *моделювання* – для розробки алгоритмів дій представника потерпілого від ДТП на різних стадіях та етапах кримінального провадження (розділи 2, 3); *статистичний* – під час обґрунтування теоретичних положень роботи зі статистичною інформацією, узагальнення результатів вивчення практики тощо (підрозділи 1.2, 2.1, 3.2); *соціологічний* – у перебігу анкетування та інтерв'ювання адвокатів, слідчих і прокурорів й під час збирання емпіричного матеріалу шляхом спостереження (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані та аналітичні матеріали міжнародних правоохоронних та правозахисних організацій, Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, а також правоохоронних органів інших країн за період 2014–2024 рр.; матеріали 200 кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених ст. ст. 286–288 КК України. В ході дослідження у період з вересня 2022 по вересень 2023 р. опитано 200 слідчих, які мають досвід розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, та 200 адвокатів, які мають досвід представництва потерпілих від ДТП (опитані поліцейські та адвокати живуть і працюють у м. Києві, Вінницькій, Волинській, Житомирській, Київській, Одеській, Хмельницькій, Харківській, Черкаській областях), а також особистий досвід автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень, в якому на основі сучасних досягнень теорії кримінального та цивільного права і процесу, криміналістики, аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду правоохоронної і правозахисної

діяльності розроблено теоретичні, організаційно-правові й тактичні засади представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні:

вперше:

– розкрито зміст представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, який становлять його суб'єкти (адвокати), мета (реалізація прав і законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 286–288 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини), завдання (встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом – у взаємодії зі слідчим, прокурором, а також відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним правопорушенням) дії (конкретні заходи процесуального, пошукового (детективного) та консультативно-контрольного характеру);

– виокремлено особливий вид криміналістичної тактики – «тактика представництва потерпілого у кримінальному провадженні», з визначенням і розкриттям змісту її компонентів під час проведення огляду місця ДТП, до яких віднесено: процесуальний компонент (включає способи та прийоми, які дозволять адвокату, незважаючи на відсутність процесуального статусу, офіційно взяти участь в огляді місця події, що проводиться до початку кримінального провадження, та робити заяви, подавати зауваження й доповнення до протоколу цієї слідчої (розшукової) дії); консультативно-контрольний компонент (активне спостереження й технічне фіксування дій учасників огляду (та інших осіб), завуальоване консультування слідчого і спеціаліста (у разі виявлення адвокатом порушення ними криміналістичних методик і несуттєвих порушень вимог КПК України); припинення спроб будь-яких осіб зашкодити повноті, правильності та ефективності огляду та інших невідкладних процесуальних дій; пошуковий (детективний) компонент, що полягає в активному відшукуванні та фіксуванні (паралельно зі слідчим) усіх слідів ДТП;

– розроблено алгоритми дій представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування, залежного від виду взаємодії, що склався між ним і слідчим (конструктивний, офіційно-діловий та конфліктний) з визначенням переліку рекомендованих слідчих (розшукових) дій (повторний огляд місця події; додаткові допити свідків і потерпілого; допит підозрюваного (раніше допитаного як свідка або недопитаного); допит двох і більше раніше допитаних осіб, слідчий експеримент, проведення експертиз, а також (у разі зникнення винуватця з місця пригоди чи імовірності приховування за допомогою ДТП слідів іншого злочину) окремі НСРД) та завдань представника потерпілого від ДТП щодо їх проведення;

– розкрито зміст пошукового (детективного) компоненту діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування, який, залежно від обставин, може zahrховувати: особистий виїзд на місце ДТП, його обстеження та спостереження за ним (для формування наочного уявлення про механізм ДТП, виявлення важливих обставин, що не знайшли відображення у матеріалах провадження та перевірки даних, одержаних слідством); встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП (особистий пошук, а також публічні звернення через засоби масової інформації та соціальні мережі); пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які були допущені за аналогічних обставин у цьому самому місці (з метою визначення правової позиції); проведення консультацій з експертами; збирання даних, що характеризують винуватця ДТП, інформації щодо його майна; виявлення та викриття спроб незаконного впливу на потерпілого і свідків;

– розроблено алгоритми дій представника потерпілого від ДТП у випадках, коли його втручання необхідне для забезпечення ефективного використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування, а саме, якщо слідчий: не залучає спеціаліста для участі у слідчих (розшукових) діях, у той час як є реальна необхідність у використанні спеціальних знань під час їх проведення; вчасно не призначає експертизи (затягує процес призначення), які мають важливе значення для встановлення та подальшого доказування обставин злочинного ДТП

(автотехнічну, судово-медичну), або відмовляється їх призначати; не вносить до переліку питань, що ставляться перед експертом, ті, відповіді на які є важливими для встановлення обставин вчиненого ДТП (або некоректно їх формулює); під час організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні припускається процесуальних помилок, які у подальшому можуть вплинути на допустимість одержаних доказів; відмовляється призначати експертизи з встановлення виду та розміру матеріальної шкоди, спричиненої ДТП (автотоварознавчу, судово-психологічну); недостатньо повно та коректно сформував у постанові перелік питань, на які має відповісти експерт за результатами автотоварознавчої та судово-психологічної експертизи; належним чином не використав результати проведених експертиз у кримінальному провадженні;

– уведено до наукового обігу поняття кримінальних процесуальних основ представництва потерпілого від ДТП в суді, які розмежовано на загальні (норми кримінального процесуального законодавства, що встановлюють права й обов'язки потерпілого та його представника, порядок судового провадження, порядок оскарження судових рішень, а також висновки Верховного Суду, які розкривають особливості практичного застосування вказаних положень) та спеціальні (правові позиції Верховного Суду щодо процесуальних питань судового кримінального провадження щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів);

– окреслено систему вихідних даних для визначення основ організації і тактики представництва потерпілого від ДТП, а саме: позиція та цілі клієнта на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом; відповідність змісту обставин, викладених в обвинувальному акті, фактичним даним, що містяться у матеріалах кримінального провадження, а також відповідність змісту обвинувального акта позиції потерпілого від ДТП, вказаним обставинам і правовій кваліфікації кримінального правопорушення; ефективність представництва потерпілого від ДТП (якщо воно здійснювалося) на стадії досудового розслідування; наявність у розпорядженні прокурора, потерпілого та

представника належних і допустимих доказів, які забезпечать доказування обставин кримінального правопорушення та вимог цивільного позову; наявність у сторони захисту доказів, якими можуть бути спростовані доводи прокурора, потерпілого та його представника; правова позиція сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів; правові позиції (прецеденти) Верховного Суду при вирішенні аналогічних справ; суб'єктивні особливості відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме справу відповідно до результатів авторозподілу;

– сформульовано визначення кримінально-правових основ представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді, під якими запропоновано розуміти сукупність норм матеріального права, спираючись на аналіз яких, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: здійснює прогнозування перебігу та результатів судового процесу з урахуванням позицій, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та позапроцесуальні засоби відстоювання обраної позиції;

удосконалено:

– поняття представництва потерпілого у кримінальному провадженні, що визначене як різновид адвокатської діяльності, яка полягає в наданні потерпілому від кримінального правопорушення професійної правничої допомоги із забезпечення його прав і законних інтересів на стадіях досудового розслідування та судового провадження, а також під час процесуальних дій, що можуть проводитися до початку досудового розслідування;

– підходи до використання в Україні міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду з метою удосконалення правового регулювання представництва потерпілого у кримінальному провадженні, в частині запровадження на рівні закону: виокремлення такого представництва як самостійного виду адвокатської діяльності та особливого роду послуг з надання безоплатної вторинної правничої допомоги; установлення обов'язковості участі представника потерпілого в

окремих категоріях кримінальних проваджень (зокрема тих, що пов'язані із заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень через ДТП), а також у тих провадженнях, де це буде визначено судом через їх особливу складність; встановлення обов'язку держави з безоплатного надання потерпілим у цих провадженнях вторинної правничої допомоги; державної реєстрації адвокатів, які спеціалізуються на наданні зазначеного виду допомоги, їх підготовки та підвищення кваліфікації;

– класифікацію видів взаємодії представника потерпілого під ДТП зі слідчим на початковому етапі досудового розслідування, до яких віднесено конструктивну, офіційно-ділову та конфліктну; визначено, що завданням представника є налагодження конструктивної взаємодії зі слідчим, яка передбачає взаємну консультаційну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією, органічне доповнення представником діяльності слідчого, заповнення прогалин у його роботі, запобігання процесуальним і тактичним помилкам;

– пропозиції щодо вдосконалення процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні в частині: включення його до числа суб'єктів, що мають право звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів; надання йому повноважень (рівних за обсягом і змістом з правами сторони захисту) щодо залучення спеціалістів та проведення експертиз; урегулювання права потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором їх клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та встановлення обов'язку останнього у разі задоволення такого клопотання звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту; встановлення обов'язку слідчого щодо невідкладного роз'яснення потерпілому його прав та обов'язків;

– обґрунтування доцільності запровадження до КПК України: механізму уточнення і доповнення цивільного позову під час розгляду судом кримінального провадження; механізму залишення позовної заяви без руху та надання цивільному позивачу часу для усунення її недоліків; заходів

забезпечення цивільного позову; визначення прав та обов'язків цивільного позивача (без відсилання до прав і обов'язків інших учасників кримінального провадження);

набуло подальшого розвитку:

– теоретичне обґрунтування практичної необхідності невідкладного залучення працівниками поліції адвоката для безоплатного надання професійної правничої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди;

– засоби усунення процесуальних проблем, що виникають на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (у частині збирання речових доказів, документів та одержання зразків для проведення експертиз), а саме запропоновано: передбачити право слідчого під час огляду місця події відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз (у тому числі до внесення відомостей до ЄРДР) – без тимчасового доступу до речей; запровадження механізму передання пошкодженого у ДТП транспортного засобу потерпілого на його відповідальне зберігання;

– систематизація норм матеріального права, що підлягають урахуванню адвокатом під час представництва потерпілого від ДТП у суді, до яких віднесено: норми КК України, положення Законів і підзаконних нормативно-правових актів у сфері організації та забезпечення безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів, Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, постанову Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14, низку рішень Касаційного кримінального суду;

– розроблення алгоритму дій представника потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні, який у найбільш загальному вигляді має лінійну структуру та зараховує: роз'яснення клієнту усіх питань, що

стосуються розгляду судом цивільного позову; визначення розміру майнової шкоди, заподіяної унаслідок ДТП, що документально підтверджений і може бути доведений перед судом; визначення орієнтовного розміру моральної шкоди з урахуванням обставин справи та актуальної судової практики; визначення належних відповідачів за цивільним позовом у кримінальному провадженні; формування позовних вимог з чітким розподілом їх між належними відповідачами (обвинуваченим, володільцем транспортного засобу, страховиком або Моторно-транспортним страховим бюро України (далі – МТСБУ)) – за узгодженням з потерпілим; оформлення позовної заяви відповідно до вимог ст. 175 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) з додатками та подання її суду до початку розгляду кримінальної справи по суті; підтримання позовної заяви під час розгляду справи по суті; оскарження рішення суду за наявності підстав.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу», а також Кримінального процесуального кодексу України (лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-27/12-2023/285235 від 27 грудня 2023 р.);

– *практичній діяльності* адвокатів Вінницької області – під час представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні (акти впровадження Ради адвокатів Вінницької області від 10 січня 2024 р.; Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Вінницькій області від 15 січня 2024 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, підручників і науково-практичних посібників для проведення всіх видів занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Методика розслідування окремих видів злочинів»,

«Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Адвокатська діяльність», а також у межах підвищення кваліфікації слідчих та оперативних працівників Національної поліції України (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 26 грудня 2023 р.; Національної академії внутрішніх справ від 23 січня 2024 р.; факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету від 28 грудня 2023 р.);

– *науково-дослідній діяльності*: при розробці засад взаємодії слідчого з представником потерпілого від ДТП; формуванні характеристики процесуальних аспектів та алгоритму збирання речових доказів, документів й одержання зразків для проведення експертиз на початку розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху; визначенні основ використання слідчим можливостей представника потерпілого від ДТП для виконання завдань кримінального провадження; систематизації засобів забезпечення прав і законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні; розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 26 грудня 2023 р.; Національної академії внутрішніх справ від 23 січня 2024; факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету від 28 грудня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано самостійно. Положення, що становлять новизну й визначають теоретичне та практичне значення результатів дослідження, розроблені автором особисто. У наукових статтях «Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення» та «Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings» авторський внесок дисертанта становить не менш 80 % та полягає у викладенні основних результатів проведених досліджень і формулюванні висновків. Внесок співавтора (М. Л. Грібова) у підготовку даних праць полягає в тому, що він взяв участь у

обґрунтуванні актуальності обраної тематики, огляді та аналізі останніх досліджень та публікацій, формулюванні тексту анотацій, що у сукупності становить до 20 % загального обсягу роботи над кожною із статей. Наукові ідеї та розробки, належні співавтору статей, у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки та рекомендації оприлюднені у доповідях на всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях: «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.); «Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри» (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 квітня 2023 р.); «Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи» (м. Харків, 25 травня 2023 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 23 листопада 2023 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 30 листопада 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені у 14 наукових працях, з них вісім статей, опублікованих у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (усі з активним ідентифікатором DOI, дві у співавторстві з іншими особами), а також шести тезах доповідей на всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменувань на 27 сторінках) та шести додатків на 55 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 291 сторінку, з них основного тексту – 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Стан наукових досліджень представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні

Проблема травмування та загибелі людей через злочинні порушення правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів в Україні та усьому світі набуває дедалі більшої актуальності через неухильне збільшення кількості автомобілів і водіїв, інтенсифікацію дорожнього руху. При цьому права потерпілих від ДТП часто залишаються незахищеними. Вони не отримують належної компенсації, а винуватці автомобільних аварій уникають заслуженого покарання. Те саме стосується й інших категорій кримінальних правопорушень, зокрема умисних тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, її статевої свободи і недоторканості. Тому вітчизняні вчені активно досліджують питання реалізації прав і захисту законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Прийняття у 2012 р. чинного КПК України зумовило інтенсифікацію та новий етап наукових розвідок цього напрямку.

Так, у 2013 р. О. П. Кучинська опублікувала монографію «Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників», де значна увага приділяється формальному визначенню, реалізації, охороні та захисту прав потерпілого від кримінальних правопорушень. Проведене дослідження дало змогу виробити важливі теоретичні положення та науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення механізму забезпечення прав потерпілого у кримінальному провадженні [72]. Ці положення та рекомендації стали потужним фундаментом для проведення інших досліджень цього напрямку.

С. Є. Абламський у 2015 р. презентував результати свого монографічного дослідження «Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні». Ця робота являє собою системне наукове опрацювання проблем захисту прав і законних інтересів потерпілого. Серед іншого вона містить аналіз правового механізму та проблем здійснення такого захисту, а також шляхів їх вирішення. Автором проведено порівняльний аналіз процесуального статусу потерпілого за Кримінальним-процесуальним кодексом України 1960 року та чинним КПК України. При цьому дослідник розглядає потерпілого та його права у кримінально-правовому, кримінальному процесуальному, кримінологічному та міжнародному аспектах. Учений обґрунтовує необхідність: розширення змісту поняття «потерпілий» за рахунок включення до цього поняття держави (у тому випадку, коли злочинним діянням було принижено авторитет її органів, або ж коли державі було завдано матеріальних збитків); віднесення до засад кримінального провадження положення щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; значне розширення прав потерпілого у кримінальному провадженні та багато іншого [1].

У 2017 р. М. А. Погорецький та Д. Б. Сергєєва виявили проблеми реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному процесі України та запропонували низку фундаментальних теоретичних положень і конкретних організаційно-правових заходів щодо вирішення цих проблем. Зокрема, дослідники окреслили шляхи впровадження до вітчизняного законодавства міжнародних стандартів із захисту прав потерпілих від злочинів, сформулювали низку пропозицій щодо вдосконалення КПК України, розробили механізм створення та фінансування компенсаційного фонду з відшкодування потерпілим шкоди, заподіяної злочинами [96, с. 118–123]. Внесені вченими пропозиції вважаємо такими, що не втратили актуальності і сьогодні та заслуговують на пряме запровадження в правотворчу та правозастосовну практику.

Цього ж року С. О. Старенький розкрив проблемні питання реалізації засади змагальності під час здійснення потерпілим доказування у кримінальному процесі. Вчений акцентував на відсутності процесуальних засобів, необхідних

для реалізації прав потерпілого як суб'єкта доказування та окреслив шляхи вирішення цієї проблеми. Ним було сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання участі потерпілого у збиранні доказів шляхом ініціативи вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, призначення та проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних [178, с. 192–196]. Зазначені пропозиції є цілком слушними. Вони знайшли схвальний відгук у багатьох наукових працях [89, с. 433–435] та з часу їх опублікування вже неодноразово висловлювались іншими дослідниками у змінених формах [219, с. 298–295].

У 2019 р. В. О. Боняк та Ю. О. Коломоєць дослідили питання збалансованості правового статусу потерпілого зі статусом інших учасників кримінального провадження та запропонували запровадити зміни і доповнення до чинного законодавства у цій сфері, зокрема, щодо набуття статусу потерпілого та віднесення його до сторони обвинувачення [11, с. 130–134]. Положення та висновки, представлені у роботі цих науковців, загалом не суперечать тим результатам, що були одержані їх попередниками (С. Є. Абламський, О. П. Кучинська, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева, С. О. Старенький та ін.), та відрізняються особливостями поглядів щодо конкретних засобів удосконалення процедури визнання особи потерпілою, забезпечення її правовою допомогою.

Наступного року В. М. Тертишник запропонував шляхи удосконалення статусу потерпілого, розширення його передбачених законом прав, установлення процедури їх реалізації, усунення юридичних колізій та гармонізації законодавства у цій частині. Вчений наполягав на детальному унормуванні прав потерпілого: на відшкодування шкоди (за рахунок винного або коштів Державного бюджету); на повагу до честі та гідності; на задоволення вимог щодо накладення арешту на майно обвинуваченого; на особисте негайне освідування судово-медичним експертом (в разі заподіяння йому тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю); на використання правової допомоги правничого повіреного з числа адвокатів (або іншого фахівця в галузі права) на

ознайомлення з матеріалами зупиненого кримінального провадження та ін. [183, с. 175–182]. Пропозиції вченого заслуговують на увагу та детальне вивчення з точки зору структури конкретних формулювань, що мають запроваджуватись до законодавства.

У 2020 р. Н. З. Рогатинська та К. І. Складрук представили науковій спільноті своє бачення комплексу наявних проблем щодо процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні та шляхів їх вирішення. За результатами проведених досліджень вчені дійшли висновку про те, що процесуальний статус потерпілого становить одне із найбільш важливих і винятково дискусійних питань у вітчизняній теорії та практиці кримінального процесу. При цьому важливу роль у захисті прав і законних інтересів потерпілих, забезпеченні реальності й належності обсягів відшкодування завданої їм шкоди відіграє своєчасність та ефективність відповідних дій оперативних підрозділів й органів досудового розслідування [175, с. 181–185].

Якщо з твердженням про теоретичну та прикладну важливість процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні цілком можна погодитися, то щодо його виняткової дискусійної виникає обґрунтований сумнів. Адже усі вітчизняні дослідники єдині у поглядах щодо оцінки проблем сучасного правового регулювання цього статусу та основних шляхів його вдосконалення: розбіжності та суперечності мають місце лише у деталях. Так само погоджуючись з важливою роллю органів досудового розслідування у забезпеченні своєчасного та повного відшкодування потерпілому шкоди, неможна погодитись з аналогічною роллю оперативних підрозділів, повноваження яких у кримінальному провадженні, відповідно до ст. ст. 40, 41 КПК України, зводяться лише до виконання доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Цього ж року (2020) Експертний центр з прав людини (а саме, група дослідників на чолі з А. М. Орлеаном), за фінансової підтримки Європейського Союзу та в рамках Проекту ЄС «Pravo-Justice» опублікували результати досліджень, де сформулювати висновки і рекомендації стосовно залучення

потерпілих до процесу розслідування та судового розгляду їхнього захисту та підтримки, вирішення питань компенсацій і відшкодування шкоди, завданої злочинами.

З-поміж іншого вчені дослідили питання отримання потерпілим відповідного кримінального процесуального статусу, забезпечення його інформування про процедуру, хід і результати досудового розслідування. Авторським колективом було сформульовано власні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання збирання потерпілим доказів, оскарження ним рішень органу досудового розслідування та прокурора. Проведено порівняльний аналіз міжнародних стандартів захисту потерпілих, з одного боку, та національних особливостей законодавчого унормування та практики правозастосування у цій частині – з іншого. Розглянуто питання соціально-психологічної, матеріальної та медичної підтримки потерпілих, відшкодування їм моральної та матеріальної шкоди [161]. Дослідження відрізняється: суто практичною спрямованістю; використанням переважно емпіричних методів дослідження з глибоким аналізом положень законодавства та вітчизняної практики його застосування; чіткими висновками та конкретними пропозиціями, що зорієнтовані на запровадження в Україні міжнародних стандартів захисту прав потерпілого.

У 2022 р. М. О. Буртовий опублікував низку наукових статей, присвячених правовому статусу потерпілого, гарантіям забезпечення та реалізації його прав, прокурорського нагляду за дотриманням цих прав – на стадії досудового розслідування [15, с. 127–131; 16, с. 124–129; 17, с. 564–568; 18, с. 134–139; 19, с. 230–233]. Усі ці праці в подальшому увійшли до основного змісту його дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Процесуальні права потерпілого та їх реалізація на стадії досудового розслідування». Результати досліджень, проведених М. О. Буртовим, загалом не суперечать висновкам його попередників та розвивають і конкретизують їх у площині досудового розслідування.

Того ж року А. П. Черненко та А. Г. Шиян у статті «Про функцію потерпілого у кримінальному провадженні» подали власне обґрунтування позиції щодо необхідності безальтернативного віднесення потерпілого до сторони обвинувачення та внесення до КПК України окремого параграфу під назвою «Потерпілий і його представник» [214, с. 301–308]. Така позиція і раніше висловлювалася у наукових джерелах, але з дещо іншою аргументацією.

Зазначену позицію займає і Н. В. Нестор у своїй роботі «Забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні України», датованій також 2022 р. Окрім того, дослідниця наголосила на доцільності законодавчого закріплення обов'язкового роз'яснення потерпілому його прав особою, яка прийняла заяву про вчинення щодо нього кримінального правопорушення. Вона запропонувала запровадити у КПК України нову статтю «Правонаступник потерпілого»; вжити законодавчих заходів щодо забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у тому числі за рахунок Державного бюджету України [88, с. 124–135].

О.П. Кучинська та Ю.В. Циганюк у 2022 р. презентували результати своїх досліджень щодо співвідношення процесуального статусу викривача та потерпілого у кримінальному провадженні [74, с. 650–654]. Питання процесуального статусу потерпілого ці вчені досліджували і у подальшому [10, с. 524–528; 73, с. 598–603].

У тому ж році (2022) І. М. Ткаченко опублікувала результати наукової розробки питання розуміння терміна «потерпілий» у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві. Дослідниця дійшла висновку, що розуміння потерпілого, подане у ст. 55 КПК України, не може повним обсягом відповідати потребам кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Вона слушно зауважує, що правовий статус потерпілого у кримінальному праві України суттєво різниця із статусом, передбаченим КПК України.

Разом з тим авторка наголошує, що у питаннях віднесення певних осіб до числа потерпілих (а також заподіяння їм шкоди) положення КК України і КПК

України потрібно уніфікувати, а поняття потерпілого в обох Кодексах мають узгоджуватися. До їх кола, вважає дослідниця, варто відносити лише фізичних та юридичних осіб (при цьому норму щодо адміністратора за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, необхідно виокремити в самостійну частину ст. 55 КПК України). В обох галузях права до числа потерпілих доцільно зараховувати не лише тих осіб, яким завдано реальної шкоди, а й тих, яким такої шкоди не заподіяно, але створено загрозу її завдання [187, с. 185–193].

Зауважимо, що наукові дискусії навколо змісту поняття «потерпілий» у міжгалузевому просторі юридичних наук точилися і раніше [185, с. 61–74; 75, с. 70–73]. Проте наразі системні наукові розвідки цього напрямку проводить саме І. М. Ткаченко, віддаючи перевагу кримінально-правовим і криміналістичним аспектам. Так, у 2023 р. вона представила роботу «Співвідношення потерпілої особи і жертви кримінального правопорушення» [188, с. 234–241].

Того ж року О. П. Кучинська дослідила питання феномену потерпілого з позицій криміналістичної науки. Вченою цілком обґрунтовано було виокремлено характерні ознаки особи потерпілого у цих протиправних діяннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій [71, с. 240–245].

Дослідження питань кримінального процесуального характеру щодо забезпечення прав потерпілого у 2023 р. були представлені у роботі А. Р. Туманянц «Забезпечення прав потерпілого при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні», де обґрунтовано, що потерпілий має право на участь у розгляді слідчим суддею, судом клопотання про застосування запобіжних заходів, а також право на оскарження відповідної ухвали (незалежно від присутності у судовому засіданні). Дослідниця висуває слушну пропозицію, що потерпілого варто наділити правами: заявляти клопотання, зокрема, про тримання підозрюваного під вартою, про скасування або заміну йому запобіжного заходу на інший тощо [190, с. 304–309].

Загалом вітчизняні вчені за майже десятиліття з часу прийняття чинного КПК України достатньо детально описали особливості та проблеми процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Щодо кола цих проблем, їх впливу на реалізацію природних прав потерпілого та шляхів їх вирішення, висновки науковців, здебільшого, узгоджуються між собою. Конкуруючими є лише пропозиції щодо формулювання окремих норм законодавчих актів. Ці дискусії точаться саме в площині правового регулювання кримінального провадження.

Одночасно питанням надання кваліфікованої правової допомоги потерпілому в кримінальному процесі останніми роками бракувало уваги вітчизняних науковців. Спеціальні наукові розвідки, присвячені цим питанням, проводили двоє українських дослідників.

Так, І. В. Ракіпова протягом 2017–2023 рр. досліджувала окремі питання охорони прав потерпілих за Кримінальним процесуальним кодексом України, зокрема в частині унормування та забезпечення їхнього права на представництво в кримінальному провадженні, випадків обов'язкової участі представника потерпілого у проведенні процесуальних дій. У поточному році (спільно з іншими науковцями) вона подала детальну характеристику сучасного стану охорони та захисту прав потерпілих, надання їм професійної правничої допомоги, а також визначила перспективи реформування законодавства у цій частині [245, с. 115–141].

Р. О. Ємельянов упродовж 2020–2023 рр. опублікував низку статей, присвячених кримінальній процесуальній діяльності адвоката-представника потерпілого [47, с. 119–127; 48, с. 585–588; 49, с. 122–130].

У підсумку результати його досліджень знайшли свою реалізацію у дисертації «Адвокат-представник потерпілого у кримінальному процесі» [46]. Реальний внесок дослідника у вирішення проблем у сфері надання професійної правничої допомоги потерпілому у кримінальному провадженні поєднується з низкою доволі дискусійних положень, винесених на захист. Не вдаючись до їх

аналізу, зазначимо, що всі вони стосуються загальних проблем правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності представника потерпілого.

Зауважимо, що питання надання професійної правничої допомоги потерпілому від злочину піднімалися й іншими науковцями – у межах досліджень, присвячених захисту прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні загалом. Так, одним з положень, які у своїй монографії обґрунтував С. Є. Абламський, стало унормування обов'язкової участі у кримінальному провадженні, де є потерпілий – його представника (адвоката), а також чіткого розмежування правового статусу останнього, з правовим статусом адвоката-захисника [1].

Один з пунктів (1.4) наукової праці «Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики», опублікованої групою дослідників на чолі з А. М. Орлеаном, має назву «Забезпечення потерпілого правничою допомогою». Серед іншого, там сформульовано цілком слушну пропозицію «віднести вразливих потерпілих від насильницьких злочинів до категорій, яким надається безоплатна правнича допомога в обсягах, не менших за правничу допомогу підозрюваному, і таким чином забезпечити рівність сторін кримінального провадження» [161, с. 58–59].

Зазначеної проблеми торкається і Н. В. Нестор. Але у її роботі «Забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні України» сформульовано пропозицію щодо віднесення до числа осіб, яким правнича допомога надається безоплатно, – потерпілих від тяжких та особливо тяжких злочинів [88, с. 124–135].

Зарубіжні дослідники також вивчали проблеми представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні, але в площині правозастосовної практики своїх країн [232, с. 830–848; 241; 249, с. 1–21]. Їхні дослідження засвідчують, що адвокат-представник, безумовно, відіграє важливу роль у інформуванні потерпілого про його права та у забезпеченні їх практичної реалізації, у захисті інтересів жертви злочину. Разом з тим залучення до кримінального провадження представника потерпілого часто вирішує важливі

задачі не лише юридичного, а й психологічного, криміналістичного та організаційного характеру [236].

Зокрема, захисники потерпілих здатні знімати створену за участі їхніх клієнтів емоційну напругу, утримувати їх від дій, що заважатимуть нормальній роботі слідчого, прокурора. Адвокат, який сконцентрований на взаємодії зі своїм клієнтом (потерпілим), може одержати від нього більше корисної для розслідування інформації, ніж слідчий, який одночасно має виконувати й низку інших завдань [231, с. 719–738].

Крім того, робота адвоката-представника з психологічної підтримки потерпілого, організації його участі у кримінальному провадженні (складання та подання заяв і клопотань, збирання доказів) сприяє тому, що представники сторони обвинувачення можуть у більшому ступені сконцентруватися на розслідуванні кримінального правопорушення [235, с. 555–569].

Одночасно зарубіжні дослідники виявили і те, що інколи адвокати-представники виявляють зайву активність, а їхні пріоритети відрізняються від пріоритетів прокурорів. Подібні ситуації, як правило, призводять до конфлікту. Аналізуючи такі ситуації, іноземні науковці дійшли висновку, що співпраця між адвокатами-представниками потерпілого та представниками сторони обвинувачення підлягає чіткому унормуванню. Правила їх взаємодії мають бути розроблені у консультаціях з усіма зацікавленими сторонами, а також у процесі перехресного навчання для покращення взаєморозуміння [235, с. 555–569].

Аналізуючи практику надання професійної правничої допомоги потерпілому від насильницьких злочинів в Україні, з аналогічними пропозиціями виступають і вітчизняні дослідники. Зокрема, вони рекомендують: «розробити і впровадити стандарти комунікації та співпраці слідчого й прокурора, з одного боку, та представника потерпілого і потерпілого – з іншого» [161, с. 59]. З нашого погляду, офіційне унормування таких стандартів на рівні закону чи підзаконних нормативно-правових актів недоцільне, оскільки це значно ускладнить юридичні процедури. Одночасно цілком погоджуємося з необхідністю розробки спеціальних програм для практичної підготовки

адвокатів, які спеціалізуються на наданні правової допомоги потерпілим, а також з доцільністю проведення їх перехресного навчання з представниками сторони обвинувачення. Особливо ефективним це буде в площині представництва потерпілих від злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, розслідування яких відрізняється особливою специфікою. Такий крок, серед іншого, дозволить підвищити ефективність розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Проте ані вітчизняні вчені, ані представники наукової спільноти інших країн не розглядали питання представництва потерпілого в площині кримінального провадження щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Відповідно, досі бракувало уваги дослідженням надання правової допомоги потерпілим від ДТП на різних стадіях кримінального провадження та на окремих етапах досудового розслідування.

Водночас представництво потерпілого від ДТП має низку криміналістичних особливостей, пов'язаних зі специфікою досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Діяльність адвоката-представника потерпілого від ДТП, окрім процесуального аспекту, охоплює і позапроцесуальний, що пов'язаний з його пошуковою та контрольсько-консультативною роботою.

На необхідності урахування специфіки розслідування злочинних ДТП наголошують вчені, які вивчають питання слідчої, прокурорської та експертної діяльності у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Одночасно вони роблять свій внесок у дослідження цього напрямку. Так, П. В. Берназ надав характеристику окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод [8, с. 245–249]. Д. Ю. Фурсов розробив методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху [197, с. 304–318]. А. О. Чичиркін та А. В. Піддубна внесли

слušні пропозиції щодо організації взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження [93, с. 311–323; 215, с. 182–186].

Водночас аналогічним питанням щодо діяльності представника потерпілого від ДТП досі бракувало уваги. Те саме стосується і окремих аспектів досліджуваної проблеми. Так, у сучасній вітчизняній і світовій науці значна увага приділяється вузькопрофесійним аспектам проведення окремих видів експертиз у справах щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Лише у 2023 р. фахівцями в галузі медицини досліджувалися питання оцінки важкості лицевої і загальної травми у дітей та підлітків, які постраждали в ДТП [250]; встановлення причин смерті жертв дорожньо-транспортної пригоди в окремих випадках [246]; діагностування переломів обличчя та визначення тяжкості супутніх травм після аварій на мотоциклі [228]; причин настання смерті протягом 24 годин з моменту ДТП [238]; статистики результатів проведення токсикологічних експертиз жертв ДТП у певних регіонах [220, с. 1–9].

Учені – фахівці у галузі автомобільної техніки останнім часом також вивчали специфічні питання проведення експертиз у сфері своєї професійної діяльності. Це, зокрема, методика оцінювання і зменшення невизначеності в задачах автотехнічної експертизи [55, с. 71–78]; визначення технічної несправності гальмової системи транспортного засобу [66, с. 120–130]; методика визначення причинно-наслідкових зв'язків між несправностями транспортного засобу та ДТП [67, с. 422–431]; установлення показників зчеплення коліс (шин) автомобіля з дорожнім покриттям [239, с. 50–59]; визначення швидкості руху транспортних засобів перед первинним контактуванням [177, с. 144–149]; криміналістична характеристика та диференціація автомобільних мастильних матеріалів [233] тощо.

Упродовж останніх двох років І. В. Гора, В. А. Колесник, І. І. Попович досліджують питання автотехнічної експертизи у кримінальних провадженнях по злочинних ДТП у площині її проведення в комплексі з іншими експертизами (транспортно-трасологічною, матеріалів відеозапису) [31; 32, с. 537–542].

Кримінологами та соціологами активно досліджуються питання зменшення кількості жертв ДТП шляхом запобігання кримінальним правопорушенням проти безпеки дорожнього руху [230; 237; 244], проблеми якості життя потерпілих від цих злочинів [224, с. 60–65] та навіть економічні аспекти їх лікування [221]. Водночас юридичні, організаційні й тактичні питання застосування представником потерпілого від ДТП інституту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні залишаються недостатньо вивченими.

Те саме можна сказати і про участь представника потерпілого від ДТП у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Так, останніми роками загальним питанням проведення огляду місця події у сучасних умовах присвячено лише декілька публікацій (Д. І. Дивнич, О. А. Лучко, І. В. Пиріг [41, с. 497–499; 78, с. 196–205; 79, с. 235–241; 92, с. 30–36]). Не бракує уваги науковців і огляду місця події під час досудового розслідування окремих видів злочинів. Не є виключенням у цьому плані і огляд місця події ДТП, особливості якого досліджували А. С. Габуда, М. Я. Гуцулюк, С. І. Ковальов, В. Ю. Крупей, В. П. Корж, О. А. Лучко та інші [40; 70, с. 247–252; 64; 85, с. 286–289]. Їх праці містять положення щодо методики і тактики зазначеної слідчої розшукової дії, проте не визначають процесуальних, організаційних і тактичних особливостей участі у її проведенні представника потерпілого.

Окрім висновків і положень досліджень, що безпосередньо стосуються питань розслідування злочинних ДТП та судового розгляду відповідних справ, підґрунтям своєї дисертаційної роботи вважаємо здобутки науковців, які вивчали питання протидії й іншим кримінальним правопорушенням та проти безпеки руху й експлуатації транспортних засобів [13, с. 56–62; 14, с. 82–94; 34, с. 65–74].

Викладене дає підстави для висновку про наявність потужного теоретичного підґрунтя, що підлягає ґрунтовному опрацюванню з метою ліквідації прогалини, яка утворилася у процесуальних, кримінально-правових і

криміналістичних питаннях представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Виконання окремих завдань у межах реалізації вказаної мети започатковано у наших працях [202, с. 704–707; 203, с. 254–258; 204, с. 75–84; 205, с. 237–239; 206, с. 704–707; 207, с. 53–67; 208, с. 455–458; 209, с. 308–309; 210, с. 473–476; 211, с. 409–412; 212, с. 139–143; 213, с. 8–21; 225, с. 58–72; 226, с. 30–40].

1.2 Зміст і правове регулювання представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні

Розроблення організаційно-правових і тактичних засад представництва адвокатом у кримінальному провадженні потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди (а також формування на цій основі практичних рекомендацій) неможливе без чіткого розуміння змісту такого представництва.

Наукове уявлення про зміст представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди вважаємо необхідним формувати, ґрунтуючись на юридичних визначеннях потерпілого та його представника, теоретичних і нормативних положеннях щодо їх правового статусу як учасників кримінального провадження та цивільно-правових відносин між адвокатом і клієнтом. Тобто, насамперед, потрібно визначити хто і кого представляє. При цьому первинним є поняття потерпілого, а поняття представника потерпілого – похідним від нього.

Особа, яка отримала тяжке (або середньої тяжкості) тілесне ушкодження під час ДТП, спричиненої протиправними діями інших осіб, у кримінальному праві та процесі розглядається як потерпілий, а у кримінології – як жертва злочину. При цьому вчені акцентують на неоднаковому розумінні поняття «потерпілий» у кримінальному праві та кримінальному процесі [76, с. 69–75; 187, с. 185–193; 189, с. 73–85] та намагаються визначити критерії його взаємозв'язку й відмежування з поняттям жертви [75, с. 70–73; 188, с. 234–241] та подають власні визначення цих понять.

Разом з тим прямого офіційного юридичного визначення потерпілого немає а ні у КК України, а ні у КПК України, а ні у будь-якому іншому законодавчому акті. Звертаємо увагу, що ч. 1 ст. 55 КПК України містить не визначення поняття «потерпілий», а лише перелік осіб, які можуть мати статус потерпілого у кримінальному провадженні [69]. До таких осіб законодавець відносить: по-перше, фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди; по-друге, юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; по-третє, адміністратора за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Тому повне розуміння кримінального процесуального поняття «потерпілий» може бути сформоване лише на ґрунті комплексного аналізу наведеної та інших норм ст. 55 КПК України [69].

Так, зі змісту ч. 2, 3 цієї статті чітко випливає, що особа, з числа категорій перелічених вище, набуває статусу потерпілого лише у разі подання нею відповідних заяв (або про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або про залучення її до провадження як потерпілого). Альтернативним шляхом отримання зазначеного статусу є реалізація слідчим, прокурором свого права визнати особу потерпілим за її письмовою згодою (ч. 7 ст. 55 КПК України) [69].

Зауважимо, що окрім осіб, зазначених ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути визнаний один з близьких родичів чи членів сім'ї особи, якій вчиненням злочину заподіяно смерть або фізичний стан, що унеможлиблює подання нею відповідної заяви (ч. 7 ст. 55 КПК України) [69].

З аналізу зазначених положень кримінального процесуального закону випливає, що потерпілий – це процесуальний статус особи у кримінальному провадженні, якого вона набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (або заяви про залучення її до провадження як потерпілого) чи визнання її потерпілим слідчим, прокурором (за її письмовою згодою). До цього моменту особа, якій вчиненням кримінального

правопорушення було завдано шкоди, може розглядатися як потерпілий у кримінально-правовій площині або як жертва злочину – у кримінологічній.

Так, загиблій унаслідок вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху є потерпілим з точки зору кримінального права та жертвою злочину в кримінологічному розумінні. Проте він не може мати статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Особа, травмована в результаті злочинного ДТП, безумовно, є його жертвою з моменту отримання тілесних ушкоджень, а процесуального статусу потерпілого вона набуває лише з моменту подання відповідної заяви або визнання її потерпілим згідно з процесуальним рішенням слідчого, прокурора. Але набуття цього статусу не змінює того, що потерпілий є жертвою ДТП у кримінологічній площині.

З огляду на викладене, потрібно погодитися з Н. І. Ладанівською, що жертвою злочину може бути лише людина, у той час як потерпілим може бути як людина (фізична особа), так і юридична особа [75, с. 70–73]. Водночас необґрунтованим вважаємо твердження дослідниці про те, що характерною ознакою жертви є те, що особа спровокувала протиправне діяння своєю віктимною поведінкою, адже поведінка жертв ДТП, здебільшого, не носить віктимного характеру.

Вважаємо також цілком слушною пропозицію І. М. Ткаченка щодо уніфікації поняття потерпілого у КК та КПК України з віднесенням до його змісту лише фізичних та юридичних осіб, а норму про адміністратора за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди – виокремити в самостійну частину ст. 55 КПК України [187, с. 185–193; 189, с. 73–85].

Частина перша ст. 58 КПК України передбачає, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Відповідно до норм ст. 45 КПК України, захисником (а відповідно і представником потерпілого) у кримінальному провадженні може бути лише адвокат, відомості про якого

внесено до Єдиного реєстру адвокатів України та стосовно якого у цьому реєстрі не містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [69].

Разом з тим ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає поняття «адвокат» (фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом), «адвокатська діяльність» (незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту) та «представництво» (вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні) [163].

Аналіз наведених норм дозволяє однозначно віднести представництво інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні до категорії діяльності. За своєю природою вона є юридичною, тому розкриття її змісту має ґрунтуватися на усталених у правовій науці положеннях [206, с. 704–707].

Теоретиками права ґрунтовно досліджено питання структури юридичної діяльності, її різновидів і співвідношення з правотворчою, правоохоронною, правозахисною, правозастосовною [39; 44; 45; 56; 84; 184]. Їх доробок конкретизовано фахівцями у різних галузях права, зокрема у площині кримінальної процесуальної діяльності.

Узагальнення положень фундаментальних наукових праць, у яких розглянуто зміст діяльності загалом і юридичної діяльності зокрема, а також її окремих видів, свідчить про суттєві відмінності в поглядах щодо цього питання. До числа елементів структури діяльності, за даними різних наукових джерел, входять: засіб (засоби), методи, способи, результат (очікуваний результат), мета, завдання, цілі, процес діяльності, форма процесу діяльності, об'єкт, суб'єкт

(суб'єкти), учасники, юридичні дії й операції, засоби і способи здійснення дій та операцій, результати дій, принципи, функції, напрями, стадії, етапи [37, с. 65–66].

Серед різноманітних підходів до розуміння змісту юридичної діяльності (зокрема, кримінальної процесуальної) найбільш обґрунтованою нам видається позиція М. А. Погорецького, який виокремлює наступні внутрішні структурні елементи змісту кримінального процесу: мета, завдання, дії та суб'єкти. Ці елементи, на думку вченого, утворюють його як цілісну діяльнісну систему. Стадії, етапи, організаційно-правові форми кримінального процесу науковець відносить до зовнішніх елементів структури кримінального процесу. Принципи, методи та функції дослідник не вважає елементами змісту кримінального процесу як діяльнісної системи, але вказує, що вони відіграють важливу роль у його функціонуванні й характеризують внутрішні та зовнішні сутнісні ознаки цього виду діяльності [94, с. 153].

Саме цей підхід ми вважаємо доцільним для застосування дослідження змісту представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Насамперед визначимося з суб'єктами досліджуваної діяльності. Аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати про існування двох суб'єктів представництва потерпілого у кримінальному провадженні – представник (ст. 58) та законний представник (ст. 59) [69]. Необхідність залучення останнього до кримінального провадження виникає коли потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною. Як слушно зауважують С. В. Харченко, А. С. Симчук: «У чинних законодавчих актах термін «законні представники» використовується як родове поняття, до якого включаються батьки, усиновителі, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, патронатні вихователі, представники закладів, які виконують обов'язки опікунів, піклувальників. Для запобігання порушенню законних прав та інтересів потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, які не можуть самостійно реалізовувати свої права, законодавець передбачив додаткові

можливості дотримання їх прав за допомогою участі у провадженні законних представників» [199, с. 142]. Цей вид діяльності вважаємо окреслювати як «законне представництво».

Представництво ж потерпілого має іншу природу. Його пов'язують з одержанням адвокатом (єдиним можливим суб'єктом такої діяльності) процесуальних повноважень іншої особи та їх реалізацією при провадженні кримінального судочинства [49, с. 122]. Таке делегування здійснюється на умовах договору за ініціативою потерпілого, як правило, у зв'язку з тим, що він потребує надання кваліфікованої правничої допомоги (через відсутність відповідних компетенцій або ж зайнятість більш важливим справами). Саме адвокат, залучений до представництва інтересів потерпілого, є суб'єктом юридичної (кримінальної процесуальної діяльності), що становить об'єкт цього дослідження [206, с. 704–707].

Отже, відповідно до викладеного варто розмежовувати два види діяльності, пов'язані з реалізацією прав, обов'язків та інтересів потерпілого у кримінальному провадженні іншими особами, – «представництво» (юридична, правозахисна діяльність адвоката з надання потерпілому кваліфікованої правничої допомоги за ініціативою останнього) та «законне представництво» (діяльність, не пов'язана з наданням правничої допомоги) [206, с. 704–707].

У науковій літературі часто недостатньо чітко розмежовують функцію захисту у кримінальному провадженні з діяльністю адвоката – представника потерпілого щодо забезпечення прав останнього у кримінальному провадженні. Так, В. О. Боняк та Ю. О. Коломоєць зазначають: «недостатньо врегульованими на рівні кримінального процесуального законодавства в Україні залишається і питання щодо забезпечення права на захист потерпілого. Про це, зокрема, свідчить зміст ст. 20 КПК України...» [11, с. 134]. Аналогічне твердження міститься у спільній праці Н. З. Рогатинської та К. І. Склярчук [175, с. 183]. В. П. Машика присвятив наукову статтю дослідженню «процесуального статусу

захисника, його ролі в якості представника в кримінальному провадженні», де йдеться про представництво, зокрема, потерпілого [81, с. 186–189].

Забезпечення адвокатом-представником реалізації прав потерпілого у кримінальному провадженні зараховує (з-поміж іншого) і захист цих прав. Так, О. П. Кучинська цілком слушно вказує, що механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження складається з трьох основних підсистем: «1) механізму реалізації – засобів, що здатні створити умови для реалізації прав і свобод; 2) механізму охорони – засобів для профілактики порушень прав та свобод, а також утвердження правомірної поведінки; 3) механізму захисту – засобів, що сприяють відновленню прав, порушених неправомірними діями, а також настанню відповідальності особи, що допустила порушення охоронюваного права» [72, с. 274].

Але захист прав потерпілого є лише одним із складників діяльності його представника. Тому ототожнення забезпечення права на захист (яке стосується підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру) та захисту прав потерпілого вважаємо невиправданим. Так само невиправданим є ототожнення таких суб'єктів, як захисник і представник потерпілого [206, с. 704–707].

Як слушно зауважує Р. О. Ємельянов, адвокат, який надає правничу допомогу потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, свідку, третій особі, щодо майна якої вирішується питання про арешт, – представник, який здійснює представництво, що є відмінним від захисту видом адвокатської діяльності та не має процесуального стосунку до забезпечення права на захист підозрюваному. Так само як адвокат, який здійснює захист підозрюваного, захисник не повинен мати стосунку до надання правничої допомоги потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, свідку. Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність відповідно до Закону про адвокатуру, захисник і представник – це різні суб'єкти кримінального провадження, які здійснюючи процесуальну діяльність та вступаючи у

процесуальні відносини, надають правничу допомогу іншим учасникам кримінального провадження [49, с. 128].

Зауважимо, що окрім прав у потерпілого в кримінальному провадженні є і законні інтереси. На відміну від прав, вони не регламентуються нормами закону, а природно випливають з цих норм. Так, потерпілий, як правило, зацікавлений у притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, яким йому спричинено шкоду. Але таке притягнення не може бути правом потерпілого, це його законний інтерес. Тому, окрім забезпечення прав потерпілого, його представник має забезпечити реалізацію, охорону та захист його законних інтересів. Отже, представництво потерпілого у кримінальному провадженні потрібно розглядати як різновид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні його прав і законних інтересів. Така діяльність за змістом є юридичною і здійснюється у формі правової допомоги [206, с. 704–707].

Важливими елементами змісту представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні є мета і завдання. Вважаємо, що у загальному мета досліджуваного виду представництва відповідає завданням, викладеним у ст. 2 КПК України. У кожному разі вона полягає у реалізації прав, свобод та законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 286–288 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини [206, с. 704–707].

Реалізація цієї мети, з нашого погляду, має здійснюватися через виконання низки завдань, що у кожному випадку є індивідуальними та залежать від того, яких саме результатів прагне домогтися потерпілий за результатами кримінального провадження. Але аналіз практики дозволяє установити перелік основних завдань, що мають бути виконані адвокатом у процесі представництва інтересів потерпілого від ДТП. Вважаємо, що до них належать: встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом та відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним

правопорушенням. Ці самі завдання стоять і перед слідчим та прокурором, які мають більше повноважень для їх вирішення, ніж адвокат. Тому представник потерпілого виконує ці завдання у тісній взаємодії зі слідчим, прокурором [206, с. 704–707].

Виконання зазначених завдань можливе лише за рахунок конкретних дій адвоката. Такі дії є тими засобами, завдяки яким мета представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні перетворюється на конкретний результат. Але для такого перетворення зазначені дії повинні становити єдину систему. Отже, їх потрібно систематизувати. Таку систематизацію вважаємо доцільним проводити за формами діяльності представника потерпілого [206, с. 704–707].

Науковці виокремлюють дві форми діяльності адвоката (незалежно від того є він захисником або ж представником) – процесуальну та непроцесуальну (позапроцесуальну) [52, с. 362–366]. Загалом такий підхід є виправданим. Але для виконання завдання з систематизації дій представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні він є занадто вузьким. Тому вважаємо доцільним розширити перелік форм такої діяльності відповідно до їх сутності.

Так, ч. 3 ст. 93 КПК України передбачає, що потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ці засоби збирання доказів, згідно з ч. 4 ст. 58 КПК України, може використовувати і представник потерпілого [69].

Регламентация зазначених дій положеннями КПК України дозволяє віднести їх до категорії процесуальних.

Одночасно порядок витребування адвокатом певних речей і документів КПК України не регламентує, а також не обмежує його у здійсненні інших дій, які не заборонені законом. Стаття 20 Закону України «Адвокатуру та адвокатську діяльність» дещо деталізує можливі дії адвоката зі збирання доказів. Зокрема, до професійних прав адвоката законодавець відносить: звернення з адвокатськими запитами до різних суб'єктів; ознайомлення з необхідними документами та матеріалами (крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), що знаходяться у цих суб'єктів; збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази, опитування осіб за їх згодою [163].

При цьому законодавець не встановлює ні порядок, ні форму опитування осіб за їх згодою, не розкриває елементи «збирання відомостей про факти». Тому очевидно, що значна кількість дій адвоката як представника потерпілого буде мати позапроцесуальний характер.

Так, у кримінальних провадженнях, пов'язаних з ДТП, представник потерпілого ще на місці події може здійснювати пошук свідків та отримання від них пояснень (шляхом опитування осіб за їх згодою); встановлення місць розташування камер зовнішнього спостереження (шляхом огляду прилеглої території). За допомогою власних технічних засобів представник може фіксувати обстановку на місці події, пошкодження транспортних засобів і дорожнього обладнання, розташування уламків, поведінку учасників ДТП. Якщо адвокат вступив у справу як представник потерпілого пізніше, то пошук свідків він може здійснювати шляхом розміщення відповідних запитів у місцевих групах в різноманітних соціальних мережах. Таким самим чином можна одержати і відео, зняте випадковими свідками.

У процесі досудового розслідування адвокат, як представник потерпілого, може вживати заходів з виявлення та документування незаконного впливу на свого клієнта і свідків.

Усі ці дії адвоката за своєю сутністю є пошуковими. Процесуально вони не регламентуються, як і заходи працівників оперативних підрозділів з пошуку та фіксації фактичних даних, необхідних для доказування у кримінальному

провадженні. Цей бік діяльності оперативних підрозділів у підзаконних нормативно-правових актах отримав назву «оперативне супроводження кримінального провадження». На його важливому значенні та законодавчій неврегульованості багатократно акцентували сучасні вітчизняні науковці [38, с. 37–51; 57, с. 8–20].

Аналогічній формі діяльності адвоката як представника потерпілого сьогодні бракує уваги. Пропонуємо іменувати її як пошукову (детективну) діяльність адвоката.

З нею щільно пов'язана й інша форма діяльності представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Так, слідчі та оперативні працівники, які залучені до розслідування ДТП, самі мають бути зацікавлені в активному збиранні доказів через опитування осіб, встановлення свідків, виявлення місць розташування камер зовнішнього спостереження тощо. Проте в певних випадках у силу різних причин (низький рівень підготовки, халатне ставлення до виконання обов'язків, відсутність особистої зацікавленості у результатах розслідування) вони цього не роблять. Тому ці дії доводиться брати на себе представнику потерпілого. Проте адвокат може також інформувати представників сторони обвинувачення про бажаний перелік пошукових дій, рекомендувати та наполягати на їх здійсненні, надавати відповідні поради. Таким чином, представник потерпілого буде здійснювати не лише консультування слідчого та оперативних працівників, а й певною мірою контролювати їх пошукову діяльність [206, с. 704–707].

Консультації і контроль представника потерпілого за діями слідчого може бути розповсюджено і на інші аспекти роботи останнього на місці ДТП та у подальшому. Зокрема, обов'язковим елементом такого контролю є відстеження правильності складання схеми ДТП, визнання свого клієнта потерпілим, внесення відомостей до ЄРДР з відповідною кваліфікацією.

Одночасно обов'язковим об'єктом консультування та контролю з боку представника потерпілого має бути його клієнт, зокрема, в частині повідомлення

страхової компанії про подію ДТП, отримання квитанцій про оплату лікування та придбання медичних препаратів, надання детальних показань слідчому.

Отже, ще однією формою діяльності представника інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні вважаємо консультативно-контрольну.

Досліджуючи зазначену діяльність, теоретично можливо виокремити і таку її форму, як аналітична. Адже інформація, одержана під час збирання адвокатом доказів, у процесі спілкування зі слідчим, вивчення матеріалів провадження та під час участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, має бути систематизована та детально проаналізована. Саме таким чином можна виявити та усунути суперечності, неточності, невідповідності (а іноді й фальсифікації), що містяться у доказах та їх джерелах, спрогнозувати подальший розвиток подій і спланувати свої дії. Проте вважаємо більш правильним ці дії включити до змісту пошукової (детективної) форми представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Щодо суто процесуальної діяльності представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, то вона представлена сукупністю конкретних дій, що чітко визначені КПК України. Серед іншого, це участь у огляді місця події, слідчому експерименті, інших процесуальних діях, подання письмових зауважень до їх протоколів, подання різноманітних клопотань (про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, про визнання особи потерпілим, про тимчасовий доступ до речей і документів, про проведення слідчих (розшукових) дій та експертиз; про долучення доказів тощо), оскарження дій та бездіяльності слідчого та ін.

Значна частка проблем у кримінальній процесуальній діяльності представника потерпілого від ДТП зумовлена загальними проблемами правового регулювання процесуального статусу представника потерпілого та ефективності надання ним правової допомоги. Здебільшого вони пов'язані з процесуальним статусом самого потерпілого.

Насамперед це стосується природних прав потерпілого, що виникають з моменту вчинення щодо нього кримінального правопорушення та настання

шкідливих наслідків. Йдеться передусім про якнайшвидше відновлення прав, порушених протиправними діями винного, та відшкодування фізичної, моральної та матеріальної шкоди.

Як слушно зазначають М. А. Погорецький і Д. Б. Сергеева, у КПК України не враховано міжнародні стандарти у сфері захисту прав потерпілих. Такі стандарти, з-поміж іншого, містяться у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1985 р.; Європейській конвенції про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р. та Директиві Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу № 2012/29/EU про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA від 25 жовтня 2012 р. [96, с. 118–123].

Досліджуючи це питання, науковці доводять, що детально (окремим законом) в Україні унормовані лише питання відшкодування шкоди, заподіяної громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування прокуратури і суду. Закон передбачає порядок відшкодування лише тієї шкоди, що завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення у процесі кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; незаконного застосування адміністративного арешту та ін. Водночас не лише КПК України, а й законодавство нашої держави загалом не встановлює механізму відшкодування шкоди потерпілому від кримінального правопорушення [96, с. 118–123]. Тобто захист прав потерпілих, на відміну від захисту прав підозрюваних, обвинувачених, належним чином не регламентовано.

Аналізуючи зміст і практику застосування ст. ст. 127–129 КПК України (відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому; цивільний позов у кримінальному провадженні; вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні), М. А. Погорецький і Д. Б. Сергєєва слушно наголошують, що використання зазначених норм права переважно не дає змоги жертві отримати відповідну компенсацію через різні причини, насамперед через відсутність у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповідного майна чи грошових коштів. Отримання такої компенсації може розтягнутися і на роки чи десятиліття та бути неповним [96, с. 118–123].

Положення ж щодо відшкодування збитку потерпілій стороні за рахунок держави у випадках та в порядку, визначеному передбаченим законом (ч. 3 ст. 127 КПК України), є мертвим через відсутність такого закону.

Аналогічна ситуація має місце і у цивільному законодавстві. Так, ст. 1207 ЦК України лише декларує, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, відшкодовується потерпілому державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо вона є неплатоспроможною. Проте правовий механізм реалізації положень зазначеної статті відсутній. До того ж шкода, що спричиняється особі кримінальними правопорушеннями, не обмежується лише шкодою життю та здоров'ю.

На брак правового регулювання забезпечення відновлення усіх порушених злочином прав потерпілого, захист його честі й гідності, відшкодування матеріальної та компенсації моральної шкоди звертає увагу і В. М. Тертишник. Учений відмічає не лише прогалини у регулюванні цього питання, а й тенденції до його погіршення. Так, якщо у старій редакції ст. 1177 ЦК України (до змін, внесених до неї Законом України № 245-VII (245-18) від 16 травня 2013 р.) було чітко визначено, що потерпілий має право на відшкодування матеріальної шкоди державою в разі не встановлення особи, яка вчинила злочин, або у разі відсутності в обвинуваченого достатнього для цього майна чи коштів, то за чинною редакцією цієї статті «шкода, завдана потерпілому внаслідок

кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом». Однак у КПК України чи іншому законі ні випадків, «передбачених законом», ні самого порядку відшкодування потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету України не передбачено» [183, с. 175–182]. Власне і у Бюджетному кодексі України не передбачено відповідної статті видатків.

Означені умови не лише не сприяють відновленню прав потерпілого від кримінального правопорушення, а й значно обмежують ефективність представництва адвокатом його інтересів у кримінальному провадженні. Адже представник у багатьох випадках неспроможний забезпечити відшкодування потерпілому шкоди, якщо особа, винна у кримінальному правопорушенні, невстановлена або неплатоспроможна.

Грунтуючись на викладеному, повним обсягом підтримуємо пропозиції науковців і законодавчі ініціативи щодо створення державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, спричиненої кримінальними правопорушеннями, з одночасним запровадженням механізму. Необхідно на законодавчому рівні чітко визначити, у яких випадках, за яких умов, у якому порядку та у яких обсягах потерпілі мають одержувати відшкодування.

Унормування механізму реалізації природного права потерпілих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має органічно поєднуватися з гармонізацією їх суто процесуальних прав.

Сьогодні спостерігається явне обмеження потерпілого у його правах у порівнянні з стороною захисту та стороною обвинувачення. Регламентовані ж КПК України процесуальні права потерпілого не можуть бути повним обсягом ним реалізовані через низку об'єктивних і суб'єктивних факторів [178, с. 192–196]. Це, відповідно, значно обмежує можливості адвоката-представника з надання потерпілому правової допомоги. Насамперед це стосується збирання доказів потерпілим та його представником.

Так, абзац перший ст. 93 КПК України визначає, що потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної

влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Проте залучення спеціалістів та ініціативу проведення експертиз під час досудового розслідування законодавець відніс до компетенції сторін кримінального провадження (ч. 2 ст. 71, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243 КПК України). При цьому сукупний аналіз п. 25 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 477 КПК України дає підстави для висновку, що потерпілий (а, відповідно, і його представник) не є стороною кримінального провадження (за винятком випадків кримінального провадження у формі приватного обвинувачення) [69].

Щодо судових стадій кримінального провадження, то Верховний Суд вказав ще на два випадки, коли КПК України передбачає набуття потерпілим статусу сторони. Перший – у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення (ст. 340 КПК України). Другий – коли в обвинувальному акті зі зміненим прокурором в суді обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК України) [117].

Оскільки злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів не віднесено до категорії тих, щодо яких кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, то у цій категорії справ потерпілого та його представника фактично усунуто від можливості самостійного залучення спеціалістів і призначення експертиз. Те саме можна сказати і про стадію судового провадження, за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 338 та ст. 340 КПК України [69].

Такий підхід законодавця може бути виправданий тим, що мета діяльності представників сторони обвинувачення має співпадати з інтересами потерпілого.

Проте у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів це не завжди так. Зокрема, як показує проведене нами опитування, компенсація матеріальної та моральної шкоди потерпілому не входить до кола пріоритетних завдань слідчого. З цим погодилися 87 % опитаних нами адвокатів та 81 % слідчих (Додаток Г).

Безумовно, підозрюваний та його представник мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого, прокурора в порядку ст. 220 КПК України. Проте, як слушно зазначає О. С. Старенький, на практиці поширеними є випадки, коли слідчі, прокурори необґрунтовано відмовляють потерпілим у задоволенні їх клопотань, умисно затягують строки їх розгляду або ж залишають їх без розгляду. У такому разі потерпілому залишається лише оскаржувати рішення слідчого, прокурора у порядку, передбаченому ст. 303 КПК України. Також учений цілком виправдано наголошує на необхідності усунення суперечностей між КПК України та ч. 4 ст. 15 Закону України «Про судову експертизу», яка нормативно закріплює за потерпілим можливість проведення експерти [178, с. 192–196].

Тому вважаємо за необхідне на рівні закону потерпілому та його представнику закріпити право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової; звертатися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді за наявності підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України, якщо потерпілий не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Необґрунтовані відмови та умисне затягування розгляду клопотань потерпілого та його представника з боку слідчого, прокурора мають місце і при вирішенні питання про проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних [178, с. 192–196]. З нашого погляду, триденний термін, відведений ст. 220 КПК України для прийняття рішення про проведення процесуальних дій за клопотанням потерпілого та його представника, не враховує того, що доцільність й ефективність окремих дій обмежена коротким терміном, після збігу якого докази вже неможливо буде одержати. Це, з-поміж іншого, стосується негласних

слідчих (розшукових) дій. Тому вважаємо необхідним у ст. 220 КПК України запровадити диференційований підхід до розгляду слідчим, прокурором клопотань про проведення процесуальних дій. Зокрема, у частині проведення НСРД цей термін доцільно скоротити до однієї доби. Варто встановити і те, що у разі задоволення клопотання потерпілого або його представника про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких потребує дозволу слідчого судді, прокурор має невідкладно звернутися до слідчого судді з власним клопотанням аналогічного змісту. Адже відповідно до КПК України ні потерпілий, ні його представник не є суб'єктами звернення до слідчого судді з такими клопотаннями.

Обмеження можливостей потерпілого та його представника, в порівнянні з іншими учасниками кримінального провадження, спостерігається не лише в частині ініціативи проведення слідчих дій, а й щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, у ст. 160 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Але належність потерпілого, його представника до сторони обвинувачення передбачена КПК України лише у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. При цьому останнім реченням ч. 1 ст. 160 КПК України встановлено, що слідчий має право звернутися з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів за погодженням з прокурором [69]. Порядок звернення з таким клопотанням потерпілого та його представника (зокрема, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) КПК України не визначає.

Безумовно, що викладеним не вичерпуються всі проблеми процесуальної діяльності представника потерпілого у кримінальному провадженні. До цих проблем долучаються й інші – ті, що мають позапроцесуальний характер. Адже цілий спектр дій адвоката, спрямованих на досягнення мети та виконання завдань представництва потерпілого у кримінальному провадженні, залишається

поза межами кримінального процесу й лише супроводжує його. Це, зокрема, стосується взаємодії з клієнтом, визначення конкретного переліку завдань, що підлягають виконанню в межах цього кримінального провадження, узгодження послідовності та термінів проведення дій, що мають слугувати виконанню визначених завдань.

Важливе значення для досягнення мети представництва потерпілого у кримінальному провадженні має взаємодія зі слідчим. Така взаємодія, залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних обставин, може мати як форму співпраці, так і форму конфлікту. Адже представник потерпілого фактично має контролювати правильність та ефективність рішень і дій слідчого, формально не втручаючись у його діяльність.

Вагоме місце у досягненні мети представництва потерпілого у кримінальному провадженні відіграють дії детективного змісту. Адже у тому разі, коли розслідування проводиться пасивно, неефективно, у представника потерпілого виникає необхідність особисто вдатися до виявлення та встановлення свідків (зокрема, очевидців) кримінального правопорушення, пошуку матеріалів відеозапису зі стаціонарних камер візуального спостереження, що встановлені у публічно доступних місцях, збирання інформації з будь-яких відкритих джерел, витребування відомостей та копій документів тощо [206, с. 704–707].

Отже, представництво потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні має органічно поєднувати процесуальний, консультативно-контрольний та пошуковий (детективний) компоненти діяльності адвоката.

1.3 Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні

Аналіз рішень ЄСПЛ у справах, розпочатих за заявами проти України щодо порушення ст. 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя) [63], дозволяє дійти висновку, що значну частину таких справ становлять ті, що пов'язані із загибеллю людей внаслідок ДТП. Зазвичай розслідування та судовий розгляд у таких справах тривають чи не десятки років (до прикладу, Рішення від 26 травня 2016 р. в справі «Тучін та Тучіна проти України», заява № 40458/08 [174]), та закриваються у зв'язку із закінченням строку давності притягнення до кримінальної відповідальності [77, с. 113–117].

Зазначені справи ЄСПЛ розглядає за правилами спрощеного провадження, а у своїх висновках вживає формулювання на зразок: «Уряд України не навів жодного факту або аргументу, здатного переконати суд дійти іншого висновку...». Такі рішення оскарженню не підлягають. Вони негативно впливають на міжнародний імідж України, руйнують авторитет її правоохоронних органів і судової системи, а також спричиняють значні витрати з державного бюджету через призначення великих сум компенсацій (до прикладу, у справі «Ніна Куценко проти України» ця сума сягнула 74 786 євро [173]). Через значну кількість подібні рішення продовжують накопичуватися, а Комітет міністрів Ради Європи посилює політичний тиск на Уряд України з метою їх якнайшвидшого виконання [77, с. 113–117].

Тому сьогодні особливої актуальності набуває приведення у відповідність до вимог Конвенції та практики ЄСПЛ досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. Невід'ємною складовою досягнення цієї мети вважаємо вивчення та аналіз міжнародних стандартів і позитивного зарубіжного досвіду надання професійної правничої допомоги потерпілому від ДТП.

Ураховуючи стрімке зростання як кількості ДТП, так і їх жертв у всьому світі, питання юридичного захисту жертв автокатастроф гостро стоїть на порядку денному багатьох країн [248]. Проте проблеми надання професійної правничої допомоги потерпілим від злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів не виступають окремим предметом правового регулювання на рівні міжнародного права та національного законодавства окремих держав. Питання забезпечення прав та інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень урегульовуються або без орієнтації на ту чи іншу категорію злочинів, або з чіткою орієнтацією та умисні тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини та злочини проти статевої свободи і недоторканості особи. Те саме можна стверджувати і про напрями наукових розвідок зарубіжних учених.

Тому в межах нашого дослідження будемо спиратися на міжнародні стандарти та зарубіжний досвід представництва потерпілих у кримінальних провадженнях загалом. Водночас, визначаючи найбільш вдалі практики та ефективні засоби правового врегулювання надання жертвам злочинів професійної правничої допомоги, будемо орієнтуватися на можливість і доцільність їх застосування для представництва потерпілих від ДТП в Україні.

Аналіз формування та розвитку інституту представництва у кримінальних провадженнях протягом другої половини XX ст. та вже минулої частини XXI ст. свідчить про поступові зміни та збільшення уваги міжнародних організацій і законодавчих органів розвинутих демократичних країн до забезпечення прав потерпілого. Ще декілька десятиліть тому ці права зводилися до інформування відповідних органів про вчинення злочину, а обов'язки – до надання показань на стадіях досудового розслідування й судового розгляду.

Першочергово у міжнародній практиці почали підніматись і нормативно урегульовуватись питання щодо відшкодування шкоди, спричиненої потерпілим кримінальними правопорушеннями. Так, 28 вересня 1977 р. було прийнято Резолюцію (77) 27 Комітету Міністрів Ради Європи «Про відшкодування потерпілим від злочину» [247], а 24 листопада 1983 р – Європейську конвенцію

про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів [234]. Останнім документом встановлено мінімальний рівень фінансової компенсації для жертв зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Пізніше розпочалося і унормування питань участі потерпілого у кримінальному провадженні. Важливою віхою у цьому напрямі стало прийняття Організацією Об'єднаних Націй у листопаді 1985 р. Декларації щодо основних принципів правосуддя для жертв злочинів [229]. Основні ідеї цього документа – справедливе відношення до жертви, гарантування права потерпілого на доступ до правосуддя, забезпечення йому компенсації за шкоду, завдану кримінальним правопорушенням.

Згодом, у 2001 р., Рада Європейського Союзу прийняла обов'язкове для всіх країн-членів Рішення про статус потерпілих у кримінальному провадженні, де було закріплено право потерпілих на доступ до інформації, правової допомоги, а також право на так зване посередництво [243].

14 червня 2006 р. Комітет Міністрів Ради Європи видав Рекомендацію Rec (2006)8 державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів. Цей документ, серед іншого, містить норми щодо розроблення стандартів добору та навчання працівників і волонтерів, які надають безпосередню допомогу потерпілим з тим, щоб надавати допомогу жертвам злочинів відповідно до професійних стандартів, забезпечити їх захист від вторинної віктимізації [172]. Проте у цьому документі бракувало уваги гарантуванню прав потерпілих на правову допомогу у кримінальному провадженні.

Наступним вагомим кроком щодо регламентації правового статусу потерпілих стала Директива ЄС 2012/29/ЄС, якою на усіх країн-членів Європейського Союзу було покладено обов'язок унормування переліку прав жертв злочинів, забезпечення їх різнобічною підтримкою та допомогою [42]. Даний документ, у порівнянні з попередніми, більш чітко визначив стандарти прав та рекомендовані заходи захисту жертв злочинів.

При цьому у ст. 13 Директиви встановлено право потерпілого на правничу допомогу, яке сформульоване таким чином: «Держави-члени повинні

забезпечити постраждалим особам доступ до правничої допомоги, якщо вони мають статус сторони кримінального провадження. Умови або процесуальні правила, за яких постраждалі особи мають доступ до правової допомоги, визначаються національним законодавством [42].

Крім того, у ч. 3 ст. 25 Директиви 2012/29/ЄС зазначено: «держави-члени повинні рекомендувати особам, відповідальним за підготовку адвокатів, створювати умови для проходження ними загальної та спеціальної підготовки, спрямованої на покращення обізнаності адвокатів стосовно потреб потерпілих» [42].

Дослідження, проведені М. А. Погорецьким та Д. Б. Сергєєвою ще у 2017 р., засвідчили, що стандарти, наведені у вказаних вище документах, переважно не знайшли місця у законодавстві України [96, с. 118–123]. За шість років, що минули з часу проведення вказаних досліджень, не відбулося значних позитивних зрушень у цьому напрямі. Подані до Верховної Ради України законопроекти щодо імплементації до вітчизняного законодавства стандартів захисту прав потерпілих залишаються нерозглянутими.

Водночас на міжнародному рівні спостерігається удосконалення та розширення зазначених стандартів. Так, 15 березня 2023 р. Комітетом міністрів Ради Європи прийнято Рекомендацію CM/Rec(2023) 2 державам-членам щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів. Серед іншого, там передбачено індивідуальну оцінку потреб і вразливості потерпілого. Регламентовано заходи із забезпечення його прав розуміти і бути зрозумілим, отримувати необхідну інформацію (у тому числі щодо кримінального провадження), бути почутим (збирати та подавати докази, давати пояснення, показання); отримувати компенсацію від правопорушника та (або) від держави, одержувати захист від вторинної та повторної віктимізації, від залякування та помсти, а також від порушень приватного життя й гідності тощо [171].

Окремо зазначимо, що ст. 12 Рекомендації CM/Rec(2023)2 установлює право потерпілого на правничу допомогу. Зокрема, частина перша цієї статті передбачає: «держави-члени повинні забезпечити потерпілим доступ до правової

допомоги, принаймні, якщо вони мають статус сторони кримінального провадження» [171].

Зауважимо, що в Україні потерпілі від тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі й жертви ДТП, не є стороною кримінального провадження (провадження щодо таких злочинів не можуть здійснюватися у формі приватного обвинувачення). Але аналіз наведеного положення Рекомендації СМ/Rec(2023)2 дозволяє стверджувати, що ця умова не є обов'язковою, а бажано, аби держави-члени забезпечували потерпілим доступ до правничої допомоги незалежно від віднесення потерпілого національним законодавством до сторони кримінального провадження. Вважаємо, що саме такий підхід доцільно застосувати в Україні.

Особливість зазначеного документа полягає і у тому, що стандарти допомоги потерпілим, заходи із забезпечення їхніх прав та гарантії безпеки встановлюються незалежно від тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, їх поділу на умисні та необережні. З нашого погляду, це створює належні умови для забезпечення прав потерпілих від ДТП на рівні національного законодавства.

Це стосується, зокрема, і відшкодування шкоди, спричиненої злочином. Так, ч. 1 ст. 14 Рекомендації СМ/Rec(2023)2 визначає необхідність розробки та затвердження державної схеми компенсації потерпілим від злочинів, яка не залежить від кримінального правопорушення, за умови, що шкода сталася внаслідок злочину [171].

Наведені вище акти міжнародного права, безумовно, мали вплив на національне законодавство окремих країн. При цьому основна увага законодавців держав ЄС завжди припадала на тяжкі й особливо тяжкі злочини, серед яких превалюють сексуальні кримінальні правопорушення, торгівля людьми, злочини на ґрунті расової чи релігійної ненависті [226, 30–40].

Так, для прикладу, саме зростання сексуальної злочинності у Нідерландах сприяло запровадженню схеми авансових платежів для потерпілих від таких злочинів, яка була прийнята у 2011 р. [232]. Водночас це стимулювало розвиток інституту представництва та діяльності адвокатів у всіх кримінальних

провадженнях, сформувавши власне категорію адвокатів-представників потерпілих [242].

Загалом, на відміну від вітчизняної практики, юридичне представництво потерпілого у Нідерландах зазнало інтенсивного розвитку завдяки конкретним крокам з боку законодавчих органів країни. Так, з метою отримання доступу потерпілих до юридичного представництва у 2006 р. було прийнято Закон, який дозволяє їм отримати виплату від держави на послуги адвоката в розмірі 1155 євро. Щоправда це стосувалося лише жертв тяжких та особливо тяжких умисних злочинів [222].

Разом з тим вже сама наявність у законодавстві подібних положень свідчить про виокремлення інституту представництва потерпілих як специфічного напрямку надання професійної правничої допомоги. Крім того, адвокати потерпілих від кримінальних правопорушень у Нідерландах зобов'язані вступити до вузькоспеціальної організації та пройти особливий навчальний курс, оскільки їхня діяльність визнається законодавцем окремим різновидом адвокатської діяльності [226, с. 30–40].

Аналогічні інститути створено і у деяких інших країнах ЄС. Так, Закон Чеської Республіки «Про жертв карних діянь» від 30 січня 2013 року [23] встановлює право потерпілого на отримання професійної допомоги (у т. ч. психологічної, соціальної, правової та іншої). При цьому надавачі такої допомоги мають бути занесені до спеціального державного реєстру (§ 4, гл. 2 розд. 1). У § 5 вказаного нормативно-правового акта установлюються вимоги щодо надання потерпілим професійної допомоги на безоплатній основі. Серед іншого, нормами закону передбачено, що особи, внесені до реєстру надавачів професійної допомоги жертвам карних діянь, зобов'язані надати професійну допомогу невідкладно і безоплатно на прохання особливо вразливої жертви, яка потребує такої допомоги [23].

Правовій допомозі присвячено § 6 та 47 вказаного Закону. Зокрема, там визначено, що правова допомога надається жертві на її прохання безоплатно за умов та в обсязі, визначених іншим правовим приписом. Надавати таку допомогу

може лише адвокат (§ 6), який за його заявою внесений Міністерством юстиції до реєстру надавачів допомоги жертвам карних діянь для послуг, що полягають у правовій допомозі (п. 1–3 § 47). При цьому адвокат повинен надати правову допомогу безоплатно саме у тому обсязі, який був зазначений ним у заяві про внесення до зазначеного реєстру (п. 1–3 § 47) [23].

На відміну від законодавства Нідерландів, Закон Чеської Республіки «Про жертв карних діянь» не пов'язує надання потерпілому професійної правничої допомоги (у тому числі безоплатної) з певним видом злочину. У цьому вбачаємо елемент правового регулювання, який доцільно запозичити вітчизняному законодавцю, у тому числі для забезпечення прав осіб, потерпілих від ДТП.

Водночас важливою перевагою системи Нідерландів є існування спеціального державного фонду компенсацій потерпілим. Функціонування цього фонду регламентовано Законом Королівства Нідерланди від 26 червня 1975 р. «Про фонд відшкодування шкоди від насильницьких злочинів». У разі якісного представництва адвокатом, жертва отримує компенсацію незалежно від наявності коштів у особи, злочинними діями якої було завдано шкоди. Мова йде про внесення державою авансу постраждалим, після чого вже сама держава вимагає його від винуватця. Так, за цією програмою у випадку насильницьких злочинів сума не обмежується, за всі інші види злочини максимальна сума компенсації становить 5000 євро. Гарантія отримання компенсації потерпілим і відстоювання його інтересів стимулює звернення до інституту представництва серед потерпілих, що може бути запозичено і в національну практику [23].

Досліджуючи досвід ФРН щодо представництва потерпілого у кримінальному провадженні, Р. О. Ємельянов відмічає, що в Німеччині жертві злочину надається допомога у залученні адвоката, якщо стосується певних категорій злочинів, або є складною (за юридичними ознаками або фактичними обставинами), а потерпілий не може ефективно захистити свої інтереси. В таких випадках адвокат-представник залучається рішенням головуєчого судді. Це рішення не може бути оскаржено. Проте протягом часу, визначеного судом, потерпілий може залучити адвоката за угодою, відмовившись від надання

безоплатної правової допомоги [46, с. 76]. З нашого погляду, користування правничою допомогою є правом, а не обов'язком людини. Тому примусове залучення адвоката для представництва інтересів потерпілого вважаємо недоцільним. Водночас цілком раціональним є віднесення до обов'язку суду роз'яснення потерпілому цього права та з'ясування його думки з приводу його реалізації, а у разі згоди – винесення рішення про призначення адвоката-представника за рахунок держави.

З-поміж німецьких нормативно-правових актів щодо захисту прав жертв злочинів звертає на себе увагу «Закон про відшкодування збитків жертвам кримінальних злочинів», прийнятий у 1976 р., що врегульовує питання забезпечення компенсації особам, які зазнали насильства на території країни за рахунок коштів державного бюджету [27, с. 44–46]. Але умовою ефективної реалізації його положень є надання потерпілому правничої допомоги, що здійснюється професійним адвокатом.

У США в площині інституту юридичного представництва жертв злочинів основоположним актом є Біль 1982 р. «Про захист жертв та свідків злочину», який передбачає право потерпілих на захист від правопорушника, право на сповіщення про судові процедури та участь них, право на консультацію з обвинувачем, право на реституцію, на інформацію про вирок чи звільнення підсудного та інше [240].

Відтак, законодавче закріплення таких базових прав потерпілого є ефективним механізмом гарантії участі потерпілого у судовому процесі, особливо коли мова йде про справи щодо ДТП. Що стосується правового статусу представника потерпілого, він повною мірою прирівнюється до захисника обвинуваченого та передбачає право адвоката на представництво і захист інтересів потерпілого на всіх стадіях кримінального процесу [47, с. 119–127].

У сфері дорожньо-транспортних пригод у США діють так звані «адвокати по травмах», які власне і представляють інтереси потерпілих в автокатастрофах. При цьому варто відмітити, що їх основною метою є виграш у цивільній справі, зокрема що стосується питань компенсації, оскільки без залучення представника,

навіть при очевидній вині обвинуваченого, суд може не винести рішення про відшкодування збитків [223].

Такий стан речей свідчить про те, що і у США наявна формальна спеціалізація адвокатів, що надають правничу допомогу жертвам злочинів, які були травмовані, зокрема унаслідок ДТП.

Щодо питань компенсації потерпілим шкоди, завданої злочином, то загальною особливістю країн англо-американської правової системи є спрямованість на надання реальної допомоги жертвам кримінальних правопорушень. Розгляд позовів щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди відбувається в порядку цивільного судочинства на підставі норм деліктного права, де основними джерелами правового регулювання виступають судові прецеденти.

Законодавство Великобританії передбачає повноцінну компенсацію заподіяної злочином шкоди за рахунок державних асигнувань лише при вчиненні кримінально караних діянь проти життя та здоров'я. В інших випадках компенсація шкоди жертвам злочинів відбувається за рахунок страхових виплат з різних фондів, що діють, звичайно, на легітимній основі. У цьому випадку варто виокремити спеціальну тарифну схему страхових виплат, яка застосовується у Великобританії, на основі Національного кодексу прав потерпілого (The Code of Practice for Victims of Crime). Зазначена схема містить докладний опис підстав, умов і розмірів страхових виплат залежно від обставин конкретного страхового випадку [27, с. 44–46].

Отже, аналіз міжнародних стандартів і світової практики представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні дозволяє стверджувати, що в Україні доцільно використати положення низки міжнародних нормативно-правових актів і досвід окремих розвинутих демократичних країн.

Висновки до розділу 1

1. У сучасній юридичній науці до напрямів досліджень, які досі не перетиналися, з-поміж іншого, віднесено: 1) забезпечення прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні (включно з наданням йому професійної правничої допомоги); 2) розслідування і судовий розгляд кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. На межі цих напрямів утворилася прогалина, яка полягає у відсутності науково обґрунтованих основ представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Ця прогалина підлягає усуненню шляхом використання наявних теоретичних надбань щодо: поняття та процесуального статусу потерпілого, засобів захисту його прав і законних інтересів, надання йому професійної правничої допомоги, а також наукових положень щодо кримінально-правових, криміналістичних та кримінальних процесуальних аспектів досудового розслідування й судового розгляду злочинних порушень безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

2. Представництво потерпілого у кримінальному провадженні – різновид адвокатської діяльності, що полягає в наданні потерпілому від кримінального правопорушення професійної правничої допомоги із забезпечення його прав та законних інтересів на стадіях досудового розслідування і судового провадження, а також під час процесуальних дій, що можуть проводитися до початку досудового розслідування. Наведе формулювання може використовуватися для означення представництва потерпілого у кримінальному провадженні незалежно від категорії кримінального правопорушення. Таке представництво охоплюється поняттями правозахисної та юридичної діяльності. Його зміст у кожному конкретному випадку розкривається через визначення мети, завдань, суб'єктів і переліку їхніх дій та має власні особливості, що залежать (серед іншого) від виду кримінального правопорушення. Такі особливості має і представництво потерпілого під ДТП.

Мета досліджуваного виду представництва відповідає завданням, викладеним у ст. 2 КПК України, та полягає у реалізації прав і законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 286–288 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

У межах зазначеної мети представник (у взаємодії зі слідчим, прокурором) виконує такі основні завдання: встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом і відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним правопорушенням.

Ці завдання втілюються в життя завдяки конкретним діям представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Залежно від своєї сутності ці дії потрібно розмежовувати відповідно до окремих форм діяльності адвоката, до яких належать: процесуальна, пошукова (детективна) та консультативно-контрольна.

Представником інтересів потерпілого у кримінальному провадженні може бути лише адвокат. Діяльність законного представника потерпілого потрібно відмежовувати від діяльності адвоката та доцільно відносити до окремого виду – законного представництва.

Недостатньо висока ефективність інституту представництва потерпілого у кримінальному провадженні зумовлена недоліками правового регулювання, що підлягають виправленню, зокрема шляхом: запровадження у ст. 55 КПК України обов'язку слідчого щодо невідкладного роз'яснення потерпілому його прав та обов'язків (89 % та 68 %¹); зрівняння потерпілого у правах зі стороною захисту щодо залучення спеціалістів і проведення експертиз шляхом внесення доповнень до ч. 2 та 3 ст. 71, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ч. 1 та 2 ст. 244 КПК України (надання потерпілому та його представнику права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової;

¹ *Примітка.* Відсотки, зазначені у дужках у межах цього переліку, відповідають рівню підтримки конкретної позиції опитаними нами адвокатами (перша цифра) та слідчими (друга цифра).

звертатися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді за наявності підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України, якщо потерпілий не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин тощо) (89,5 % та 85,5 %); включення потерпілого та його представника до числа суб'єктів, що мають право звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, шляхом внесення доповнень до ст. 160 КПК України (77 % та 66,5 %); урегулювання права потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (88,5 % та 57,5 %) та встановлення обов'язку останнього у разі задоволення такого клопотання звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту.

3. Комплексний аналіз міжнародних стандартів і досвіду розвинутих демократичних країн щодо представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні дозволяє стверджувати, що в Україні доцільно використати положення Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2023)2 від 15 березня 2023 р., а також окремі елементи досвіду Чеської Республіки, ФРН та Королівства Нідерланди щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів (з урахуванням особливостей національного законодавства). Зокрема, доцільно вжити таких заходів: формально визначити представництво потерпілого у кримінальному провадженні як окремий вид адвокатської діяльності, а також як окремий вид правничих послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги – шляхом внесення змін і доповнень до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»; встановити, що участь адвоката як представника потерпілого обов'язкова у кримінальних провадженнях, пов'язаних із сексуальним насильством, катуванням, заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень, а також у тих провадженнях, де це буде визначено судом через їх особливу складність – шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК України; законодавчо віднести до осіб, яким вторинна правнича допомога має надаватися безоплатно

(за рахунок держави), жертв злочинів у зазначених кримінальних провадженнях; до переліку відомостей, обов'язкових для внесення до реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, віднести дані щодо можливості представництва адвокатом потерпілого у кримінальному провадженні; розробити та запровадити обов'язковий навчальний курс для підготовки та підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу потерпілим від злочинів, до якого, з-поміж іншого, включити модулі: «Психологічна підтримка потерпілих»; «Взаємодія представника потерпілого із стороною обвинувачення»; «Процесуальні основи представництва потерпілого у кримінальному провадженні»; «Цивільний позов у кримінальному провадженні»; «Представництво у кримінальному провадженні потерпілих від ДТП».

РОЗДІЛ 2

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1 Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування

Через збройну агресію російської федерації та введення правового режиму воєнного стану умови дорожнього руху в нашій державі суттєво змінилися у порівнянні з мирним часом. Так, частими є пересування бойових броньованих машин та іншої військової техніки автомобільними дорогами. Не зрідка можна побачити транспортні засоби без державних реєстраційних знаків. Має місце експлуатація автомобілів з поліетиленовою плівкою замість скла. Легковики, мікроавтобуси та вантажівки їздять з озброєними військовими, які в салоні, перевозять зброю, боєприпаси. Окремі ділянки дороги зруйновані артилерійськими, ракетними обстрілами чи авіаційними бомбами тощо [20, с. 22].

Усе це суттєво ускладнює забезпечення безпеки на автошляхах. Але воєнний стан не є підставою для ігнорування правил дорожнього руху. Навпаки їх дотримання набуло набагато більшої актуальності [12, с. 20]. Адже злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху і нині широко розповсюджені й становлять підвищену суспільну небезпеку [9, с. 17]. Унаслідок ДТП щоденно відбувається загибель і травмування людей. Права і законні інтереси цих людей у межах кримінального провадження мають бути надійно захищені від самого початку досудового розслідування, у тому числі й за рахунок надання їм професійної правничої допомоги.

Потерпілий від злочинного порушення правил дорожнього руху, як правило, потребує не лише професійної правничої допомоги (через відсутність

відповідних компетенцій), а й медичної та психологічної допомоги (через травми, отримані унаслідок раптової надзвичайної ситуації). Людина, щойно травмована під час ДТП, здебільшого, не може брати участь у невідкладних слідчих діях через необхідність негайного надання їй медичної допомоги. Навіть у тих випадках, коли потерпілий залишається на місці події та відмовляється від госпіталізації, під час проведення слідчих дій він не може діяти раціонально та ефективно унаслідок фізичного болю і стресу.

Так, фахівці у галузі медицини зазначають: «Психотравмуючий вплив будь-якої надзвичайної ситуації, що супроводжується загибеллю й каліцтвом людей, безумовно, викликає психологічну травму, що, як наслідок, залишає після себе відчутні ознаки у формі психічних змін і психоневротичних розладів, які вимагають лікування. Результатом участі в небезпечній ситуації, якою є ДТП, стає зазвичай емоційна, психологічна та психічна травма» [86, с. 7].

Родичі осіб, травмованих у ДТП, як правило, зайняті питаннями контролю за наданням потерпілим вчасної та належної медичної допомоги. Лише через деякий час (коли невідкладні слідчі (розшукові) дії вже проведено) вони звертають свою увагу на перебіг кримінального провадження.

Якщо результатом ДТП є загибель людини, то її рідні та близькі, унаслідок впливу на психіку цієї звістки, як правило, перебувають в емоційних станах, які заважають діяти адекватно, маючи на меті повну реалізацію своїх прав як майбутніх учасників кримінального провадження.

З викладених причин надання професійної правничої допомоги особам, травмованим у ДТП, під час невідкладних слідчих дій відразу після події є об'єктивною необхідністю. Але далеко не кожний потерпілий заздалегідь готовий залучити адвоката у разі ДТП. Певна частина населення у своїх нотатках зберігає контакти адвокатів. Але не всі представники цієї частини у стресовій ситуації здатні усвідомити важливість невідкладного звернення за наданням правничої допомоги. Навіть навпаки: потерпілому надання такої допомоги може видатися недоцільним, адже на його стороні має виступати держава в особі поліції, прокуратури.

З огляду на викладене, доцільно на рівні закону унормувати, що у разі надходження до правоохоронних органів повідомлення про факт ДТП з травмуванням та (або) загибеллю людей, про це відразу інформується Регіональний центр з надання безоплатної вторинної допомоги, який призначає адвоката для невідкладного надання правничої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого [201, с. 704–707].

Участь адвоката у досудовому розслідуванні як представника потерпілого вже з моменту надходження відомостей про вчинення ДТП з травмуванням або загибеллю людей надає йому переваги у плані особистого сприйняття наслідків події та збирання про неї інформації за «гарячими» слідами. Це є підґрунтям для ефективного аналізу отриманих даних з метою планування адвокатом подальших дій з виконання завдань представництва потерпілого у кримінальному провадженні.

Значний обсяг інформації про подію представник потерпілого може отримати, від слідчого, прибуття якого на місце події, як правило, передує, прибуттю адвоката-представника. За можливості необхідно опитати потерпілого, учасників і свідків ДТП з обов'язковим фіксуванням їх контактних даних [201, с. 704–707].

Важливим елементом цього етапу є формування засад взаємодії представника потерпілого зі слідчим. Адже саме слідчий уповноважений планувати досудове розслідування, визначаючи коло, послідовність і час процесуальних дій, проводити слідчі (розшукові) дії, складати протоколи про їх проведення тощо.

Аналіз адвокатської та слідчої практики свідчить, що характер взаємодії представника потерпілого із слідчим може бути різним. Ми розглядаємо три основні варіанти взаємодії представника потерпілого зі слідчим: конструктивна (активне співробітництво); офіційно-ділова та конфліктна [201, с. 704–707].

Найбільш прийнятним для усіх сторін (з точки зору виконання завдань кримінального провадження) є варіант конструктивної взаємодії, якому притаманне взаємне сприяння як у процесуальному, так і позапроцесуальному

плані (взаємна консультаційна діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією тощо) [201, с. 704–707].

Цей варіант відкриває адвокату широкі можливості для досягнення мети представництва потерпілого. Адже спільні скоординовані зусилля слідчого та адвоката-представника матимуть ефект синергії. Поняття «синергія» зародилося у термодинаміці й сьогодні не знайшло свого широкого використання у юридичній науці. Проте його постійно використовують вчені-економісти, які під синергією розуміють спільну цілеспрямовану діяльність декількох суб'єктів, що досягають при цьому такого результату, який при їх відокремленій діяльності був би неможливим [25, с. 7–12]. Ефект синергії описують формулою « $2 + 2 = 5$ », тобто «ефект від суми об'єднаних потенціалів більше, ніж проста сума самих потенціалів, унаслідок цього виникає додаткова одиниця ефекту ($1 = 5 - 4$), яку визначають як синергетичний ефект» [29, с. 77–90]. Аналіз слідчої та адвокатської практики дозволяє стверджувати, що синергетичний ефект притаманний і конструктивній взаємодії слідчого з представником потерпілого.

Варіант офіційно-ділової взаємодії передбачає формальні відносини слідчого та представника потерпілого, що полягають у площині кримінального процесу (без позапроцесуальної взаємодії), де кожний виконує визначені законом (та умовами договору) завдання, самостійно планує свою діяльність, особисто визначає її організаційні й тактичні особливості [201, с. 704–707].

Небажаним варіантом є конфліктна (деструктивна) взаємодія представника потерпілого із слідчим, яка характеризується взаємними (або односторонніми) претензіями, що знаходять формальний вираз у відповідних заявах і скаргах, та часто пов'язані з порушенням кримінального процесуального, кримінального та іншого законодавства одним із зазначених суб'єктів або обома суб'єктами одночасно [201, с. 704–707].

Залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних обставин у процесі досудового розслідування зазначені види взаємодії можуть поступово змінювати один одного. Одне з важливих завдань адвоката як представника потерпілого полягає у тому, щоб відразу започаткувати конструктивну взаємодію зі слідчим,

а у разі якщо цього не вдалося – забезпечити у процесі досудового розслідування перехід від менш ефективного виду взаємодії до більш ефективного [201, с. 704–707].

Окрім слідчого на початку розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху представник потерпілого взаємодіє з низкою інших суб'єктів. При цьому діяльність адвоката з надання професійної правничої допомоги особі, травмованій внаслідок ДТП, може наражатися на опір з боку учасників процесуальних дій та сторонніх осіб, які мають доступ до місця, де вони відбуваються.

Зокрема, це опір потенційного підозрюваного та залученого ним адвоката, родичів, знайомих. Такий опір, серед іншого, може виражатися у відверненні уваги представника потерпілого, слідчого та членів СОГ, відкритого чи таємного викрадення та знищення речових доказів; спроби підкупу слідчого або впливу на нього в інший спосіб; затягування процесу огляду місця події. Опір може чинитися і зацікавленим слідчим (недопуск адвоката до огляду місця події, ігнорування фіксації окремих слідів кримінального правопорушення, неправильне складання протоколу огляду місця події тощо), що автоматично створює ситуацію конфліктної взаємодії з ним.

Викладене дає підстави стверджувати, що професійна правнича допомога потерпілому від ДТП при огляді місця події повинна мати свою тактику.

Адже необхідність тактики у певних видах людської діяльності обумовлена саме наявністю протидіючої сторони щодо суб'єктів цієї діяльності [95]. Сама ж тактика є складовою забезпечення ефективності тих видів діяльності, суб'єкти яких, виконуючи свої функції, стикаються з фактичним або ймовірним опором певних сил (суперників, супротивників, ворогів, конкурентів тощо) [36, с. 12]. До них належать військова справа, лікувальна й оперативно-розшукова діяльність, спортивні та інтелектуальні ігри, підприємницька діяльність тощо [90, с. 99].

Діяльність адвоката як представника потерпілого у кримінальному процесі, безумовно, також належить цієї категорії, як і діяльність деяких інших

учасників цього процесу. Так, загальноновизнаним є те, що важливе значення для успішної діяльності слідчого відіграє криміналістична тактика.

У науковій літературі її розглядають як систему інтелектуальних (розумових) операцій та практичних дій слідчого, прокурора, працівників оперативних підрозділів, захисника з подолання або нейтралізації фактичної протидії, запобігання імовірній протидії виконанню ними обов'язків та реалізації прав, передбачених законом у межах здійснення завдань кримінального провадження [35, с. 199].

М. А. Погорецький та Д. Б. Сергеева в системі криміналістичної тактики виокремлюють дві самостійні підсистеми: 1) тактика сторони обвинувачення (тактика слідчого (слідча тактика); тактика прокурора); 2) тактика захисника. При цьому під тактикою захисника вчені розуміють спосіб його практичної діяльності, що являє собою сукупність тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, які використовуються ним для здійснення тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної тощо), або на спонукання цього об'єкта до вчинення певних дій в інтересах захисту (за відсутності явної протидії), з метою досягнення захисником поставленої мети для реалізації функції захисту [97, с. 122].

Разом з тим у кримінальному провадженні, окрім слідчого, прокурора та захисника, беруть участь й інші суб'єкти, зокрема, потерпілий та його представник. Інтереси останніх, як правило, конкурують з інтересами захисника та можуть конкурувати з інтересами слідчого, прокурора. Тому тактику представництва інтересів потерпілого варто розглядати як ще одну підсистему криміналістичної тактики.

Засади такої тактики мають ґрунтуватися як на наукових основах криміналістичної тактики, так і на положеннях КПК України, оскільки останні встановлюють певні рамки діяльності представника потерпілого.

Не менш значимий вплив на тактику дій представника потерпілого справляють і фактичні обставини події ДТП. У криміналістичній науці сукупність

таких обставин називають слідчою ситуацією, а у дослідженнях діяльності прокуратури – прокурорсько-наглядовою ситуацією.

Так, Д. Ю. Фурсов, аналізуючи прокурорську практику здійснення нагляду за дотриманням законності під час розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху, виокремлює наступні типові прокурорсько-наглядові ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень зазначеного виду.

Перша: має місце саме кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху. При цьому наявні два варіанти цієї ситуації: а) є підстави для підозри конкретної особи у вчиненні такого правопорушення; б) такі підстави відсутні. Друга: учинено інший злочин. Третя: ознаки кримінального правопорушення відсутні [197, с. 304–318]. Така класифікація видається нам прийнятною і для використання адвокатом – представником потерпілого при аналізі обставин на місці події та плануванні своїх подальших дій, у тому числі в частині взаємодії з клієнтом і слідчим, іншими учасниками кримінального провадження.

У разі висновку про те, що вчинено саме кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху, адвокату-представнику при плануванні своїх дій варто враховувати усталену в криміналістичній науці типологію слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, а саме: а) кримінальне правопорушення вчинено в присутності свідків, водій і транспортний засіб залишились на місці пригоди; б) кримінальне порушення правил безпеки дорожнього руху вчинено за відсутності свідків або водія, який зник з місця пригоди, залишивши транспортний засіб; в) водій зникає з місця пригоди разом з транспортом [3].

У будь-якому випадку найважливішими діями для виконання завдань кримінального провадження є огляд місця події та призначення експертиз.

Найбільш елементарна ситуація на початковому етапі розслідування ДТП має місце коли злочинне порушення правил дорожнього руху було вчинене в умовах очевидності (є свідки), а водій і автомобіль залишились на місці події. За

таких обставин увага слідчого, здебільшого, сконцентрована на обстеженні місця події, з'ясуванні причин ДТП, фіксації фактичних даних, що підтверджують вину причетних до події осіб. На виконання цих завдань проводяться огляд місця події, освідування учасників ДТП, призначення експертиз, допити водіїв, свідків, потерпілих та ін. [40]. Активну участь представника потерпілого у проведенні цих дій вважаємо запорукою ефективності його подальшої діяльності.

Більш складні ситуації характеризуються такими обставинами, як: відсутність свідків, загибель усіх учасників ДТП, а також втеча водія з місця пригоди: разом з транспортним засобом – або без нього; з попереднім знищенням (спотворенням) слідів злочину – або без такого.

У ситуації, коли водій зник, а автомобіль залишився на місці пригоди, ключовим завданням розслідування є встановлення винного. Тому, насамперед висувуються версії про особу, яка перебувала за кермом у момент пригоди: 1) транспортним засобом керував водій; 2) транспортним засобом керувала стороння особа (родич водія, його знайомий, співробітник, викрадач) [3].

Зникнення водія із залишенням автомобіля на місці ДТП характерне для осіб, які вчинили викрадення транспорту або намагаються перешкоджати досудовому розслідуванню, використовуючи вигадану версію про незаконне заволодіння їх транспортним засобом. На її підтвердження через нетривалий час після ДТП вони, як правило, заявляють до правоохоронних органів про вчинення щодо них злочину, передбаченого ст. 289 КК України. При цьому зазначені особи домовляються із своїми знайомими, родичами, про надання завідомо неправдивих показань слідчому, суду щодо свого алібі. У цій ситуації виникає необхідність першочергового встановлення особи, яка керувала транспортним засобом у момент ДТП, вжиття заходів щодо її розшуку і затримання, з'ясування причин, що змусили водія втекти з місця події [3; 40].

При цьому представнику потерпілого доцільно акцентувати увагу слідчого (якщо він сам цього не робить) на необхідності відібрання об'єктів (зразків) для проведення експертиз, за результатами яких у подальшому можна буде ідентифікувати водія транспортного засобу. Йдеться, зокрема, про зразки ДНК

(генетична експертиза), відбитки пальців рук (дактилоскопічна експертиза), сліди запаху (одорологічна експертиза); зразки волокон одягу особи, яка керувала транспортним засобом (експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них) тощо.

У зазначеній ситуації також необхідно невідкладно встановити і допитати власника покинутого транспортного засобу. Якщо слідчий зволікає з таким встановленням, то представник потерпілого має: з одного боку, ставити питання про причини такого зволікання не лише перед слідчим, а й перед прокурором, а з іншого – вживати самостійних заходів щодо встановлення власника автомобіля у межах, дозволених законодавством. Не буде зайвою і участь представника потерпілого у допиті зазначеної особи.

Достатньо поширеною є ситуація початкового етапу розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху, за якої водій залишає місце ДТП на автомобілі. У цій ситуації особливе значення набуває пошук і фіксація фактичних даних про факт ДТП, встановлення транспортного засобу (або його ознак) та водія, який залишив місце пригоди, свідків. Окрім огляду місця ДТП для цього потрібно встановити очевидців (у тому числі обходом навколишніх житлових будинків, установ та підприємств, а також через пости у соціальних мережах), допитати свідків і потерпілих про характерні ознаки транспорту й прикмети водія; відшукати камери візуального спостереження, які могли зафіксувати вигляд транспорту і водія та згідно з вимогами КПК України одержати відповідні записи; перевірити станції технічного обслуговування автомобілів та автостоянки на предмет наявності пошкоджених транспортних засобів. Безумовно, усе це є роботою слідчого, а за його дорученням і представників оперативних підрозділів. Проте ініціативне долучення до цієї роботи представника потерпілого може призвести до вже згаданого вище ефекту синергії. Одночасно зазначимо, що через долучення адвоката-представника та його помічників до зазначених дій можна багатократно підвищити їх ефективність [201, с. 704–707]. Своєю чергою, ефективність такої пошукової роботи представника потерпілого та його помічників можна збільшити через

розширення їх детективних повноважень, як це зроблено для приватних детективів у проєкті Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 3010 від 4 лютого 2020 р. [169].

Аналіз наведених ситуацій, що складаються на початку досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху, а також слідчої, адвокатської та прокурорської практики свідчить про можливість визначення типового переліку найбільш ефективних процесуальних та організаційних дій, що дають змогу стороні обвинувачення та представнику потерпілого ефективно виконати свої завдання. До цього переліку вважаємо необхідним віднести:

- огляд місця події (зараховуючи тимчасове вилучення майна; одержання об'єктів (зразків) для проведення експертиз; одержання слідчим матеріальних носіїв візуальної інформації за згодою їх власників);
- забезпечення огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;
- арешт майна, вилученого під час огляду місця події;
- допит свідків та учасників ДТП;
- тимчасовий доступ речей і документів (медична документація, записи з відеокамер) та одержання їх у інші способи;
- призначення судових експертиз;
- проведення пошукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у разі зникнення водія з місця пригоди.

Отже, розглянемо питання дій представника потерпілого на початковому етапі досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху щодо кожної з цих процесуальних (організаційних) дій.

Досудове розслідування зазначених злочинів, як правило, розпочинається оглядом місця події ДТП, який проводиться ще до внесення відомостей про вчинення злочину до ЄРДР. На цьому етапі надання професійної правничої допомоги потерпілим від ДТП стикається з низкою невирішених питань щодо

процедури залучення адвоката та методики й тактики його дій. Ці питання потребують дослідження та якнайшвидшого вирішення.

Від процесуальної правильності, криміналістичної виваженості, ретельності та повноти огляду місця події ДТП залежить ступінь виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України. Адже саме під час цієї слідчої (розшукової) дії формується основний масив доказів у кримінальному провадженні (які в подальшому одержати буде неможливо), відбираються зразки для проведення численних експертиз, відшуковуються технічні засоби і носії інформації, на яких може бути зафіксовано подію ДТП тощо.

Так, огляд місця події ДТП, як правило, проводиться до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Це цілком узгоджується з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України, де зазначено, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події [69].

Тому постає питання про процесуальний статус адвоката, який прибув на огляд місця події для надання правничої допомоги особі, яка була травмована унаслідок ДТП, або її родичам, або родичам загиблого. Адже доки відомості не внесено до ЄРДР (а в окремих випадках і до подання відповідних клопотань) ніхто не може мати процесуального статусу потерпілого. Відповідно, не може йтися і про представника потерпілого.

Водночас відповідно до вимог щодо проведення слідчих (розшукових) дій, встановлених ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [69].

Цілком природнім видається те, що під час огляду місця події ДТП права та законні інтереси травмованої особи можуть бути обмежені або порушені. Так, право власності постраждалого від ДТП, здебільшого, обмежується через вилучення його майна (для подальшого визнання речовими доказами та проведення експертиз), зокрема, пошкодженого автомобіля, його конструктивних елементів, одягу, особистих речей (портфель, гаманець, зонтик,

взуття) тощо. Безумовно, може бути порушений законний інтерес такої особи у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

Але, як уже зазначалося, така особа, здебільшого, не може брати участь у слідчих (розшукових) діях або така участь буде вкрай неефективною. Тому цілком логічно, що ця особа повинна мати можливість реалізувати своє право на професійну правничу допомогу, встановлене ст. 59 Конституції України [64].

З іншого боку, ч. 3 ст. 237 КПК України передбачає, що для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [69]. Отже, законодавець обмежує коло осіб, які можуть бути запрошені слідчим до участі в огляді учасниками кримінального провадження. У цьому спостерігається неузгодженість положень ч. 3 ст. 237 та ч. 3 ст. 214 КПК України, яка підлягає усуненню.

На практиці, у разі прагнення адвоката (представника постраждалого від ДТП) взяти участь у огляді місця події, слідчі дозволять йому бути присутнім, фіксувати хід проведення слідчої (розшукової) дії, обстановку та окремі її деталі власними технічними засобами, робити записи.

При цьому спостерігається три різних підходи до процесуального оформлення такого дозволу (згоди, запрошення). Перший: слідчий зазначає у протоколі про участь в огляді місця події адвоката, без визначення його процесуального статусу. Другий: слідчий зазначає у протоколі огляду місця події про участь представника потерпілого. Третій: слідчий не зазначає у протоколі про участь у слідчій (розшуковій) дії особи, яка надає професійну правничу допомогу постраждалому від ДТП.

З позицій надання правничої допомоги постраждалому у ДТП третій варіант є неприйнятним, оскільки він позбавляє адвоката важливого права,

передбаченого ч. 4 ст. 237 КПК України, – робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду [69].

Необхідність таких заяв може бути зумовлена незаконними діями слідчого чи інших учасників слідчої дії, відсутністю повноти огляду, некоректним оформленням і неправильним викладенням у протоколі ходу та результатів огляду. Крім того, в адвоката може виникнути потреба долучення до протоколу власних технічних носіїв інформації, на яких він фіксував обстановку та дії присутніх (тоді йому буде потрібно зробити заяву про долучення таких носіїв до протоколу).

Крім того, згідно з правилами фіксування кримінального провадження, у протоколі перед підписами учасників процесуальної дії можуть бути зазначені їхні зауваження і доповнення до протоколу (ч. 5 ст. 104 КПК України) [6968]. У цьому випадку представником постраждалого може бути застосовано тактичний прийом, мета якого – отримання додаткового часу на аналітичну роботу. Він полягає у внесенні до протоколу відомостей про те, що зауваження і доповнення до протоколу будуть надані окремо. Це дозволяє викласти такі зауваження і доповнення у спокійній обстановці, детально описати їх у комфортних умовах та у достатньому обсязі, замість того щоб намагатися укласти усі свої думки в декілька строк, відведених на бланку протоколу.

Отже, адвокат, залучений потерпілим або його родичами, має наполягати на внесенні своїх даних до протоколу огляду місця події, як учасника цієї слідчої (розшукової) дії. Якщо ж з цього приводу у слідчого, прокурора чи у інших учасників огляду місця події ДТП виникають заперечення, то доцільно послатися на п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України, де зазначається, що до протоколу (а саме, до його вступної частини) заносяться дані всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання) [69]. При цьому законодавець не дає визначення та не розмежовує понять «учасник процесуальної дії» та «присутній під час проведення процесуальної дії».

Тому відмова слідчого у внесенні даних адвоката (представника постраждалого) до протоколу буде неправомірною. Натомість відмова у визначенні його процесуального статусу як представника потерпілого буде ґрунтуватися на вимогах закону.

Спираючись на зазначені процесуальні особливості, варто будувати тактику консультативно-контрольної діяльності адвоката (представника постраждалого) під час огляду місця події. Така діяльність має декілька векторів залежно від партнера по взаємодії. Цими партнерами можуть бути слідчий, оперативні працівники, працівники патрульної поліції, клієнт, інші учасники ДТП.

При цьому з точки зору тактики консультативно-контрольна діяльність адвоката, будучи такою за змістом, не повинна мати зовнішніх ознак (форми) контролю чи консультування. Адже юридично адвокат не має жодних підстав для здійснення контролю та надання консультацій учасникам слідчої дії (окрім консультацій своєму клієнтові в межах надання професійної правничої допомоги).

Тобто, ця діяльність має носити ненав'язливий, а краще прихований характер. Так, володіючи знанням наукової методики огляду місця події ДТП, адвокат може помітити помилки слідчого або спеціаліста щодо послідовності дій (що і є одним із завдань контролю). Постійне спостереження за діями слідчого та спеціаліста бажано доповнювати і безперервною фіксацією їхніх дій. Власне інших засобів контролю адвокат у цій ситуації немає.

При цьому представнику постраждалого не доцільно відкрито дорікати слідчому чи спеціалісту, що вони припускаються помилок. Адже така поведінка є конфліктною та може бути розцінена як дії, що заважають проведенню огляду. А відповідно до ч. 6 ст. 237 КПК України слідчий, прокурор має право заборонити учасникам огляду вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду (невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність) [69].

Тому у спілкуванні з прокурором, слідчим, спеціалістом зауваження доцільно робити завуальовано: у формі запитань, звернень за порадою, висловлювання «раптових» ідей. Таким чином, взаємодія набуде форми конструктивного співробітництва. З нашого погляду, краще запобігти певним методичним і процесуальним помилкам осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію, ніж потім викладати відповідні зауваження у протоколі. Подання таких зауважень вважаємо доцільним лише у тому разі коли не вдалося досягнути взаєморозуміння зі слідчим, а взаємодія з ним набула конфліктного характеру.

До змісту предмета контролю з боку представника постраждалого входять не лише дії слідчого, а й ті документи, які він складає, зокрема протокол огляду місця події та додатки до нього, серед яких особливе значення має схема ДТП. Адже неточності та суперечності у схемі ДТП й інших документах у подальшому дадуть можливість стороні захисту наполягати на існуванні розумного сумніву щодо тих чи інших обставин, які підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України [69].

З цих причин процес складання схеми ДТП має бути особливо важливою складовою предмета контролю з боку представника постраждалого у ДТП. Цей процес має відповідати методикам, виробленим криміналістичною наукою [61; 6465; 216], а бажано й вимогам спеціально розробленої для цього тактики [85, с. 286–289].

При цьому дані очевидців, постраждалого та інших учасників пригоди щодо місця зіткнення (наїзду, перекидання, падіння), механізму ДТП можуть суттєво різнитися. Тому в разі відсутності єдності у позиціях учасників процесуальної дії щодо вказаних питань до протоколу та схеми варто заносити різні варіанти, на яких наполягають присутні.

Контроль за діями потенційного підозрюваного та залучених ним осіб з боку представника постраждалого у ДТП основною своєю метою має забезпечення їх правомірної поведінки, запобігання будь-яких їхнім діям, спрямованим на об'єктивне та неупереджене розслідування. У разі виявлення ознак таких дій на це потрібно негайно звертати увагу слідчого.

Контроль представника постраждалого за діями осіб, які його залучили, під час огляду місця події ДТП виходить за межі цієї слідчої дії. Адже предметом контролю у цих відносинах має бути невідкладне звернення з повідомленням про страховий випадок до страхової компанії постраждалого та страхової компанії потенційного підозрюваного. У ході консультування необхідно роз'яснити алгоритм дій зі збирання документів, які підтверджують витрати на лікування та медичні препарати (поховання).

Пошукова (детективна) діяльність представника потерпілого під час огляду місця події має органічно доповнювати відповідну діяльність слідчого та спеціаліста. Адвокат, поряд з цими учасниками процесуальної дії, має сам активно відшукувати та фіксувати матеріальні об'єкти, які є слідами злочинного порушення правил дорожнього руху або містять на собі такі сліди. Особливо ретельно доцільно фіксувати сліди пошкоджень (автомобілів, одягу, дорожнього покриття та обладнання), місця осипу бруду, пилу, місця розташування уламків, битого скла, пластику, конструктивних елементів транспортних засобів, залишки від автомобільних рідин і фарби. При цьому першочергова перевага у відшуканні та фіксації має надаватися об'єктам, які можуть швидко зникнути унаслідок інтенсивного руху, погодних умов та інших факторів.

Речі, які було вилучено під час огляду місця ДТП, відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, вважаються тимчасово вилученим майном. У ч. 5 ст. 171 КПК України зазначається, що клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. Викладене зумовлює невідкладність арешту майна, вилученого під час огляду місця ДТП. Але аналіз практики засвідчує, що нерідко слідчий, у силу зайнятості іншими питаннями, зволікає із складанням клопотання про накладення арешту на вилучене майно, а також складає таке клопотання формально та неуважно, без дотримання вимог, передбачених ч. 2 ст. 171 КПК України [69].

Це зумовлено цілком об'єктивними обставинами. Адже за короткий проміжок часу слідчий має: внести відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР; оформити низку пов'язаних цим документів (відповідні доручення, повідомлення, постанови); забезпечити медичне освідування учасників ДТП; з дотриманням вимог закону оформити вилучені з місця події об'єкти; у разі затримання особи – скласти повідомлення про підозру, погодити його з прокурором і вручити підозрюваному тощо [204, с. 75–84].

Ситуація із затягуванням подання до суду клопотання про накладення арешту на вилучене майно та неуважне оформлення цього клопотання може призводити до втрати найважливіших речових доказів, зокрема автотранспортних засобів, за участі яких відбулася ДТП. Тому адвокату-представнику доцільно відстежити дотримання слідчим строків подання такого документа.

Одночасно зауважимо, що накладення арешту на автомобіль потерпілого, забезпечуючи виконання завдань кримінального провадження, може суперечити інтересам самого потерпілого. Адже останній може наполягати на поверненні свого майна. У цьому випадку позиція адвоката-представника не може суперечити позиції клієнта. Тому адвокат, роз'яснивши наслідки обстоювання кожної з можливих позицій, повинен поставити перед клієнтом відповідний вибір, який той має зробити самостійно: або вживати процесуальних заходів для повернення майна, або погодитись з вилученням та арештом автомобіля та вжити позапроцесуальних заходів для пришвидшення призначення та проведення експертиз.

Водночас сучасна судова практика допускає вилучення та визнання речовим доказом автомобіля потерпілого від ДТП без подальшого накладення на нього арешту – за добровільною згодою власника.

Так, у Постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 р. у справі № 333/1539/16-к зазначається, що закон не встановлює обов'язку сторони обвинувачення у будь-якому разі одержати ухвалу слідчого судді про арешт належного потерпілому транспортного засобу, який було вилучено під час

огляду місця ДТП як об'єкт, що містить очевидні сліди кримінального правопорушення – з метою подальшого визнання речовим доказом [150].

У цій справі Верховний Суд звертає увагу, що потерпілий (власник транспортного засобу) та його представник протягом досудового та судового провадження не подавали заяв, заперечень і скарг з приводу вилучення та утримання автомобіля органом Національної поліції, а також не заявляли про порушення права власності потерпілого. При цьому наявність і добровільність згоди власника транспортного засобу (потерпілого) на відповідні дії органу досудового розслідування чітко впливає з комплексного аналізу обставин кримінального провадження. Окремого документального підтвердження наявності й добровільності такої згоди, на думку Верховного Суду, у цьому випадку непотрібно. Своєю чергою, сторона захисту, зазначається у судовому рішенні, лише голослівно стверджувала про порушення процесуального порядку утримання речового доказу, водночас не надала жодних доказів на користь обов'язковості примусового арешту автомобіля потерпілого.

У тих випадках, коли залишення транспортного засобу в розпорядженні потерпілого є вкрай важливим для нього, може бути застосовано апробований практикою механізм. Автомобіль вилучають, накладають на нього арешт, визнають речовим доказом, після чого повертають власнику (потерпілому) на «відповідальне зберігання» під розписку – з письмовим попередженням про кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, відповідно до положень ст. 388 КК України [68]. Такий підхід є засобом збалансування інтересів потерпілого з необхідністю виконання завдань кримінального провадження. Проте він не ґрунтується на нормах закону. Адже єдина норма КПК України, де йдеться про можливість передачі речового доказу на «відповідальне зберігання» власнику (п. 1 ч. 6 ст. 100 КПК України) висуває умову: речові докази не повинні містити слідів кримінального правопорушення [69].

Досліджуючи питання вилучення та арешту майна під час огляду місця ДТП, маємо також акцентувати на недосконалості кримінального

процесуального закону в частині вилучення окремих об'єктів під час огляду місця події та подальшого поводження з ними. За слушним зауваженням В. А. Журавля, КПК України передбачає занадто складну процедуру набуття об'єктами, вилученими з місця огляду події, статусу речових доказів, що не сприяє оперативності проведення досудового розслідування та економії процесуальних засобів. Тому вчений пропонує повернутися до процедури, передбаченої КПК 1960 р., коли вилучені об'єкти набували статусу речових доказів одразу ж після їх належного оформлення в протоколі слідчого огляду та вилучення [51, с. 254].

Також науковець цілком слушно наголошує на необґрунтованості та недоцільності накладення арешту на такі об'єкти, як одяг з трупа, ніж зі слідами крові або вогнепальна зброя, виявлені на місці події. Як убачається, регламентоване КПК України процесуальне оформлення зазначених об'єктів як речових доказів не відповідає сутності такого запобіжного заходу, як арешт майна, та є невиправданим. На думку В. А. Журавля, більш правильним було б здійснення оформлення подібних речових доказів постановою слідчого, прокурора (без накладення на них арешту) [51, с. 254].

Те саме можна сказати і про окремі об'єкти, які вилучаються під час огляду місця ДТП (залишки битого скла, пластику, фарби, фрагменти одягу та обшивки сидінь, зразки плям крові, волосся, змиви з органів управління автомобіля; зразки витоку палива, мастил, охолоджуючої рідини тощо). Такі речі не можуть вважатися майном (вони не мають матеріальної цінності), а тому накладення на них арешту суперечить логіці. Разом з тим під час огляду місця події їх не можливо вилучити у якості зразків для проведення експертизи. Адже у ч. 7 ст. 237 КПК України законодавець надає право слідчому під час огляду місця події вилучати лише речі та документи. Про отримання зразків для експертизи там не йдеться. Водночас аналіз норм ст. ст. 214 та 245 КПК України свідчить про неможливість отримання зразків для експертизи до початку кримінального провадження (тобто, в процесі огляду місця ДТП, який проводиться до внесення відомостей до ЄРДР) [69].

До того ж ч. 2 ст. 245 КПК України передбачає, що порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 160–166 цього Кодексу) [69]. Тобто, одержання зразків з речей має здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, що неможливо до початку досудового розслідування.

На практиці наведені вище до прикладу предмети та речовини під час огляду місця події вилучають як «об'єкти» (нічого не зазначаючи про те, що в подальшому вони стануть зразками для проведення експертиз), або ж таки вилучають як майно з подальшим накладенням арешту.

Зазначена неузгодженість законодавчих норм може мати вплив на результативність діяльності представника потерпілого від ДТП та підлягає усуненню.

На початковому етапі розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху (як під час огляду місця події, так і після нього) особлива увага приділяється відшукуванню відеозаписів, де може бути зафіксовано подію ДТП. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим у такій ситуації може мати ефект синергії.

Зазначені відеозаписи можуть міститися на електронних носіях пам'яті автомобільних реєстраторів, що встановлені на транспортних засобах, котрі потрапили у ДТП, а також інших автомобілів (які у час ДТП знаходились поруч). Крім того, такі відеозаписи можуть міститися на електронних носіях пам'яті, де накопичується візуальна інформація з камер зовнішнього спостереження, які у публічно доступних місцях встановлюють підприємства, установи, організації та приватні особи.

Більшість опитаних нами у ході дослідження слідчих (72 %) схиляються до думки, що одержувати зазначені відеозаписи для подальшого використання у доказуванні потрібно шляхом застосування заходу забезпечення кримінального провадження, регламентованого ст. ст. 159–166 КПК України – тимчасового доступу до речей і документів (до матеріальних носіїв інформації). При цьому у доказуванні мають використовуватися лише оригінали відеозаписів саме на первинних носіях. На думку опитаних, лише такий підхід може гарантувати

визнання зазначених відеозаписів допустимими доказами під час судового провадження (Додатки В, Г).

Але сьогодні судовою практикою вироблено інші підходи до цього питання. Так, у постанові Верховного Суду від 21 березня 2019 р. у справі № 711/3133/17 (обвинувачення: ч. 1 ст. 286 КК України) вказано, що одержання слідчим відеозаписів з камер зовнішнього спостереження банківської установи без ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів не дає підстав автоматично вважати ці записи недопустимими доказами, оскільки вони були надані установою на добровільних засадах [132].

Доводи сторони захисту щодо недопустимості як доказу відеозапису з місця ДТП було відхилено також у постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 р. у справі № 333/1539/16-к (обвинувачення: ч. 2 ст. 286 КК України). Ці доводи ґрунтувалися на тому, що запис було надано слідчому на оптичному диску свідком під час допиту; своєю чергою, відео на диск було записано самим свідком (і лише після того, як спеціалісти змогли відкрити пошкоджений файл з цим відео на первинному носії – відеореєстраторі). На переконання захисника, така процедура була порушенням процесуального порядку одержання доказу [150].

Верховний Суд відкинув наведені доводи сторони захисту через те, що відповідно до ч. 5 ст. 132 КПК України для оцінки потреб досудового розслідування варто враховувати можливість отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

У вказаному судовому рішенні також зазначається, що за відсутності реальної загрози зміни або знищення речей чи документів, а тим більше за умови добровільного надання документів стороні чи учаснику кримінального провадження особами, у володінні яких вони перебувають, не виникає підстав та умов до звернення з клопотанням до слідчого судді стосовно застосування

заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового доступу до документів і речей.

Також Верховний Суд визнав непереконливими доводи захисту про те, що відеозапис, наданий свідком, не є оригіналом. Адже відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» колегія судді зазначила, що у випадку зберігання електронного документа на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Тобто, важливою рисою електронного документа є неможливість прив'язки до конкретного носія інформації. Крім того, з огляду на те, що учасники провадження в порядку ст. 242 КПК України не заявили клопотання про проведення судово-технічної експертизи досліджених судом електронних документів, зміст відеозапису не викликав обґрунтованих сумнів у його достовірності [150].

Одночасно зауважимо, що у разі конструктивної взаємодії представника потерпілого зі слідчим, перший може взяти на себе отримання та подання відповідних відеозаписів як доказів. Адже ч. 3 ст. 93 КПК України відносить потерпілого (а відповідно і його представника) до числа суб'єктів, які можуть збирати докази шляхом отримання від фізичних та юридичних осіб речей, копій документів, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Відповідно, ці записи представник потерпілого як суб'єкт збирання та подання доказів [178, с. 192–196] може подати слідчому з клопотанням про долучення до матеріалів кримінального провадження.

До викладеного додамо, що 15 березня 2022 р. главу 20 КПК України доповнено статтею 245⁻¹, яка регламентує слідчу (розшукову) дію «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису» [69].

Згідно з ч. 3 ст. 214 цього Кодексу для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку зазначену слідчу (розшукову) дію може бути

проведено до внесення відомостей до ЄРДР. Вважаємо, що дане положення має бути розповсюджене не лише на кримінальні проступки, а й на злочини.

Проте під час досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху стороні обвинувачення, збираючи докази у зазначений спосіб, потрібно враховувати, що захист у судовому провадженні може заявити клопотання про проведення експертизи відповідного запису з метою виявлення ознак монтажу або підробки. Обов'язковою умовою такої експертизи є надання експерту первинного носія інформації та пристрою, який був використаний для запису.

Важливим елементом початкового етапу розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху є огляд водіїв усіх транспортних засобів, що потрапили у ДТП, на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [204, с. 75–84].

Обов'язковість цього елемента не закріплено на рівні закону (виняток становить ч. 2 ст. 298-² КПК України, де йдеться про затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-¹ КК України: таку обов'язково доставляють до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування). Отже, констатуємо неузгодженість норм КК України та КПК України. Так, санкції усіх чотирьох частин ст. 286-¹ КК України передбачають покарання у виді позбавлення волі. Тобто, відповідно до ст. 12 КК України зазначеною статтею встановлено відповідальність лише за злочини (про кримінальні проступки не йдеться) [68].

На практиці слідчий намагається забезпечити невідкладне проведення медичного огляду водіїв на стан сп'яніння у будь-якому випадку ДТП із загибеллю та (або) травмуванням людей.

Це обґрунтовується й вимогами п. 8 розділу I Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, яку затверджено спільним наказом МВС

України та МОЗ України № 1452/735 від 9 листопада 2015 р. Зокрема, там зазначено: «У разі скоєння дорожньо-транспортної пригоди, унаслідок якої є особи, що загинули або травмовані, проведення огляду на стан сп'яніння учасників цієї пригоди є обов'язковим у закладі охорони здоров'я» [164].

Це є цілком виправданим, коли є розумний сумнів у тому хто саме з водіїв винний у порушенні правил безпеки дорожнього руху. Адже у подальшому стан сп'яніння винного буде важливою ознакою для кваліфікації кримінального правопорушення, а, відповідно, і ступеня тяжкості вчиненого та жорсткості покарання. Але у тих випадках, коли очевидно, що травмований водій не порушував цих правил (як приклад, на час ДТП знаходився у нерухомому транспортному засобі), виникають питання доцільності проходження ним (потерпілим) медичного огляду на стан алкогольного сп'яніння.

З огляду на викладене, представник потерпілого має відстежити своєчасність і відповідність вимогам законодавства дій слідчого (та працівників поліції, які діють за його дорученням) із забезпечення медичного огляду на стан сп'яніння учасників ДТП. Одночасно, якщо адвокат представляє інтереси водія, який поза розумним сумнівом є потерпілим у ДТП, то є необхідність у роз'ясненні клієнту: відсутності законодавчих вимог щодо проходження ним зазначеного огляду; відсутності кримінальних процесуальних наслідків відмови від такого огляду; імовірності притягнення потерпілого до адміністративної відповідальності за ст. 130 КУпАП, як такого, що порушив п. 2.5 ПДР (водій повинен на вимогу поліцейського пройти в установленому порядку медичний огляд з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції) [162].

Одержані в процесі зазначеного огляду біологічні зразки в подальшому використовуються для проведення судово-медичного дослідження (судово-токсикологічної експертизи). Сторона захисту часто подає клопотання про визнання висновків такої експертизи недопустимим доказом, аргументуючи це

порушенням порядку одержання зразків для проведення експертизи в порядку, встановленому ст. 245 КПК України [69].

Тому представникові потерпілого у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії необхідно звертати увагу на те, що Верховний Суд не вбачає порушень у зазначених діях сторони обвинувачення та визнає докази допустимими. Адже, відповідно до пунктів 10, 13, 14 розділу III зазначеної Інструкції зразки біологічного середовища для лабораторного дослідження відбираються у дві ємності. Вміст однієї ємності використовується для первинного дослідження, вміст іншої зберігається протягом 90 днів у закладі охорони здоров'я, у якому проводився відбір біологічного середовища. Якщо відібрання біологічних зразків було здійснено відповідно до вимог п. 8 розділу I та п. 14 розділу III Інструкції, то необхідності для отримання зразків для проведення експертизи в порядку, передбаченому ст. 245 КПК, немає. У зв'язку з чим Верховний Суд вважає доводи сторони захисту про відібрання біологічних зразків без понятих і невручення постанови прокурора про відібрання біологічних зразків безпідставними. Такі позиції містяться у постановках Верховного Суду від 24 вересня 2020 р. (справа № 720/751/18) [141], від 17 грудня 2019 р. (справа № 678/1495/17) [122], від 10 грудня 2019 р. (справа № 601/1929/13-к) [110] та ін. При цьому факт доставлення біологічних зразків крові на дослідження експерту слідчим, який не входив до групи слідчих, не є підставою для визнання відповідного висновку експерта недопустимим доказом.

Безумовно, що до невідкладних слідчих (розшукових) дій початкового етапу досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху віднесено проведення допитів потерпілого, свідків, підозрюваного.

Допит потерпілого, якщо він можливий на початковому етапі розслідування, вважаємо необхідним проводити за участі його представника. При цьому у разі фізичної можливості надання потерпілим показань, його представник має сам ініціювати якнайшвидше проведення допиту та перешкодити зволіканню з проведенням цієї слідчої (розшукової) дії. Адже з

плином часу певні важливі деталі події можуть забуватися, а стан здоров'я потерпілого може погіршитися. Водночас потрібно враховувати, що проведення допиту потерпілого, який перебуває на стаціонарному лікуванні, можливе лише з дозволу лікаря. Адже виконання завдань кримінального провадження не може протиставлятися охороні здоров'я потерпілого, оскільки, відповідно до ст. 3 Конституції України воно є найвищою соціальною цінністю [64].

Функція представника під час допиту полягає у тому, аби з позицій знання криміналістичної методики проведення допиту потерпілого від ДТП [40, с. 31–32], відстежити та своїми питаннями виправити прогалини і помилки, зроблені слідчим (якщо такі матимуть місце). Важливою з цих позицій є максимальна деталізація показань потерпілого. Це спричинено як необхідністю максимально об'єктивного установлення усіх обставин, так і уникненням необхідності проведення додаткових допитів, які так чи інакше мають травмуючий вплив на психіку потерпілого.

Обов'язковим елементом участі представника потерпілого у допиті останнього є уважне вивчення складеного слідчим протоколу до підписання клієнтом та (у разі необхідності) внесення туди доповнень і зауважень.

У разі конфліктної взаємодії зі слідчим представнику потерпілого варто підготуватися до протидії маніпуляціям (заплутування, затягування, обрання темпу бесіди неприйняттого для клієнта, залякування тощо). Якщо представник потерпілого під час допиту відчуває брак чуйності та уваги до свого клієнта з боку слідчого, помічає маніпуляції або психологічний тиск, то допит потрібно перервати та зробити слідчому відповідні зауваження. У тому разі коли слідчий не буде сприймати такі зауваження конструктивно, допит доцільно припинити, протокол не підписувати, а також звернутися до прокурора зі скаргою та ініціювати відвід слідчого.

З метою одержання належних і допустимих доказів, що можуть бути використані під час подальшого судового розгляду справи, допит потерпілого, життя якого знаходиться у небезпеці, доцільно проводити в порядку ст. 225 КПК України (у виїзному судовому засіданні, за місцем знаходження травмованого)

[69]. Умовами відповідної ініціативи представника потерпілого мають бути: реальна необхідність проведення цієї процесуальної дії для виконання завдань представництва; добровільна згода потерпілого; дозвіл лікаря. Зауважимо, що ч. 1 ст. КПК 225 України не включає потерпілого та його представника до кола осіб, які можуть клопотати перед слідчим суддею про допит під час досудового розслідування в судовому засіданні. Таке право мають лише сторони кримінального провадження та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження. Отже, з ініціативою проведення такого допиту представнику потерпілого доведеться звертатися до слідчого, а у разі відмови – оскаржувати таку відмову в судовому порядку.

Допиту свідків, які не є учасниками ДТП, має передувати їх встановлення. Якщо цього не було зроблено під час виїзду слідчо-оперативної групи на місце ДТП, то це необхідно зробити пізніше. Виконання цього завдання слідчий, за ustalеною практикою, доручає оперативним підрозділам, хоча закон не передбачає такого виду взаємодії слідчого й оперативних працівників. У ст. ст. 40 та 41 КПК України законодавець визначив право слідчого та обов'язок оперативних підрозділів виконувати доручення винятково на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [69]. У зв'язку з цим (а також з низки інших причин) оперативні підрозділи часто ігнорують доручення слідчого на встановлення свідків ДТП або надають формальні відписки. Сам слідчий у силу високого навантаження не може займатися пошуковою діяльністю.

У подібних ситуаціях до такої діяльності бажано долучитися представнику потерпілого, а за можливості й помічникам адвоката, який здійснює представництво. Засобами такої пошукової діяльності є обхід розташованих поблизу житлових будинків, установ та підприємств, а також моніторинг місцевих груп у соціальних мережах і пости з проханнями відгукнутися очевидців ДТП. У разі встановлення свідків представник потерпілого опитує їх за їх добровільною згодою у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 93 КПК України [69] та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

[163]. При цьому може бути складено відповідний протокол або відібрано пояснення. Ці документи, безумовно, не матимуть жодного доказового значення, проте являтимуть собою підставу для звернення до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з клопотанням про допит свідків.

На стадії досудового розслідування допит свідків є прерогативою слідчого. Саме він визначає коли, кого і як допитувати, кого запрошувати на цю слідчу (розшукову) дію. Як правило, представника потерпілого не запрошують для участі у ній і він знайомиться з матеріалами допиту вже після його проведення. Закон навіть не зобов'язує слідчого повідомляти потерпілого та його представника про час і місце запланованого допиту.

Проте відповідно до положень ч. 6 ст. 223 КПК України, якщо допит особи буде здійснено за клопотанням потерпілого (або його представника), то вони мають бути присутніми на такому допиті, а також мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення цієї процесуальної дії [69]. З метою досягнення мети та виконання завдань, що були узгоджені з клієнтом, адвокату-представнику доцільно використати окреслену вище можливість, що передбачена законодавцем.

Крім того, у разі виявлення розбіжностей, невідповідностей та суперечностей показань свідка з іншими матеріалами кримінального провадження, представник потерпілого може ініціювати одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

У науковій літературі часто вказують, що п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України зумовлює ускладнення організації і тактики допиту свідків. Адже ця норма передбачає, що показання мають бути визнані недопустимими доказами, якщо вони отримані від свідків, які у подальшому набули статусу підозрюваних. Так, В. А. Журавель стверджує, що зазначена норма зумовлює включення до числа завдань слідчого не лише встановлення свідків злочину, а й формування прогнозу того, чи хтось із них надалі не набуде статусу підозрюваного (такий прогноз має бути точним, оскільки його хибність призведе до визнання

недопустимими доказами показань, що отримані від таких свідків). З огляду на наведене, вважає вчений, взагалі втрачається сенс у допиті «криміногенних» свідків [51, с. 255].

Вивчаючи цю проблему в контексті прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху, Д. Ю. Фурсов зазначає, що для її вирішення в прокурорській практиці сформувалося два підходи щодо послідовності допиту водіїв як свідків: по-перше, допит водія як свідка та проведення з ним усіх слідчих дій після повідомлення про підозру іншому учаснику ДТП; допит водія як свідка та проведення з ним усіх слідчих дій до повідомлення особі про підозру [197, с. 304–318].

У зв'язку з викладеним зауважимо, що у постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 р. (справа № 333/1539/16-к) [150] сформульовано правову позицію, згідно з якою зміст п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України вказує на те, що вона має застосовуватися за умови, коли на час отримання показань від свідка уже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності у такої особи права на мовчання та свободи від самовикриття, слідчий чи прокурор вчиняє дії, спрямовані на отримання показань від неї. Саме такі дії, а не власне факт отримання показань від свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим, мають визнаватися істотним порушенням прав людини і основоположних свобод. Аналогічні позиції сформульовано у постановках Верховного Суду від 15 червня 2022 р. (справа № 130/720/17) [118]; від 6 вересня 2022 р. (справа № 718/2750/19) [152]; від 8 квітня 2021 р. (справа № 663/517/14-к) [158] та у багатьох інших.

Тому ми цілком погоджуємося з думкою тих дослідників, які вважають, що допитувати водія – учасника ДТП доцільно негайно або ж у найкоротший час після пригоди, оскільки на час такого допиту не існує підстав для визнання його підозрюваним через відсутність висновку судової автотехнічної експертизи [197, с. 304–318].

Отже, на початку досудового розслідування представником потерпілого від ДТП має бути закладено фундамент успішного виконання своїх завдань і досягнення кінцевої мети представництва на подальших стадіях кримінального провадження. Ефективне формування зазначеного фундаменту потребує використання певних алгоритмів й продуманої тактики.

2.2 Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування

Активна діяльність представника потерпілого від ДТП під час процесуальних дій на початку досудового розслідування має знаходити своє логічне продовження і на інших його етапах. Заради досягнення мети представництва така діяльність має відрізнятися не лише активністю, а й ефективністю. Для цього вона повинна бути добре організованою та мати науково обґрунтовану тактику. Через брак наукових досліджень зазначеного напрямку виникає необхідність теоретичної розробки криміналістичної методики і тактики представництва інтересів потерпілого від ДТП не лише на початковому, а й на подальших етапах досудового розслідування.

Аналіз наукової літератури свідчить, що серед учених-криміналістів немає єдиного підходу до поділу досудового розслідування на певні етапи. Дослідники зазначеного питання акцентують на необхідності такого поділу для належної організації досудового розслідування. Вони також звертають увагу на умовність і залежність цього поділу від особливостей розслідування певних категорій злочинів [170, с. 167–170].

Здебільшого, зазначений поділ ґрунтують на процесуальних критеріях, спираючись на положення ст. ст. 214, 219, 276, 283, 290, 291 КПК України [69]. Зокрема, виокремлюють початковий, наступний (подальший) та завершальний етап досудового розслідування. При цьому межами початкового етапу вважають внесення відомостей до ЄРДР та повідомлення особи про підозру. З такого

повідомлення розпочинається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який закінчується наданням доступу до матеріалів досудового розслідування [43, с. 14]. Але далеко не завжди саме процесуальні критерії доцільно брати за основу для визначення етапів досудового розслідування. Так, у провадженнях, де розслідуються кримінальні ДТП, від внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особи про підозру може пройти тривалий час (це твердження підтримали 95 % опитаних нами слідчих та 92 % адвокатів) (Додаток Г). Інколи це пояснюється складністю й тривалістю проведення експертиз, без яких неможливо повідомити особу про підозру (хоча з матеріалів провадження вже зрозуміло хто саме допустив учинення ДТП). Інколи – неможливістю швидкого встановлення та затримання винуватця ДТП, який зник з місця пригоди. Тому весь цей час слідчий або перебуває в очікуванні результатів експертиз, або займається рутинною планомірною роботою з встановлення особи винного, його місця знаходження та обставин кримінального правопорушення.

Як вбачається з аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху, початковим етапом досудового розслідування потрібно вважати період, який розпочинається проведенням огляду місця події (часто ще до внесення відомостей до ЄРДР) та завершується закінченням усіх невідкладних процесуальних дій (тобто таких, найменше зволікання у проведенні яких ставить під загрозу одержання фактичних даних щодо обставин кримінального правопорушення та у подальшому може слугувати підставою для сумніву щодо допустимості таких даних як доказів).

До таких дій відносимо огляд місця події, медичне освідування водіїв транспортних засобів, одержання зразків для проведення експертиз на місті ДТП під час первинного огляду місця події, тимчасове вилучення майна та накладення на нього арешту, допити потерпілого й свідків, призначення необхідних експертиз, направлення необхідних запитів, здійснення тимчасового доступу до речей та документів (носіїв відеозапису події), проведення слідчих дій, зокрема

негласних, для установлення та затримання винуватця ДТП, який зник з місця пригоди.

Зауважимо, що цей етап виокремлено нами на основі криміналістичних чинників. Він є умовним і визначення конкретного переліку дій, що входять до нього, має визначатися індивідуально у кожному провадженні. Дії представника потерпілого від ДТП на цьому етапі досудового розслідування злочинів нами детально було досліджено раніше [204, с. 75–84].

Основним критерієм розмежування початкового та наступного (подальшого) етапу досудового розслідування вважаємо виконання стороною обвинувачення усіх невідкладних процесуальних дій, необхідних для виконання завдань кримінального провадження (або ж втрата можливості їх проведення). При цьому представник потерпілого за наявними матеріалами має оцінити чи усі ці дії виконано (або ж чи остаточно втрачені можливості їх виконання). Зазначена оцінка набуває особливої актуальності у тому випадку, коли представник потерпілого від ДТП вступив у справу через певний час після її початку. Організація і тактика подальших дій представника потерпілого має ґрунтуватися на результатах такої оцінки. З таким підходом погодилися 67,5 % опитаних нами адвокатів.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху дозволяє стверджувати, що до слідчих (розшукових) дій подальшого етапу у цій категорії справ потрібно віднести: повторний огляд місця події; додаткові допити свідків й потерпілого; допит підозрюваного; допит двох і більше раніше допитаних осіб, слідчий експеримент.

У разі коли водій транспортного засобу зник з місця пригоди (разом з автомобілем або без нього) та не був встановлений і затриманий на початковому етапі досудового розслідування, на подальшому етапі може виникнути необхідність у проведенні окремих оперативно-розшукових заходів та НСРД. Йдеться, зокрема, про проведення радіорозвідки, візуального спостереження (ст. 269 КПК України); встановлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України); негласного отримання

зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) [69]. Те саме можна сказати і про ситуації, коли є підстави вважати що за допомогою ДТП намагаються приховати вчинення іншого злочину.

У разі встановлення зниклого з місця події водія транспортного засобу, доцільно провести його впізнання іншими учасниками ДТП, свідками. Впізнання особи як слідча (розшукова) дія має проводитися з урахуванням її криміналістичних і процесуальних особливостей [30].

Зазначені дії мають застосовуватись продумано та системно, що забезпечується використанням стороною обвинувачення відповідної криміналістичної методики і тактики. Одночасно власна методика і тактика дій має бути і у представника потерпілого. Будуючи таку методику і тактику, потрібно виходити не лише з усталених у криміналістиці положень щодо розслідування зазначених злочинів (це, здебільшого, необхідно для активного спостереження за діями слідчого та їх об'єктивної оцінки), а й з напрямів процесуальної та позапроцесуальної взаємодії представника потерпілого від ДТП з іншими учасниками провадження. З таким підходом погодилися 88 % опитаних нами адвокатів (Додаток Г).

Представнику потерпілого від ДТП так чи інакше доводиться взаємодіяти з декількома суб'єктами, серед яких: слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування (сторона обвинувачення); підозрюваний та його захисник (сторона захисту); експерти та спеціалісти. Крім того, представник потерпілого від ДТП у процесі збирання доказів здійснює комунікацію зі свідками, особами, в розпорядженні яких перебувають важливі для вирішення завдань представництва речі й документи. За домовленістю з клієнтом представник потерпілого від ДТП також взаємодіє з представниками страхових компаній. Для кожного з цих напрямів комунікації можна окреслити власні тактичні прийоми.

Зауважимо також, що представник потерпілого в процесі своєї діяльності неминуче взаємодіє також зі своїм клієнтом. У цьому випадку мова може йти лише про певні методики (алгоритми) роботи. Адже наявність тактики в цьому

виді взаємодії свідчила б про можливий опір з боку партнера, що неприпустимо у відносинах адвоката та клієнта. Таку думку поділяють 63,5 % опитаних нами адвокатів (Додаток Г).

Одночасно саме цей вид взаємодії є вихідним для інших комунікацій представника потерпілого від ДТП. Адже саме завдяки йому визначається кінцева мета діяльності та конкретні завдання представника потерпілого від ДТП у конкретному кримінальному провадженні.

Взаємодію з стороною обвинувачення доцільно будувати на тих засадах, які пропонувалися нами раніше щодо комунікацій між представником потерпілого та слідчим для застосування на початку досудового розслідування [201, с. 704–707]. Як нами було визначено, така взаємодія може мати конструктивний, офіційно-діловий та конфліктний характер. Для представника потерпілого від ДТП найбільш вигідним є варіант конструктивної взаємодії, що передбачає взаємну консультаційну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією. При цьому дії представника потерпілого від ДТП мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини у його роботі (якщо такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних і тактичних помилок [201, с. 704–707].

Представництво потерпілого від ДТП протягом усього досудового розслідування (як і його початку) умовно поділяємо на процесуальний, консультативно-контрольний та пошуковий (детективний) компоненти.

Насиченість процесуального компоненту подальшого етапу досудового розслідування залежить від того, з якого моменту адвокат-представник вступив у справу і яких процесуальних заходів, обов'язкових для досягнення мети представництва, він ще вжив на попередньому етапі. Це, зокрема, стосується подання слідчому відповідних заяв і клопотань.

Природно, що у разі залучення адвоката до справи після завершення початого етапу досудового розслідування найпершим клопотанням має стати клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у

порядку ст. 221 КПК України. Безумовно, що подання такого клопотання неможливе, якщо клієнт не має статусу потерпілого, що часто буває у провадженнях досліджуваної категорії через неподання відповідних заяв родичами травмованого або загиблого, які залучають адвоката. В такому разі першочергове питання, що має бути вирішене адвокатом, стосується організації подання відповідних заяв його клієнтами. Такий підхід підтримують 95 % опитаних нами адвокатів (Додаток Г).

У подальшому представнику потерпілого доцільно систематично знайомитися з матеріалами досудового розслідування, аби належним чином організувати свою діяльність. Проте клопотання в порядку ст. 221 КПК України подавати доцільно лише якщо на цьому наполягає слідчий. Так, 81,5 % опитаних нами адвокатів зазначили, що у разі конструктивної взаємодії зі слідчим, останній сам їх інформує про всі важливі нові, одержані ним дані, а особисте ознайомлення з матеріалами справи відбувається за усною домовленістю. Своєю чергою, 69 % опитаних слідчих засвідчили, що завжди оперативно надають доступ представникам потерпілого від ДТП до матеріалів провадження за їх усними заявами. Крім того, у разі необхідності, на прохання адвокатів-представників вони самі направляють їм скановані копії потрібних документів через месенджери (це економить час як слідчого, так і представника потерпілого).

Особливим різновидом клопотань, що подаються слідчому, прокурору представником потерпілого від ДТП під час досудового розслідування, є клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій в порядку ст. 220 КПК України [69].

Такі клопотання доцільно подавати коли слідчий вчасно (або взагалі) не проводить слідчих (розшукових) дій, які є необхідними на думку представника потерпілого. Поданню таких клопотань має передувати комунікація зі слідчим (а у разі необхідності й з прокурором), мета якої – з'ясування причин непроведення слідчих (розшукових) дій. Серед таких причин можуть бути як об'єктивні (ведення бойових дій; значна завантаженість слідчого; відсутність

природних чи технічних умов для проведення певної дії; неможливість участі у діях спеціалістів, свідків тощо), так і суб'єктивні (незацікавленість у виконанні завдань кримінального провадження, халатне ставлення до розслідування). Інколи суб'єктивні причини слідчий, прокурор можуть маскувати об'єктивними. Але за результатами комунікації, представник потерпілого цілком може зробити висновки щодо дійсних причини та обрати конкретний вид тактики дій, до яких можна віднести: співпрацю, пристосування та протистояння. Останній варіант передбачає конфліктний тип взаємодії, обов'язкове подання клопотання про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій в порядку ст. 220 КПК України, оскарження слідчому судді відмови у задоволенні цих клопотань (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) або зволікання з їх розглядом (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України) [69].

Усе те саме можна стверджувати і про проведення інших процесуальних дій, зокрема заходів забезпечення кримінального провадження, серед яких особливу увагу потрібно приділити тимчасовому доступу до речей і документів. Адже завдяки цьому заходу в спосіб, чітко регламентований КПК України, отримують і долучають до матеріалів кримінального провадження первинну медичну документацію, необхідну для проведення судово-медичної експертизи, відеозаписи з стаціонарних камер зовнішнього спостереження, що належать підприємствам, установам, організаціям і приватним особам тощо.

Визначаючи коло та послідовність процесуальних дій, необхідних для отримання бажаного результату, представник потерпілого від ДТП має тримати у колі уваги питання щодо фактичних даних, яких бракує для доведення: події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини); винуватості особи у його вчиненні; виду та розміру шкоди, завданої ДТП, а також інших елементів, які відповідно до ст. 91 КПК України входять до предмета доказування. Зазначений підхід фактично поєднує пошукову та контрольню-консультативну функцію представника потерпілого від ДТП. Його підтримали 95,5 % опитаних нами адвокатів (Додаток Г).

Заради виконання мети представництва потерпілого від ДТП адвокат має подавати клопотання не лише про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, а й про участь у них (зокрема, тих, що проводяться за ініціативою сторони обвинувачення чи захисту). Цим процесуальним кроком він забезпечує собі можливість застосування консультативно-контрольного та пошукового компонентів своєї діяльності. Адже беручи участь у зазначених діях, представник потерпілого від ДТП має можливість активно спостерігати за роботою слідчого, у разі необхідності коригувати її, а також одержувати інформацію, необхідну для виконання власних завдань [225, с. 58–72].

Невід'ємним засобом одержання фактичних даних у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є допити потерпілого, свідків, підозрюваного. З цим твердженням погодилися 91 % опитаних нами слідчих та 87 % адвокатів (Додаток Г).

Природнім є те, що представник потерпілого має право бути присутнім під час допиту свого клієнта. Це впливає з комплексного аналізу положень п. 8 ч. 1 ст. 56, ст. 58, п. 2 ч. 1 ст. 66, ст. 95 КПК України [69]. Але прямо на це у Законі не вказано. Тому доцільним є встановлення відповідного права потерпілого, шляхом викладення п. 8 ч. 1 ст. 56 КПК України у такій редакції: «мати представника, користуватися його правовою допомогою при проведенні усіх процесуальних дій та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг». Одночасно потрібно встановити і відповідні повноваження представника потерпілого, зокрема шляхом доповнення ст. 56 КПК України ч. 5, яку викласти у такій редакції: «Представник має право бути присутнім під час процесуальних дій, які проводяться за участю потерпілого».

Допит потерпілого у провадженнях досліджуваної категорії найчастіше проводиться після надання йому невідкладної допомоги, транспортування до лікарні, проведення необхідних медичних операцій та маніпуляцій, а також відновлення до стану, який дозволяє свідомо спілкуватися (тобто через певний час після події). У такій ситуації завданням представника потерпілого від ДТП є контроль того, аби допит проводився з дозволу лікаря і щоб під час цієї слідчої

(розшукової) дії урахувався фізичний та психічний стан потерпілого. При цьому важливо дотримати баланс між виконанням завдань представництва потерпілого у кримінальному провадженні та забезпеченням умов, необхідних для його одужання.

Предмет допиту потерпілого формується залежно від слідчої ситуації, яка складається на момент проведення допиту: потерпілий – водій одного з автомобілів, причетних до ДТП; потерпілий – пішохід; потерпілий – пасажир автомобіля, залученого до ДТП [4, с. 152–156].

При проведенні допиту представник потерпілого має тримати у колі уваги те, що певні подробиці ДТП можуть забутись або зазнати змін під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (не виключений і розвиток ретроградної амнезії у разі черепно-мозкової травми). З метою відновлення забутого у пам'яті потерпілого можна використовувати такі тактичні прийоми: постановка серії запитань, які активізують асоціативні зв'язки; використання в ході допиту матеріалів кримінального провадження (протоколу огляду місця події, схеми до нього, фотознімків); демонстрація під час допиту відеозапису, отриманого під час огляду місця події; пред'явлення різних предметів [4, с. 152–156].

Участь представника потерпілого від ДТП у допиті підозрюваного можлива лише у разі набуття останнім зазначеного статусу. Як уже зазначалося, у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії про підозру особі зазвичай повідомляють через тривалий час після початку досудового розслідування, що пов'язано з необхідністю отримання слідчим результатів експертиз, які і містять підстави для підозри. Допит підозрюваного, як правило, проводиться відразу після повідомлення про підозру та без участі потерпілого від ДТП та його представника. Проте адвокат-представник завжди може ознайомитися з результатами такого допиту та за необхідності подати клопотання про проведення повторного допиту. Задовольнивши таке клопотання, слідчий, відповідно до ч. 6 ст. 223 КПК України, зобов'язаний запросити представника потерпілого для участі у проведенні допиту. Такі дії представника потерпілого від ДТП метою мають не лише уточнення певних

фактичних даних, а й усунення суперечностей та розбіжностей між показаннями підозрюваного та іншими матеріалами кримінального провадження, викриття його у наданні завідомо неправдивих відомостей. Зазначені суперечності, з-поміж іншого, потрібно шукати між поясненнями підозрюваного, наданими ним відразу після ДТП, показаннями, наданими раніше в якості свідка.

О. І. Антіпова пропонує допитувати водіїв транспортних засобів, які причетні до ДТП, розмежовуючи питання за такими групами: особливості транспортного засобу; дорожня обстановка; аварійна ситуація та її наслідки; дії допитуваного після скоєння події [4, с. 152–156]. Вважаємо необхідним до зазначених груп долучити ще одну, яка стосується особи підозрюваного. Так, В. А. Мисливий зазначає, що доцільним під час допиту є з'ясування фізіологічних і психічних якостей підозрюваного, його соціально-демографічних даних, соціальної ролі, професійної діяльності, досвіду експлуатації транспорту, схильності до вживання наркотичних засобів і спиртних напоїв, наявності захворювань, які зумовлюють раптовий наступ хворобливого стану, або постійне прийняття ліків, що впливають на швидкість реакції тощо [83, с. 80–86]. Цей блок питань вважаємо обов'язковим, оскільки, як і питання щодо поведінки підозрюваного після ДТП, вони є засобом з'ясування важливих обставин суб'єктивної сторони вчиненого злочину, що можуть вплинути на призначення покарання, звільнення від його відбування або ж звільнення від кримінальної відповідальності особи, винної у ДТП.

Одним з важливих тактичних прийомів допиту підозрюваного є використання схеми ДТП (з цим погодились 88,5 % опитаних нами слідчих та 91 % адвокатів). За її допомогою можна формулювати лаконічні та зрозумілі питання щодо розташування та напрямків руху учасників ДТП, послідовності дій допитуваного на різних стадіях розвитку події. При цьому бажано використовувати відеозапис, оскільки як запитання, так і відповіді не будуть повністю зрозумілими через їх прив'язку до схеми, а їх звичайне викладення у протоколі не буде повним обсягом відображати наданих фактичних даних (з цим погодились 83 % опитаних нами слідчих та 90 % адвокатів) (Додаток Г).

Додатковим корисним ефектом відеозапису під час допиту підозрюваного є те, що в подальшому можна буде вивчити усі його невербальні та паравербальні реакції на запитання та за особливостями поведінки оцінити правдивість відповідей.

Зазначені тактичні прийоми доцільно використовувати і при допиті свідків ДТП. У разі значних розбіжностей в їх показаннях можна провести допит (у тому числі двох і більше раніше допитаних осіб) на місці вчинення ДТП. Проте це є компетенцією слідчого, якого кримінальний процесуальний закон не зобов'язує ані залучати представника потерпілого, ані повідомляти їх про час і місце проведення цієї слідчої дії. Останні можуть долучитися до неї, подавши відповідні клопотання у тому ж порядку, про який йшлося щодо допиту підозрюваного. Це стосується як свідків, установлених стороною обвинувачення, так і свідків, установлених представником потерпілого в процесі його пошукової діяльності.

У процесі допиту варто враховувати, що раптовість і короткочасність ДТП має наслідком неповне усвідомлення її деталей очевидцем та його нездатність відтворити усі деталі пригоди. Крім того, наявна можливість спотворення картини ДТП у свідомості свідка з плином часу під впливом об'єктивних і суб'єктивних причин. Тому криміналісти радять виявляти усіх свідків-очевидців ДТП, оскільки лише сукупність їх показань дозволить найбільш повно відтворити всю картину розвитку події та ролі її учасників [4, с. 152–156].

Важливим засобом отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є проведення слідчого експерименту. Це одностайно підтримали по 100 % опитаних нами слідчих та адвокатів (Додаток Б). Аналіз положень ст. 240 КПК України дозволяє стверджувати, що метою слідчого експерименту є перевірка та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [69].

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху за допомогою цієї слідчої (розшукової) дії виконують низку важливих завдань.

По-перше, це встановлення індивідуальних особливостей конкретних осіб, а саме: здатність сприймати (бачити, чути) певну перешкоду, дію, подію або явище (наближення автомобіля, рух пішохода, зіткнення автомобілів, наїзд тощо) у заданих умовах; можливість вчинити певні дії (екстрено загальмувати, змінити напрямок руху) на конкретній ділянці дороги; наявність навичок маневрування (заїзд заднім ходом у гараж, розворот малим радіусом, паралельне паркування та ін.).

По-друге, це визначення тривалості (швидкості) перебігу певних процесів або часу, потрібного для тих чи інших дій, зокрема: для проходу людиною певного відрізка проїжджої частини; для проїзду автомобілем певної ділянки автодороги, для певного маневру; для визначення швидкості автомобіля та ін.

По-третє, це з'ясування механізму ДТП загалом та (або) окремих його елементів: параметрів видимості, оглядовості на конкретній ділянці дороги, наприклад, наявність об'єктів, які перешкоджають бачити певну ділянку дороги; можливості існування певного явища, наприклад, заносу транспорту без гальмування у конкретних шляхових умовах, неконтрольованого скочування конкретного автомобіля тощо; визначення відстані, з якої водій мав об'єктивну можливість побачити перешкоду; визначення місця, з якого водій розпочав гальмування, місця, де зупинився транспортний засіб; визначення місця, з якого пішохід побачив транспортний засіб, та відстані, яку він встиг подолати від обочини чи тротуару до місця, де стався наїзд; визначення взаємного розміщення потерпілого і транспортного засобу у момент контакту (наїзду) тощо [62, с. 212–216].

Загалом завдання, які вирішуються за допомогою слідчого експерименту, на практиці не існують ізольовано одне від одного, а поєднуються в різних комбінаціях, результатом яких має бути отримання нових доказів. Але один і той самий слідчий експеримент може бути спрямований і на перевірку доказів, і на

встановлення умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення тощо [180].

З огляду на викладене, важливим організаційно-тактичним питанням є визначення місця слідчого експерименту серед інших процесуальних дій, спрямованих на розслідування ДТП. Ураховуючи те, що слідчий експеримент часто переслідує мету перевірки показань на місці події, йому мають передувати допити свідків, підозрюваного, потерпілого.

Дослідники цього питання зауважують, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху слідчому експерименту мають передувати також експертизи, зокрема транспортно-трасологічна, та визначення технічного стану транспортних засобів, результати яких є вихідними даними, що підлягають урахуванню під час зазначеної слідчої (розшукової) дії [62, с. 212–216].

Водночас вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії дає підстави вважати, що послідовність може бути іншою: результати слідчого експерименту можуть бути вихідними даними для проведення певних видів автотехнічної експертизи. Як слушно зазначає А. О. Чичиркін, непоодинокими є випадки, коли слідчий експеримент призначається та проводиться слідчим за ініціативою експерта, якому повідомлено про його залучення до проведення автотехнічної експертизи [215, с. 182–186].

Крім того, винуватці ДТП часто беруть участь у проведенні слідчого експерименту ще у статусі свідків через відсутність результатів експертиз, які мають бути покладені в основу повідомлення про підозру (як приклад, постанови Верховного Суду від 30 травня 2019 р. у справах № 164/1457/16-к [149] та № 522/17642/17 [138]; від 2 березня 2021 р. у справі № 137/265/19 [129]; від 28 січня 2020 р. у справі № 359/7742/17 [145] та ін.).

Отже, у тому разі, коли представник потерпілого доходить висновку про необхідність проведення слідчого експерименту до проведення тих чи інших експертиз, він може ініціювати зазначену слідчу (розшукову) дію шляхом реалізації права, передбаченого ст. 220 КПК України. Крім того, не має жодних

законодавчих заборон щодо повторного проведення слідчого експерименту, який може бути здійснено як до, так і після проведення певних експертиз.

Важливими параметрами, що забезпечують повноту, всебічність та ефективність слідчого експерименту, є: коло осіб, які беруть участь у ньому; час і місце проведення; відповідність навколишніх умов та обстановки тим, які існували на момент події, що відтворюється.

Коло осіб, які беруть участь у слідчому експерименті, визначається слідчим і регулюється процесуальним критерієм. Зокрема, у ч. 3 ст. 240 КПК України вказано, що до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. Таке формулювання дозволяє стверджувати, що залучення до проведення слідчого експерименту потерпілого та (або) його представника є правом слідчого, а не його обов'язком.

У тому разі, коли слідчий вважає за можливе проведення слідчого експерименту за відсутності представника потерпілого від ДТП, останній фактично позбавлений права виконувати контрольню-консультативну та пошукову функції під час цієї важливої слідчої (розшукової) дії.

Отже, представникові потерпілого від ДТП доцільно на початку досудового розслідування подавати слідчому клопотання про проведення всіх слідчих (розшукових) дій за його участю (з відповідними завчасними повідомленнями). Кримінальний процесуальний закон не передбачає клопотань подібного змісту (але й не обмежує адвоката у можливості їх подання) та обов'язку слідчого їх задовольняти. Тому вказану вимогу можна включати до складу інших клопотань, приміром, до клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [225, с. 58–72].

Крім того, ч. 6 ст. 223 КПК України передбачає, що слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо, або така особа письмово відмовилася від участі в ній [69]. Тож аби фактично зобов'язати

слідчого залучити представника потерпілого від ДТП до слідчого експерименту, потрібно завчасно подати клопотання про його проведення (самому виступити ініціатором).

Залучення представника потерпілого від ДТП до слідчого експерименту дає йому можливість переконатися у дотриманні слідчим усіх методичних вимог щодо його проведення, а відповідно, й у достовірності його результатів. Аналіз наукової та навчальної літератури [21, с. 113–116; 62, с. 212–216] дозволяє визначити основні з таких вимог у провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху, зокрема: проведення саме в тому місці, де відбулася ДТП, і у той час, коли вона мала місце; повнота відтворення обстановки та подій; поетапне проведення дослідів (випробувань) з розташуванням учасників, об'єктів, предметів таким чином, яким вони були розташовані на тих чи інших етапах ДТП; відповідність природних (вітер, опади, хмарність, освітленість, ожеледиця тощо) та штучних (освітлення, задимлення, шуми, режим роботи світлофорів, щільність руху, стан дорожнього покриття тощо) умов тим, які існували на момент ДТП; використання тих самих (або аналогічних, однорідних) речей (предметів, знарядь, засобів), які були задіяні (зазнали впливу, здійснили вплив) під час ДТП; відповідність темпу дослідів (випробувань) темпу, в якому відбувалася реальна ДТП; багатократне повторення однорідних дослідів, у тому числі (за необхідності) у змінених умовах; урахування умов та обставин ДТП, які неможливо було відтворити на час проведення слідчого експерименту.

З нашого погляду, ці умови є дійсно важливими, але не кожна з них має застосовуватися при проведенні будь-якого слідчого експерименту. Тому представникові потерпілого від ДТП не варто наполягати на виконанні кожної з них: ті вимоги, які у конкретній ситуації не можуть жодним чином вплинути на результати експерименту, цілком можливо виключити. Отже, представляючи інтереси потерпілого від ДТП, щоразу потрібно ретельно аналізувати слідчу ситуацію та у спілкуванні з представниками сторони обвинувачення акцентувати на дотриманні лише тих вимог, невиконання яких може призвести до

помилкових висновків і хибних результатів (це твердження підтримали 85,5 % опитаних нами адвокатів) (Додаток Б).

Крім того, до процесуальних критеріїв проведення слідчого експерименту належить вимога ч. 4 ст. 240 КПК України – забезпечення безпеки для життя і здоров'я учасників та інших осіб, заборона приниження їх честі та гідності. Це цілком узгоджується з нормами ст. 3 Конституції України, яка відносить зазначені цінності до категорії найвищих соціальних. Оскільки саме по собі ДТП є небезпечною та шкідливою подією, означена вимога законодавця є надзвичайно актуальною у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Отже, представникові потерпілого від ДТП варто наполягати на точному відтворенні певних дій, елементів (подій), що можуть мати своїм наслідком виникнення загрози зазначеним соціальним цінностям і спричинення шкоди.

Зауважимо, що активне спостереження представника потерпілого від ДТП за дотриманням перелічених вище організаційно-тактичних вимог до проведення слідчого експерименту передбачає його участь в організації цієї слідчої (розшукової) дії. Крім того, важливе значення має місце розташування представника потерпілого від ДТП під час слідчого експерименту: воно має забезпечити реалізацію його прав безпосередньо досліджувати докази, стежити за діями інших учасників і перебігом експерименту (це твердження підтримали 85 % опитаних нами адвокатів) (Додаток Б).

Важливою для представника потерпілого є присутність під час слідчого експерименту осіб, показання яких перевіряються, особливо підозрюваного та свідків. Адже часто ці показання є суперечливими. У разі присутності під час слідчого експерименту представник потерпілого буде мати можливість поставити питання, які допоможуть усунути ці суперечності та у подальшому позбавити сторону захисту використовувати твердження щодо наявності розумного сумніву в існуванні тих чи інших обставин (з цим твердженням погодились 87 % опитаних нами адвокатів) (Додаток Б).

У ч. 2 ст. 240 КПК України зазначається, що за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста [69]. Як слушно зазначає І. І. Колесник, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху така необхідність є завжди [62, с. 212–216]. Згідно з дослідженнями, проведеними А. О. Чичиркіним, типовими ситуаціями залучення спеціаліста-автотехніка на робочому етапі слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху є:

- 1) встановлення видимості під час ДТП (визначення можливості водія, пішоходів бачити один одного, автомобілі, дорожні знаки, інші предмети; встановлення можливості осліплення);
- 2) встановлення оглядовості при ДТП;
- 3) встановлення швидкості транспортного засобу;
- 4) визначення часу, необхідного для подолання потерпілим відстані до місця наїзду;
- 5) встановлення можливості водія уникнути ДТП [215].

Залучення експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту в провадженнях зазначеної категорії передбачене чинними криміналістичними методиками. Його відсутність має своїми наслідками не лише допущення помилок і неточностей у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, а й ставить під сумнів результати майбутньої автотехнічної експертизи (з цим погодилися 64,5 % опитаних нами слідчих та 89 % адвокатів) (Додаток Г).

З цих причин залучення слідчим спеціаліста з автотехніки до проведення слідчого експерименту має бути елементом предмета виконання контрольної-консультативної функції представником потерпілого. Якщо слідчий його не залучив, представнику потерпілого від ДТП доцільно наполягати або на негайному залученні такого спеціаліста, або ж перенесенні часу слідчого експерименту. Винятки можуть становити випадки найбільш простих експериментів зі здійсненням елементарних вимірювань, які можуть бути проведені слідчим і перевірені представником потерпілого.

До кола обов'язкових учасників слідчого експерименту законодавець відніс не менше двох незаінтересованих осіб (понятих), яких слідчий, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, зобов'язаний запросити [69]. З цього правила встановлено виняток – застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчих (розшукових) дій. До виконання цієї норми серед слідчих наявні різні підходи, але здебільшого (73,5 % опитаних) вони застосовують і саме правило (запрошують понятих), і виняток (організують проведення безперервного відеозапису) (Додаток Г). Одночасно зауважимо, що немає жодних законодавчих заборон щодо проведення власного відеозапису слідчого експерименту представником потерпілого від ДТП. Такий засіб допомагає адвокату-представнику зафіксувати елементи, необхідні для досягнення мети представництва, а в подальшому детально проаналізувати хід і результати цієї слідчої (розшукової) дії (з цим погодилися 92,5 % опитаних нами адвокатів) (Додатки Б, Г).

Важливим процесуальним критерієм проведення слідчого експерименту є вимога ч. 6 ст. 240 КПК України щодо складання протоколу цієї СРД з обов'язковим зазначенням умов і результатів [69]. Дотримання усіх вимог щодо складання такого протоколу є обов'язковим елементом контрольно-консультативної роботи представника потерпілого від ДТП. Адже неточності, помилки, описки та недотримання процесуальної форми у своїй сукупності в подальшому можуть стати підставою для заяв сторони захисту про недопустимість одержаних доказів (це твердження підтримали 90,5 % опитаних нами адвокатів) (Додатки Б, Г).

Аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху засвідчує про поширеність й інших недоліків оформлення протоколу слідчого експерименту, зокрема таких, як: нечітке зазначення мети, невідповідність їй проведених дослідів та одержаних результатів; наявність опису лише першого дослідів (з вказівкою на загальну кількість дослідів та ідентичність отриманих результатів); подання слідчим власної оцінки результатів проведених дослідів [215, с. 424].

Участь представника потерпілого від ДТП у слідчих (розшукових) діях, ініціювання їх проведення, здебільшого, охоплюються контрольно-консультативним і процесуальним компонентами його діяльності. У цій частині пошуковий компонент присутній лише у вигляді аналізу слідчої ситуації та відшукування адвокатом-представником нових фактичних даних, важливих для виконання завдань представництва під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Одночасно пошуковий компонент представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування знаходить свій вираз у самостійній, незалежній від слідчої діяльності.

Так, у разі вступу адвоката-представника у справу через певний час після початку досудового розслідування доцільним є його особистий виїзд на місце ДТП та його обстеження. Це необхідно для формування наочного уявлення про механізм ДТП. Крім того, за результатами обстеження місця ДТП представник потерпілого може виявити важливі обставини, що не знайшли відображення у матеріалах кримінального провадження, та перевірити дані, одержані слідством. В окремих випадках варто не лише обстежити місце ДТП, а й певний час спостерігати за ним, що сприяє розумінню адвокатом-представником особливостей організації дорожнього руху, їх зв'язку з рельєфом, рослинністю, архітектурою, а також впливу зазначених факторів на дії водіїв і пішоходів. На підставі одержаних у такий спосіб даних адвокат-представник може дійти висновку про необхідність проведення тих чи інших слідчих дій. До їх числа потрібно віднести і повторний огляд місця події, якщо під час первісного до матеріалів кримінального провадження не потрапили фактичні дані про обставини, що є важливими для реалізації мети представництва.

До пошукового компоненту представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування належить встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП. Його варто практикувати у тому разі коли представникові потерпілого від ДТП бракує фактичних даних для виконання своїх завдань та існує імовірність відшукати свідків події та її наслідків (це твердження підтримали 87,5 % опитаних нами адвокатів)

(Додатки Б, Г). Такий пошук здійснюється так само як і на початковому етапі розслідування, а саме через оголошення у пресі, повідомлення по місцевих каналах телебачення, звернення до місцевих мешканців через групи в соціальних мережах, що створені за територіальним принципом, опитування мешканців навколишніх будинків і працівників місцевих підприємств. Такий пошук має бути зорієнтований не лише на виявлення очевидців ДТП, а й тих хто безпосередньо її не сприймав, але був свідком подальших подій. Адже показання щодо посткримінальної поведінки винуватця ДТП мають важливе значення для встановлення обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, характеризують його особу.

Відшукавши свідків ДТП, адвокату-представникові варто попередньо провести їх опитування відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України [69] та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [163] (з цим погодились 61,5 % опитаних нами адвокатів) (Додатки Б, Г).

До пошукового компоненту представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування відносимо також пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які були допущені за аналогічних обставин, можливо, і в цьому самому місці. Це допомагає представнику потерпілого визначитись з правовою позицією. Природно, що не може бути двох ідентичних ДТП, але є так звані типові ситуації, а, відповідно, і правові позиції судів різних інстанцій щодо їх вирішення (рівень підтримки окресленого підходу опитаними нами адвокатами становить 77 %) (Додатки Б, Г).

Окремим елементом пошукового компоненту представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування вважаємо проведення консультацій з експертами, які допомагають правильно сформулювати питання у клопотанні про проведення експертизи, оцінити технічну спроможність показань свідків і підозрюваного, вчасно попередити про брак вихідних даних для експертизи тощо (94,5 % опитаних нами адвокатів погодились з доцільністю такого кроку) (Додатки Б, Г).

До пошукового спектру діяльності представника потерпілого від ДТП належить також збирання різноманітної інформації щодо особи підозрюваного, яка в подальшому має бути врахована судом при ухваленні вироку. До такої інформації, з-поміж іншого, належать судимості, факти притягнення до адміністративної відповідальності, зокрема за порушення правил дорожнього руху. Важливими є дані й про майно, належне підозрюваному, оскільки на нього може бути накладено арешт для забезпечення цивільного позову. Інструментами отримання вказаних даних є різноманітні відкриті реєстри та адвокатські запити.

2.3 Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування

Досудове розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів неможливе без залучення спеціалістів та експертів, використання їхніх знань. Доказування у цій категорії кримінальних проваджень ґрунтується, переважно, саме на висновках різноманітних експертиз, а останні – на вивченні схем, фотознімків, вимірювань, зразків, які є результатом праці спеціалістів. Від якості та повноти роботи спеціалістів на місці ДТП, від усебічності дослідження обставин події експертами залежить, у кінцевому підсумку, виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [69].

Аналіз практики представництва інтересів потерпілих від ДТП засвідчує, що слідчі досить часто зволікають із призначенням необхідних експертиз. Це тягне за собою втрату або пошкодження речей і документів, які могли б бути предметом експертного дослідження, нераціональне використання процесуального часу. Наслідком такої бездіяльності стає відсутність підстав для повідомлення особі про підозру та доказів, необхідних для доведення її вини. Така ситуація сприяє уникненню притягнення до кримінальної відповідальності

осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та призначення їм покарання [80, с. 253–256].

Єдиним процесуальним способом домогтися призначення та проведення експертизи, що може бути використаний потерпілим та його представником, убачається звернення з відповідним клопотанням до слідчого, прокурора в порядку ст. ст. 93 та 220 КПК України, яке останні мають розглянути у триденний строк [69]. Проте вивчення практики досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху свідчить, що такі клопотання переважно ігноруються слідчим, прокурором або ж залишаються ними без задоволення.

Коли слідчий, прокурор відмовляють у задоволенні зазначеного клопотання, представник потерпілого може оскаржити це рішення слідчому судді відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України [69]. Так само представник потерпілого може оскаржити бездіяльність слідчого, прокурора, якщо протягом трьох днів з моменту подання клопотання воно залишилося нерозглянутим (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). Сам факт звернення представника потерпілого до слідчого судді із зазначеними скаргами може свідчити про деструктивний (конфліктний) характер взаємодії адвоката-представника та представників сторони обвинувачення, що не сприяє ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Слідчий суддя за результатами розгляду зазначених скарг може зобов'язати слідчого розглянути клопотання (у разі звернення представника потерпілого до суду зі скаргою на бездіяльність) або скасувати рішення про відмову в задоволенні клопотання (коли до суду оскаржене таке рішення). Проте слідчий суддя не уповноважений за клопотанням потерпілого (або його представника) сам виносити рішення про проведення певної слідчої (розшукової) дії або ж зобов'язати зробити це слідчого. Саме така позиція витлумачується в постанові Верховного Суду від 14 лютого 2023 р. (справа № 405/680/22) [116], наголошуючи, зокрема, що слідчий суддя уповноважений лише скасувати оскаржуване рішення, але не має повноважень зобов'язати

прийняти рішення. Тим більше слідчий суддя не має повноважень визначати, яке саме рішення має прийняти слідчий або прокурор у конкретному випадку, оскільки у такий спосіб суддя втрутиться у сферу повноважень цих осіб і фактично візьме участь у діяльності сторони обвинувачення всупереч своїй ролі у провадженні (ч. 3 ст. 22 КПК України). Стаття 307 КПК України не надає слідчому судді повноваження своєю ухвалою зобов'язувати слідчого, дізнавача чи прокурора прийняти певне рішення під час досудового розслідування [69].

Тобто фактично основним суб'єктом організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є слідчий (який діє під процесуальним керівництвом прокурора). Саме він наділений повноваженнями приймати процесуальні рішення під час досудового розслідування також і щодо залучення спеціаліста та призначення експертиз. Саме він збирає та аналізує матеріали, вирішує, які саме обставини кримінального провадження потребують перевірки шляхом проведення експертизи, оцінює висновок експерта [227].

Одночасно кримінальний процесуальний закон уповноважує сторону захисту самотійно організувати проведення експертиз. Наявність таких повноважень у справах, пов'язаних з ДТП, засвідчено Верховним Судом у низці рішень, де зазначається, що суд повинен забезпечити право сторони захисту спростовувати висновок експерта, наданий обвинуваченням, за допомогою іншого висновку, представленого захистом (постанови від 22 січня 2019 р. у справі № 697/2272/14-к [136]; від 5 серпня 2020 р. у справі 753/10028/18 [151]; від 8 грудня 2020 р. у справі № 278/1306/17 [156]; від 3 квітня 2020 р. у справі № 640/1664/18 [148] та ін.).

Очевидно, що отримання такого висновку має організовуватися стороною захисту і на стадії досудового розслідування. Це впливає, серед іншого, з Ухвали Верховного Суду від 12 березня 2021 р. у справі № 641/1891/19. Зокрема, там зазначено: «Цитування захисником постанови Верховного Суду від 5 серпня 2020 р. у справі № 753/10028/18 не заслуговують на увагу, оскільки у названому кримінальному провадженні захисник долучив до матеріалів кримінального провадження висновок експертів, підготовлений за його заявою, і тому

Верховний Суд наголосив, що право захисту спростовувати висновки експертів, надані обвинуваченням, за допомогою іншого висновку, наданого захистом, має бути забезпечене судом. Натомість у цьому кримінальному провадженні захисник просив суд провести повторну автотехнічну експертизу, не обґрунтувавши наявність для цього відповідних підстав» [193].

Отже, у площині залучення спеціалістів, призначення та проведення експертиз потерпілий від ДТП та його представник на стадії досудового розслідування значно обмежені у правах порівняно зі сторонами кримінального провадження. Як уже зазначалося, основним засобом виправлення цього становища вбачаємо внесення доповнень до ч. 2 та 3 ст. 71, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ч. 1 та 2 ст. 244 КПК України, де пропонуємо надати право ініціативи щодо залучення спеціалістів і проведення експертиз, серед інших суб'єктів, визначених законом, – потерпілому (з наданням повноважень, аналогічних тим, які надані стороні захисту).

Вирішення юридичних проблем використання представником потерпілого від ДТП спеціальних знань у кримінальному провадженні має органічно доповнюватись його розумінням криміналістичних засад такого використання. Тому важливо окреслити коло задач, які можуть бути вирішені ним за допомогою конкретних експертиз [207, с. 53–67].

У 2021 р. А. О. Чичиркін представив результати наукових досліджень, згідно з якими у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України типовими є такі експертизи, як: автотехнічна (99,4 % узагальнених відповідей респондентів); судово-медична (94,9 %); транспортно-трасологічна (93,6 %); експертиза волокон і волокнистих матеріалів (81,2 %); експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів (78,2 %); автотоварознавча (72,1 %); комплексні експертизи (90,9 %) та ін. [215].

Крім того, засвідчує практика, у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, за необхідності, також проводять експертизи нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, полімерних матеріалів, пластмас та виробів із них; металознавчу експертизу деталей транспортного

засобу; експертизи стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП та електротранспортні експертизи. При цьому два останніх види експертиз прямо передбачені чинною Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [166].

Зауважимо також, що 89,5 % опитаних нами слідчих і 93 % адвокатів засвідчили: для ефективного розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху часто постає необхідність у проведенні комплексних і комісійних експертиз (приміром: автотехнічної, транспортно-трасологічної та судово-медичної; інженерно-психофізіологічної експертизи стану та індивідуальних особливостей водія транспортного засобу та інших учасників ДТП; автотехнічної, фототехнічної та відеотехнічної) (Додаток Г). Тому вбачаються слушними зауваження науковців, які вважають, що у КПК України потрібно закріпити такі форми експертиз, як комісійна та комплексна (на практиці замість зазначених вище призначають нові експертизи, що, власне, затягує судовий процес і посилює навантаження на судову систему) [6, с. 262–268].

Відповідно до інформації з офіційного сайту Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, автотехнічна експертиза являє собою дослідження, що проводиться для з'ясування обставин і механізму ДТП, технічного стану автотранспортних засобів, причин псування їх деталей, установлення причин ДТП. Під час проведення цього різновиду інженерно-транспортної експертизи вивчають вихідні дані про обстановку на місці пригоди, дії її учасників, механізм ДТП, технічний стан автомобіля та його деталей, чинники, що зумовили виникнення ДТП. З огляду на викладене, а також зважаючи на зміст спеціальних знань, використовуваних для проведення автотехнічної експертизи, виокремлюють такі її різновиди: обставин і механізму ДТП; автотехнічна експертиза технічного стану транспортного засобу; автотехнічна експертиза деталей транспортного засобу; слідів на транспортному засобі та місці ДТП (транспортно-трасологічна експертиза); експертиза стану доріг та дорожніх умов на місці ДТП (дорожньо-технічна) [54].

Отже, експерти-практики, на відміну від науковців [215], вважають транспортно-трасологічну та дорожньо-технічну експертизу різновидами автотехнічної та не відмежовують їх від останньої. Такий підхід убачаємо виправданим, оскільки у більшості випадків для встановлення механізму та причин ДТП під час автотехнічної експертизи потрібно системно досліджувати і стан транспортних засобів, і їх окремі деталі, і дорожні умови, і сліди, що утворилися в результаті ДТП.

Як слушно зазначають у науковій літературі, автотехнічна експертиза має призначатися і проводитися в усіх провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху [93, с. 311–324]. Вивчення практики розслідування цих злочинів свідчить, що саме так переважно і відбувається. Так, у 186 з двохсот вивчених нами кримінальних проваджень, розпочатих за ст. ст. 286–288 КК України, проводилась автотехнічна експертиза.

Результати цієї експертизи є одним із найважливіших елементів встановлення обставин вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху, які відповідно до ст. 91 КПК України входять до предмета доказування в кримінальному провадженні [69]. Ідеться, зокрема, про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та механізм ДТП), винуватість особи в його вчиненні (серед іншого, під час експертизи з'ясовують запитання, чи мав водій технічну можливість уникнути ДТП за цих конкретних умов) [198, с. 268–265]. Тому в належній підготовці, призначенні та ефективному проведенні автотехнічної експертизи зацікавлений як представник потерпілого, так і основний суб'єкт її організації – слідчий.

Незважаючи на викладене, трапляється, що слідчі ігнорують призначення автотехнічної експертизи навіть за наявності відповідних клопотань представника потерпілого. Так, ухвалою слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 листопада 2020 р. у кримінальному провадженні № 12019110130003248 від 21 листопада 2019 р. було задоволено скаргу представника потерпілого на бездіяльність слідчого, який у термін, визначений кримінальним процесуальним законом, не розглянув його

клопотання про призначення автотехнічної експертизи (справа № 361/1328/20) [191].

До того ж в окремих випадках слідчі виносять постанови про відмову в задоволенні клопотань потерпілих та їхніх представників про проведення необхідної для встановлення обставин вчинення ДТП автотехнічної експертизи. Саме така ситуація мала місце у кримінальному провадженні № 12017170290000394. Розслідувалася ДТП, що сталася близько 20 год 20 хв 30 вересня 2017 р. на пішохідному переході через автотрасу поблизу Пирятина. Там вантажним автомобілем (сідловий тягач із причепом), який рухався зі значною швидкістю без увімкнених зовнішніх світлових приладів у темну пору доби, був збитий пішохід, який, не приходячи до свідомості, помер. При цьому, незважаючи на подане представником потерпілого клопотання, протягом 2,5 місяців з моменту ДТП органом досудового розслідування не було призначено та проведено жодної експертизи щодо дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди. Лише 27 листопада 2017 р. слідчий у цьому кримінальному провадженні виніс постанову про відмову у задоволенні клопотання представника потерпілого про проведення судових експертиз, зокрема автотехнічної (у тому числі для визначення швидкості транспортного засобу). Адвокат-представник оскаржив це рішення. Ухвалою слідчого судді Пирятинського районного суду Полтавської області від 21 грудня 2017 р. зазначене рішення слідчого було скасоване [196].

Оскарження представником потерпілого до суду рішення слідчого про відмову у призначенні автотехнічної експертизи свідчить про конфліктний характер взаємодії між ними, а можливо і про конфлікт інтересів. Вважаємо, що за таких обставин одним із важливих кроків представника потерпілого має бути інформування (офіційне або неофіційне – залежно від ситуації) керівника органу досудового розслідування, підрозділу (органу) Національної поліції та процесуального керівника про непрофесійну поведінку слідчого [207, с. 53–67].

Утім, у більшості вивчених нами кримінальних проваджень (172) призначення проведення автотехнічної експертизи відбувалося невідкладно і

саме з ініціативи слідчого. Але слідчі, призначаючи ці експертизи, припускаються, слушно констатує А. В. Піддубна, помилок, що втілюється або у невиправданому обмеженні переліку запитань, що ставлять перед експертом, або, навпаки, додаванні до цього переліку зайвих запитань (таких, що не сприяють встановленню важливих для розслідування обставин кримінального правопорушення). Причини цього, вважає дослідниця, у низькому рівні підготовки слідчих, неналагодженості їх первинної взаємодії з експертами, безініціативності експертів-автотехніків [93, с. 311–324]. Проведений нами аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної категорії дозволяє стверджувати про те, що подібні випадки непоодинокі.

Як один зі способів виходу з розглянутих ситуацій А. В. Піддубна називає можливе звернення слідчого за консультацією до приватних спеціалістів автотехніків або автогосподарств, при цьому вважаючи такий шлях нереальним через брак часу та бюджетних коштів [93, с. 311–324].

Тому представнику потерпілого доцільно перебувати в конструктивній взаємодії зі слідчим, аби мати можливість у разі необхідності наполягти (рекомендувати) на внесенні до переліку запитань, що ставлять перед експертом-автотехніком, таких, відповіді на які важливі для захисту прав та інтересів потерпілого. Для цього або сам представник потерпілого повинен мати високий рівень підготовки в галузі автотехніки, або ж мати можливість залучити фахівця-автотехніка для проведення потрібних консультацій, правильного формулювання запитань, що ставитимуться перед експертом. З цих причин адвокатам, які спеціалізуються на справах, пов'язаних із ДТП, доцільно налагоджувати особисті стосунки з експертами в галузі автотехніки, аби мати змогу вчасно отримувати необхідні консультації. Таке твердження підтримали 82,5 % опитаних нами адвокатів (Додаток Б).

Використання таких зв'язків корисне не лише для організації потрібного впливу представника потерпілого на сам процес призначення експертизи (на його вчасність, повноту поставлених запитань і коректність їх формулювань), а й збирання вихідних даних для неї. Адже, слушно стверджують експерти-

практики, за начебто незначної зміни таких даних результати експертизи можуть виявитися іншими (протилежними) [54].

Важлива роль у первинному збиранні таких даних належить саме спеціалісту-автотехніку. Але його негайне залучення до огляду місця події не завжди можливе. До того ж, засвідчує аналіз практики, навіть спеціалістів-криміналістів, які мають виїжджати на місце події, інколи не вистачає в підрозділах добового забезпечення чергових слідчо-оперативних груп. Водночас відповідно до розділу III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339, залучити фахівця Експертної служби МВС України до огляду місця події слідчий може лише в разі, коли під час ДТП загинуло двоє і більше осіб або коли п'ятеро і більше осіб госпіталізовано до медичних закладів (за погодженням керівництва ГУПН та НДЕКЦ або за клопотанням керівника органу досудового розслідування) [165].

За наявності ж особистих контактів з експертом-автотехніком представник потерпілого може скористатися його послугами для надання консультативної допомоги слідчому.

Практика досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху свідчить, що у комплексі з автотехнічною експертизою часто проводять судово-медичну. Науковці ж, зі свого боку, вказують, що комплексна судово-медична автотехнічна експертиза, як дослідження судово-медичних та автотехнічних об'єктів, є потужним засобом доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії [26, с. 64–67]. Серед факторів, які перешкоджають ефективному використанню цього засобу, фахівці називають неналежне проведення та документування огляду місця події (зокрема, речових доказів і стану автотранспортного засобу), а також неможливість встановити характер ушкоджень на тілі трупів (потерпілих) та пошкоджень автотранспортних засобів унаслідок затримки процесу розслідування злочинів [53, с. 192–196].

Як нами було з'ясовано вище, для запобігання виникненню цих чинників представник потерпілого від ДТП може використати лише позапроцесуальні засоби. Відповідно, набувають актуальності питання: по-перше, щодо вдосконалення організації і тактики таких засобів; по-друге, щодо реформування законодавства в частині надання представнику потерпілого процесуальних повноважень для впливу на процес використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Судово-медична експертиза (незалежно від того, проводиться вона в комплексі з іншими експертизами або самостійно) є обов'язковим елементом збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху (підтвердили 99,5 % опитаних нами слідчих і 100 % адвокатів) (Додаток Г). Адже саме завдяки цій експертизі встановлюються такі важливі обставини, як причина смерті, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, механізм їх утворення, причинний зв'язок ДТП із настанням смерті, відсутність чи наявність сп'яніння водіїв [207, с. 53–67].

У теорії та практиці вирізняють судово-медичну експертизу живих осіб і трупа. Судово-медичну експертизу живих осіб проводять для визначення ступеня тяжкості, локалізації тілесних ушкоджень. На її результатах ґрунтується підтвердження або зміна юридичної кваліфікації вчиненого правопорушення, що була внесена до ЄРДР після огляду місця ДТП. Те саме можна сказати і про експертизу стану алкогольного та наркотичного сп'яніння водіїв транспортних засобів. Судово-медична експертиза трупа або його частин (розчленованого трупа) проводиться з метою встановлення причин смерті, її часу, характеру, локалізації та часу прижиттєвих травм, їх причинного зв'язку з настанням смерті, розташування тіла під час контакту з транспортним засобом або іншим об'єктом (об'єктами) тощо.

Крім того, виокремлюють судово-медичну експертизу біологічних слідів людини (кров, різноманітні виділення, мікрочастинки шкіри, волосся, мозкова речовина тощо, слина). Це дослідження імунологічного, цитологічного та гістологічного, генетичного характеру, які дають можливість встановити факт і

характер контакту людини з різними матеріальними об'єктами. Особливої ваги такі експертизи набувають у разі зникнення особи, яка винна у ДТП, з місця пригоди (з метою її подальшої ідентифікації).

Висновки судово-медичної експертизи однаково важливі як для представників сторони обвинувачення, так і для представника потерпілого. Але через низку чинників, які вже наведено вище, представник потерпілого з метою виконання своїх завдань має здійснювати активне спостереження за належністю, активністю та своєчасністю дій слідчого в частині: залучення спеціалістів-медиків для огляду місця події, трупа, освідування живих осіб, відібрання зразків для експертизи; вчасного винесення постанови про проведення експертизи та направлення цієї постанови до бюро судово-медичних експертиз з усіма необхідними матеріалами; переліку, змісту та конкретних формулювань запитань у такий спосіб, аби з висновків експерта можна було встановити обставини, важливі для кримінального провадження. Якщо дії слідчого не відповідають зазначеним критеріям (належність, активність, своєчасність), представник потерпілого має вжити позапроцесуальних заходів для виправлення ситуації.

У процесі розслідування ДТП експертизи волокнистих матеріалів і виробів із них, лакофарбових матеріалів і покриттів, скла та виробів із нього, полімерних матеріалів, пластмас і виробів із них проводять для встановлення факту та характеру контактів різних матеріальних об'єктів між собою. Результати цих експертиз можуть використовувати в кримінальному провадженні як безпосередньо, так і в процесі проведення інших експертиз, зокрема транспортно-трасологічної. Дії представника потерпілого від ДТП щодо впливу на використання спеціальних знань у формі проведення цих експертиз у кримінальному провадженні мають бути такими само, як і в попередніх випадках (активне спостереження з подальшим вжиттям позапроцесуальних заходів у разі ситуації, несприятливої для виконання завдань представництва потерпілого) [207, с. 53–67].

Пунктом 3 ч. 1 ст. 91 КПК України передбачено, що до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, належать вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Водночас обов'язок доказування зазначених обставин покладається на слідчого, прокурора. Крім того, п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України відносить до категорії обов'язкових експертизу з визначення розміру матеріальних збитків (якщо потерпілий документально не підтвердив цей розмір) і розміру шкоди немайнового характеру, завданих кримінальним правопорушенням [69]. Але саме в частині збирання доказів і доказування виду та розміру шкоди, спричиненої потерпілому від ДТП, представники сторони обвинувачення часто проявляють пасивність.

Так, проведення автотоварознавчої експертизи призначають чи не в останню чергу, а інколи вигадують способи взагалі відмовитися від її проведення. Документи про витрати на лікування (поховання) потерпілого до провадження не долучають (у разі спроб потерпілого подати такі документи рекомендують долучити їх до цивільного позову). Призначення судово-психологічної експертизи з визначення розміру моральної шкоди, якої зазнав потерпілий від ДТП, здебільшого загалом ігнорують.

Тому для виконання завдань представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні адвокату важливо взяти на себе організацію визначення та доказування розміру спричиненої кримінальним правопорушенням матеріальної (шкоди майну та шкоди здоров'ю) та моральної шкоди. Важливу роль у цьому процесі відіграє проведення експертиз: автотоварознавчої та експертизи визначення розміру моральної шкоди.

Автотоварознавчу експертизу проводять з метою визначення ринкової вартості автотранспортного засобу, а також визначення розміру матеріальної шкоди, спричиненої власнику такого засобу правопорушеннями проти безпеки дорожнього руху. Зазначена експертиза є актуальною не лише в межах кримінального провадження, а й у межах цивільних спорів про відшкодування (страховою компанією та/або винуватцем ДТП) заподіяної шкоди.

Представникові потерпілого важливо процесуальними або незабороненими законом позапроцесуальними засобами домогтися від слідчого призначення такої експертизи за рахунок державного бюджету. До процесуальних засобів, як уже зазначалося, належить подання слідчому клопотання про проведення автотоварознавчої експертизи (у порядку ст. ст. 93 та 220 КПК України) [69]. Позапроцесуальними засобами є рекомендації слідчому щодо проведення такої експертизи з наголошенням на вимогах п. 3 ч. 1 ст. 91 і п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України [69]. При цьому послідовність застосування цих засобів, їх комбінації залежать від характеру комунікацій, налагоджених представником потерпілого зі слідчим.

У разі коли слідчий призначив автотоварознавчу експертизу, представнику потерпілого доцільно ще перед формальним винесенням відповідної постанови ознайомитись з переліком запитань, що ставитимуться перед експертом. Серед іншого зазначений перелік має містити запитання щодо вартості автомобіля на момент ДТП, розміру матеріального збитку, спричиненого власнику, вартості відновлювального ремонту пошкодженого транспортного засобу, економічної доцільності такого ремонту, втрати товарної вартості автомобіля (для нових транспортних засобів) та ін. Якщо представник потерпілого вбачає, що перелік запитань неповний або їх формулювання некоректні, то він, маючи конструктивну взаємодію зі слідчим, завжди може виправити таку ситуацію [207, с. 53–67].

Якщо слідчий не призначив автотоварознавчої експертизи і конструктивної взаємодії з ним немає, таку експертизу можуть проводити експертні установи на замовлення потерпілого або його представника. Її висновки використовуватимуться для обґрунтування вимог цивільного позову у кримінальному провадженні. Оскільки вартість зазначеної експертизи порівняно невисока, практика зазначеного підходу набула поширення.

Аналіз об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 286–288 КК України, свідчить про те, що їх жертви неодмінно зазнають моральної шкоди внаслідок тілесних ушкоджень (щонайменше середнього

ступеня тяжкості, але з неминучим виникненням фізичного болю), а також у зв'язку з пошкодженням або знищенням майна. Так, ч. 2 ст. 23 ЦК України передбачає, що моральна шкода, серед іншого, полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала через ушкодження здоров'я, а також у душевних стражданнях, яких вона зазнала через протиправну поведінку щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів і внаслідок знищення або ж пошкодження її майна [200].

Крім того, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 р. у справі № 752/17832/14-ц зазначається, що моральною шкодою, зокрема, є страждання, спричинені погіршенням або позбавленням можливості реалізації особою своїх звичок і бажань [102]. Природно, що потерпілий у ДТП через травмування та знищення (пошкодження) майна зазнає таких страждань.

Проте призначенню та проведенню судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди, спричиненої потерпілому злочинним порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів, слідчі всупереч п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України зазвичай уваги не приділяють. Майже 85,5 % опитаних нами слідчих, які мають досвід розслідування ДТП, заявили, що вони ніколи не призначали цієї експертизи, а 76 % зазначили, що не стикалися з тим, щоб потерпілий або його представник подавали їм відповідні клопотання. Одержавши такі клопотання, 22 % респондентів або відмовляли в їх задоволенні, або залишали без розгляду (Додатки В, Г). Цю ситуацію вважаємо такою, що підлягає виправленню через активізацію дій адвокатів (представників потерпілих) у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Проведення судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди коштом потерпілого від ДТП часто виявляється нерентабельним через її високу вартість. Тому представнику потерпілого варто проявити ініціативу призначення такої експертизи, у тому числі й формально – через подання відповідного клопотання (в порядку ст. ст. 93 та 220 КПК України). У такому клопотанні потрібно зазначити і запитання, які підлягають з'ясуванню в процесі її проведення. Серед них, зокрема, мають знайти своє місце

й щодо того, чи була подія ДТП (та її результати) психотравмуючою для потерпілого; чи наявний у нього посттравматичний синдром; які індивідуально психологічні особливості потерпілого; чи завдано йому подією моральної шкоди та який її розмір [176].

Такі дії представника потерпілого будуть цілком виправданими у юридичній та економічній площині. Як слушно зазначає І. П. Грибачова, у сучасних реаліях проведення експертизи становить головний засіб доказування наявності та розміру моральної шкоди [33, с. 61–63]. У сучасних реаліях проведення експертизи становить головний засіб доказування наявності та розміру моральної шкоди. У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху проведенням такої експертизи виконуються вимоги п. 3 ч. 1 ст. 91 та п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, тобто визначається вид і розмір заподіяної шкоди, який надалі доводитиметься висновком експерта. Якщо слідчий виносить відповідну постанову, потерпілому немає потреби витратити кошти на проведення судово-психологічної експертизи.

Відмову слідчого у задоволенні клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з визначення розміру моральної шкоди представник потерпілого може оскаржити слідчому судді. Але сьогодні згадана практика не поширена. Часто результатом таких оскаржень є відмови, зокрема й такі, що не ґрунтуються на нормах закону.

Так, ухвалою слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 лютого 2020 р. (справа № 344/2553/20, кримінальне провадження № 12018090010003080) [195] відмовлено у задоволенні скарги представника потерпілого на відмову слідчого в задоволенні клопотання про призначення психологічної експертизи та зобов'язання вчинити дії. Своє рішення слідчий суддя, серед іншого, обґрунтував так: «доведення обставини отримання моральної шкоди, її розміру належать безпосередньо до обов'язку потерпілого, вирішуються ним особисто у формі подання цивільного позову»; «потерпілим та його представником не може бути перекладено їх обов'язку на доведення моральної шкоди на іншу сторону кримінального провадження»;

«також згідно п. 2 ч. 1 ст. 243 КПК України сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Отже, свої права відповідного виду учасник здійснює самостійно, а не у спосіб перекладення їх на інших учасників кримінального провадження»; «обов'язок доказування обставин, що стпановлять предмет судового розгляду, законом покладено на відповідну заінтересовану сторону».

Аналіз наведених аргументів дозволяє стверджувати, що суд ототожнив потерпілого та його представника зі стороною захисту, хоча вони в цій справі (та в усіх справах щодо кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху) взагалі не є стороною провадження. Водночас зазначені аргументи явно суперечать п. 3 ч. 1 ст. 91, ст. 92, п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України [69].

Крім того, у рішенні суду зазначено: «перед психологом не може бути поставлено питань щодо розміру моральної шкоди, розміру компенсації моральної шкоди, заподіяння чи не заподіяння моральної шкоди, психотравмуючої особливості злочину». Але з'ясування питань щодо факту заподіяння моральної шкоди, психотравмуючого впливу події на людину, розміру спричиненої немайнової шкоди і є завданням психологічної експертизи [24, с. 167–172; 176].

В ухвалі Суду також зазначається, що скарга позбавлена будь-яких правових підстав, її засновано на правовому нігілізмі. Такий висновок суду, вбачається, свідчить про упереджене ставлення до потерпілого та його представника.

За відмови слідчого призначити психологічну експертизу варто визначитися з економічною доцільністю її проведення коштом клієнта. У цьому важливу роль відіграє наявність в адвоката можливості отримати консультацію фахівця психолога щодо прогнозованих результатів експертизи.

До того ж варто зважати на те, що Верховний Суд у постанові від 21 травня 2020 р. у справі № 202/3076/18 [134] дійшов висновку, що при розгляді питання про задоволення цивільного позову потерпілого у кримінальному провадженні за ст. 286 КК України висновок експерта-психолога, у якому визначено

орієнтовний розмір грошової компенсації за моральну шкоду, не є обов'язковим для суду. Такий висновок не звільняє суд від необхідності обґрунтувати та вмотивувати своє рішення в частині цивільного позову, дотримуючись засад розумності, виваженості та справедливості. Отже, заявлений потерпілим розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди повинен доводитися в сукупності всіма належними та допустимими засобами доказування, які суд оцінює на власний розсуд, обмежуючись лише принципами розумності, виваженості та справедливості.

Серед важливих функцій представника потерпілого від ДТП – виявлення та усунення процесуальних помилок слідчого в частині використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Як слушно зазначає М. Г. Щербаковський, до таких належать: отримання об'єктів експертного дослідження в спосіб, непередбачений законом, або з грубим порушенням КПК України; відсутність у протоколах слідчих (розшукових) дій опису процесу виявлення майбутніх об'єктів експертного дослідження; надання для порівняння зразків без підтвердження їх походження від об'єкта, що перевіряється; обґрунтовані сумніви щодо справжності об'єктів, наданих експерту, у зв'язку з їхньою істотною відмінністю від зафіксованих за допомогою фото-, відеозйомки у протоколах слідчих (розшукових) дій або порушенням упаковки речових доказів, відсутністю підписів слідчого та понятих; призначення експертизи неуповноваженим слідчим, який, наприклад, входить до слідчої групи, але без відповідної постанови про її утворення; залучення приватного експерта для проведення криміналістичної експертизи, призначення криміналістичних, судово-медичних або судово-психіатричних експертиз недержавним установам, організаціям, приватним експертам, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» є прерогативою винятково державних спеціалізованих установ [218, с. 37–40]. Зазначені чинники надалі можуть призвести до визнання висновків експертизи недопустимим доказом та унеможливити виконання своїх завдань слідчим і представником потерпілого від ДТП.

Особливої уваги з боку представника потерпілого потребує професійність підходу слідчого до використання висновків спеціалістів і результатів експертиз у кримінальному провадженні. Вони можуть бути використані як для безпосереднього встановлення та доведення обставин вчиненого кримінального правопорушення, так і для прийняття процесуальних рішень, зокрема про проведення слідчих (розшукових) дій. Тому одним із завдань представника потерпілого від ДТП є ретельний аналіз матеріалів експертиз з тим, щоб визначити шляхи використання одержаних фактичних даних у доказуванні та плануванні подальших дій (з можливістю надати слідчому відповідні рекомендації) [207, с. 53–67].

У зв'язку з викладеним представнику потерпілого від ДТП, аналізуючи висновок експерта, варто звертати увагу на експертні помилки процесуального характеру, серед яких науковці виокремлюють: вихід експерта за межі своєї компетенції; прояв експертної ініціативи у непередбачених законом формах; самостійне збирання об'єктів і матеріалів експертизи; прийняття доручення на проведення експертизи від неуповноважених осіб; недотримання нормативних вимог до оформлення висновку та ін. [5, с. 110–113].

Отже, інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є важливим інструментом діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Використання цього інструмента має ґрунтуватися на активному спостереженні за діяльністю слідчого в частині залучення спеціалістів, призначення експертиз та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Метою такого спостереження є вчасне реагування представника потерпілого від ДТП на ситуації, які загрожують ефективному виконанню ним своїх функцій.

Висновки до розділу 2

1. Під час огляду місця події ДТП та інших невідкладних процесуальних дій надання професійної правничої допомоги потерпілому є об'єктивною необхідністю. На рівні закону має бути запроваджено обов'язковість (а на рівні підзаконних нормативно-правових актів – механізм) невідкладного залучення працівниками поліції адвоката для безоплатного надання такої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди (це твердження підтримали 90,5 % опитаних нами адвокатів та 64,5 % слідчих).

На початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху взаємодія представника потерпілого зі слідчим може мати конструктивний, офіційно-діловий та конфліктний характер. Для представника потерпілого від ДТП найбільш вигідним є варіант конструктивної взаємодії, що передбачає взаємну консультаційну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією (це твердження підтримали 95,5 % опитаних нами адвокатів та 91,5 % слідчих).

При цьому дії представника потерпілого від ДТП мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини у його роботі (якщо такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних і тактичних помилок (рівень підтримки цього твердження опитаними нами адвокатами становить 99 %).

Дії адвоката, який представляє потерпілого від ДТП, мають відповідати окремій підсистемі криміналістичної тактики – тактиці представника потерпілого. Під час огляду місця події ДТП та загалом на початковому етапі дослідження злочинів проти безпеки дорожнього руху, зазначену тактику умовно поділяємо на процесуальний, консультативно-контрольний та пошуковий (детективний) компоненти.

Процесуальний компонент включає способи та прийоми, які дозволять адвокату, незважаючи на відсутність процесуального статусу, офіційно взяти участь в огляді місця події, який проводиться до початку кримінального

провадження, та робити заяви, подавати зауваження й доповнення до протоколу цієї слідчої (розшукової) дії.

Консультативно-контрольний компонент полягає в активному спостереженні та технічному фіксуванні дій учасників огляду (та інших осіб), завуальованому консультуванні слідчого і спеціаліста (у разі виявлення адвокатом порушення ними криміналістичних методик та несуттєвих порушень вимог КПК України); припиненні спроб будь-яких осіб зашкодити повноті, правильності та ефективності огляду й інших невідкладних процесуальних дій.

Пошуковий (детективний) компонент полягає в активному відшукуванні та фіксуванні (паралельно зі слідчим) усіх слідів ДТП.

Збирання речових доказів, документів та одержання зразків для проведення експертиз на початку розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху пов'язано з низкою проблем процесуального характеру. Окремі з окреслених проблем можуть бути вирішені шляхом внесення змін і доповнень до законодавства. Так, у ч. 7 ст. 237 КПК України, серед іншого, потрібно передбачити право слідчого під час огляду місця події відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз (цю пропозицію підтримали 91 % опитаних нами адвокатів та 94 % слідчих). Частину другу ст. 245 КПК України необхідно доповнити нормою, яка дозволяє відібрання зразків з речей під час огляду місця події, що проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України (без здійснення тимчасового доступу до речей) (ця пропозиція підтримана такою самою кількістю адвокатів і слідчих). Частину шосту ст. 100 КПК України доцільно доповнити таким абзацом: «Належні потерпілому механічні транспортні засоби, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, можуть бути передані на відповідальне зберігання потерпілого за його мотивованим клопотанням, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження. У разі задоволення клопотання, потерпілий письмово попереджається про кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388 КК України.» (пропозицію підтримали 87,5 % опитаних нами адвокатів та 90,5 % слідчих).

2. Основою забезпечення належної ефективності представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування є аналіз матеріалів кримінального провадження (у комплексі з наявною в адвоката-представника інформацією) з метою визначення того, яких фактичних даних бракує у справі для доказування події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини), винуватості особи у його вчиненні, виду та розміру шкоди, завданої ДТП.

За результатами зазначеного аналізу представнику потерпілого від ДТП, спираючись на криміналістичні методики розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, доцільно визначити оптимальний перелік і послідовність слідчих (розшукових) дій, необхідних для досягнення завдань представництва. З цих позицій доцільно вести активне спостереження за роботою слідчого та надавати йому консультативну допомогу або ж коригувати його діяльність у процесуальний спосіб.

За налагодження конструктивної взаємодії зі слідчим, необхідність у процесуальному компоненті діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування може бути відсутня. Це має місце у тому разі, коли слідчий безперешкодно надає адвокату-представнику доступ до необхідних матеріалів кримінального провадження та раціонально визначає перелік і послідовність подальших слідчих (розшукових) дій.

У разі офіційно-ділового або конфліктного типів взаємодії зі слідчим, прокурором, відсутності довірчих відносин з ними, представнику потерпілого доцільно систематично подавати клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України, а також про проведення слідчих (розшукових) дій. Відмову у задоволенні таких клопотань та ігнорування їх розгляду варто оскаржувати слідчому судді в порядку п. 1 п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Поданню таких клопотань має передувати комунікація зі слідчим (а у разі необхідності й з прокурором), мета якої – з'ясування причин непроведення слідчих (розшукових) дій. Серед таких причин можуть бути як об'єктивні

(наявність обставин, що зумовлюють тактичну невиправданість проведення певних дій в даний час; значна завантаженість слідчого; відсутність природних, організаційних чи технічних умов для проведення певної дії; неможливість участі у діях спеціалістів, свідків тощо), так і суб'єктивні (незацікавленість у виконанні завдань кримінального провадження, халатне ставлення до розслідування). Інколи суб'єктивні причини слідчий, прокурор можуть маскувати об'єктивними. Але за результатами комунікації, представник потерпілого цілком може зробити висновки щодо дійсних причин та обрати конкретний вид тактики дій, до яких можна віднести: співпрацю, пристосування та протистояння.

До числа слідчих (розшукових) дій, що проводяться на подальшому етапі досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, важливе значення для виконання своїх завдань представником потерпілого можуть мати: повторний огляд місця події (78 %); додаткові допити свідків і потерпілого (77,5 %); допит підозрюваного (раніше допитаного як свідка або недопитаного) (99 %); допит двох і більше раніше допитаних осіб (93,5 %); слідчий експеримент (100 %); проведення експертиз (99,5 %), а також (у разі зникнення винуватця з місця пригоди чи імовірності приховування за допомогою ДТП слідів іншого злочину) окремі НСРД (85 %).

Ініціювання представником потерпілого від ДТП повторного огляду місця події є доцільним у тому випадку, коли при попередньому особистому обстеженні цього місця ним виявлено важливі для кримінального провадження обставини, які не було встановлено та зафіксовано слідчим при первинному огляді міста події або ж коли таким чином можуть бути перевірені суперечливі показання свідків. Контрольно-консультативна діяльність представника потерпілого під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії має здійснюватися на тих самих засадах, що і при первинному огляді.

Проведення додаткових допитів, у тому числі допитів двох і більше раніше допитаних осіб, представникові потерпілого доцільно ініціювати у разі, коли потрібно чітко зафіксувати або ж усунути суперечності у показаннях різних

свідків, підозрюваного, а також виявити причини неузгодженості їх показань з іншими фактичними даними, одержаними у кримінальному провадженні.

Ініціатива представника потерпілого від ДТП в частині проведення слідчого експерименту доречна у випадку, коли є всі вихідні дані та необхідні умови для його проведення, а слідчий його не призначає, а також у випадку, коли слідчий з певних тактичних міркувань просить представника потерпілого про таку ініціативу. Обов'язковим предметом контрольно-консультативної функції представника потерпілого від ДТП при проведенні слідчого експерименту є залучення слідчим спеціаліста з автотехніки (бажано того, якому буде доручено проведення автотехнічних експертиз). Якщо слідчий не залучив такого спеціаліста, представнику потерпілого від ДТП доцільно наполягати або на негайному залученні такого спеціаліста або ж перенесенні часу слідчого експерименту для забезпечення участі останнього. Винятки можуть становити випадки найбільш простих експериментів зі здійсненням елементарних вимірювань, які можуть бути проведені слідчим і перевірені представником потерпілого. Ще одним обов'язковим елементом контрольно-консультативної роботи представника потерпілого від ДТП є дотримання усіх вимог щодо складання протоколу слідчого експерименту.

Пошуковий компонент діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування, залежно від обставин, може зараховувати: особистий виїзд на місце ДТП, його обстеження та спостереження за ним (для формування наочного уявлення про механізм ДТП, виявлення важливих обставин, що не знайшли відображення у матеріалах провадження та перевірки даних, одержаних слідством); встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП (шляхом опитування осіб, які мешкають або працюють поблизу місця ДТП, а також публічні звернення через засоби масової інформації й соціальні мережі); пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які були допущені за аналогічних обставин у цьому самому місці (з метою визначення правової позиції); проведення консультацій з експертами; збирання

даних, що характеризують винуватця ДТП, інформації щодо його майна; виявлення та викриття спроб незаконного впливу на потерпілого і свідків.

3. Організація представником потерпілого використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідуванні має засновуватися на активному спостереженні за діяльністю слідчого в частині залучення спеціалістів, призначення експертиз та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Метою такого спостереження є вчасне реагування представника потерпілого від ДТП на ситуації, які загрожують ефективному виконанню ним своїх функцій. Серед цих ситуацій виокремлюємо наступні: слідчий не залучає спеціаліста для участі у слідчих (розшукових) діях, коли є реальна необхідність у використанні спеціальних знань під час їх проведення (88,5 %); слідчий вчасно не призначає експертизи (затягує процес призначення), які мають важливе значення для встановлення та подальшого доказування обставин злочинного ДТП (автотехнічної, судово-медичної) або відмовляється їх призначати (97,5 %); при призначенні експертизи слідчий не вносить до переліку питань ті, відповіді на які є важливими для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення (або некоректно їх формулює) (80,5 %); під час організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слідчий припускається процесуальних помилок, які у подальшому можуть вплинути на допустимість одержаних доказів (88 %); слідчий відмовляється призначати експертизи з установлення виду та розміру матеріальної шкоди, спричиненої ДТП (автотоварознавчу, судово-психологічну) (84,5 %); слідчий недостатньо повно та коректно сформував у постанові перелік питань, на які має відповісти експерт за результатами автотоварознавчої та судово-психологічної експертизи (91,5 %); слідчий належним чином не використав результати проведених експертиз у кримінальному провадженні (95 %).

У зазначених ситуаціях представнику потерпілого, насамперед, доцільно з'ясувати їх причини, серед яких можуть бути: низький рівень підготовки слідчого; об'єктивна неможливість вчасно та якісно виконати необхідні дії

унаслідок високих навантажень та інших факторів; навмисне створення перешкод у встановленні обставин кримінального правопорушення тощо. Відповідні висновки представник потерпілого може зробити під час позапроцесуального спілкування зі слідчим, керівником органу досудового розслідування та процесуальним керівником.

Залежно від з'ясованих причин і характеру взаємодії, що склалася зі слідчим (конструктивна, деструктивна, офіційно-ділова), представником потерпілого обирається комбінація процесуальних та позапроцесуальних засобів впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Єдиним процесуальним засобом впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є подання слідчому, прокурору клопотання в порядку ст. 220 КПК України про призначення тієї чи іншої експертизи (як слідчої (розшукової) дії). Цей засіб застосовується як за попереднім узгодженням зі слідчим (у разі конструктивної взаємодії з ними), так і без нього (якщо така взаємодія має конфліктний характер). За останнього варіанту рішення (або бездіяльність) слідчого щодо розгляду цього клопотання оскаржується слідчому судді в порядку п. 1 та 7 ч. 1 ст. 303 КПК України.

До позапроцесуальних засобів відносимо: надання представником потерпілого від ДТП слідчому (за його згодою) рекомендацій та консультацій з окремих питань використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, у тому числі щодо залучення спеціалістів і призначення експертиз (82,5 %); запрошення представником потерпілого від ДТП спеціаліста (83 %) для: 1) надання консультацій слідчому (за згодою останнього) (80,5 %); 2) участі у слідчих (розшукових) діях, коли слідчий не зміг його залучити, але вважає це доцільним (82,5 %); звернення до слідчого з проханням включити до списку питань, що ставляться перед експертом (спеціалістом), тих, які пропонуються представником потерпілого від ДТП (відповідні пропозиції представнику доцільно формувати з огляду на результати попередніх консультацій з експертом) (91,5 %); внесення слідчому пропозицій щодо формулювання

окремих питань, які ставляться перед експертом (91,5 %); надання слідчому рекомендацій щодо виправлення процесуальних помилок в частині призначення та організації проведення експертиз (79 %); інформування (офіційне та неофіційне) прокурора, керівника органу досудового розслідування, керівника відповідного підрозділу або органу Національної поліції про неналежну організацію слідчим використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (застосовується у разі усталеної конфліктної взаємодії) (75,5 %); надання слідчому рекомендацій щодо використання результатів проведених експертиз у кримінальному провадженні (69,5 %).

За сучасних правових реалій представнику потерпілого від ДТП ватро: по-перше, налагодити і підтримувати конструктивну взаємодію зі слідчим; по-друге мати належний рівень підготовки у відповідних галузях знань (автотехніка, трасологія, судова медицина тощо); по-третє, налагодити особисті контакти з фахівцями (бажано експертами) у зазначених галузях знань. Усе це дозволяє: правильно оцінити криміналістичну ситуацію та зробити висновки про необхідність залучення спеціалістів та (або) експертів; надати слідчому рекомендації з цього приводу, які будуть ним сприйняті (з можливістю рекомендувати конкретного фахівця, із забезпеченням його явки, коли слідчий не може сам її забезпечити); включити до переліку питань, що ставляться перед експертом, таких, відповіді на які є важливими для захисту прав та інтересів потерпілого; ефективно використати висновки, надані спеціалістами та експертами для виконання власних задач у межах кримінального провадження; запобігти процесуальним помилкам слідчого в площині організації процесу використання спеціальних знань.

РОЗДІЛ 3

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В СУДІ

3.1 Кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у судовому провадженні

Представництво потерпілого від ДТП у судовому кримінальному провадженні є складною багатоаспектною діяльністю, що потребує окремого вивчення в межах нашого дослідження. Зокрема, важливими взаємопов'язаними аспектами цієї діяльності є її кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади, які послідовно будуть розглянуті у цьому підрозділі.

Судове кримінальне провадження чітко регламентовано нормами КПК України [69]. Ці норми є єдиними для будь-яких категорій злочинів, у тому числі й для кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. Так само жодних обмежень або привілеїв у потерпілого від ДТП та його представника не виникає у зв'язку з видом злочину, яким було заподіяно шкоду: їх статус у кримінальному провадженні є незмінним, а права і обов'язки чітко визначеними. Тому в межах кримінального процесу представник потерпілого від ДТП діє за тими самими правилами і у тих самих умовах, що і адвокати, які представляють потерпілих від інших злочинів.

Разом з тим аналіз практики Верховного Суду щодо розгляду кримінальних проваджень, які витікають з ДТП, дає підстави для висновку, що постанови та ухвали цього органу містять чимало положень, які стосуються правильного тлумачення та урегулювання процесуальних питань саме у провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Прикладом судового рішення є постанова Верховного Суду від 5 серпня 2020 р. у справі № 753/10028/18 [151]. З-поміж іншого там зазначено, що у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України висновок експертизи може суттєво вплинути на остаточне рішення суду. Тому сторона захисту повинна мати можливість спростувати висновок експерта, наданий стороною обвинувачення за допомогою результатів іншого висновку. У разі подання обвинуваченим та його захисником відповідного клопотання, суд зобов'язаний забезпечити їх право реалізувати цю можливість. Адже законодавець, встановивши у ч. 2 ст. 101 КПК України право сторони захисту подати суду експертний висновок, тим самим фактично запровадив і обов'язок суду дослідити його в комплексі з іншими доказами. Разом з тим суд не може при ухваленні рішення спиратися на цей висновок, якщо з аналізу інших доказів, наявних у матеріалах кримінального провадження, випливає, що у діях водія міститься склад злочину, передбаченого ст. 286 КК України [151].

Виходячи з типових завдань представництва потерпілого від ДТП, наведене положення дає адвокату-представнику підстави для формування правової позиції у конкретній ситуації. У цьому випадку підстава передбачає розуміння:

а) законності долучення до матеріалів провадження та дослідження у судовому засіданні експертного висновку сторони захисту (у разі завчасного ознайомлення з ними сторони обвинувачення, потерпілого та його представника з цим документом);

б) необхідності уважної (прискіпливої) оцінки цього висновку з точки зору допустимості та достовірності (серед іншого, необхідно вивчити питання: наявності достатніх вихідних даних для проведення експертизи, дотримання встановлених законом вимог щодо кваліфікації та повноважень експерта й експертної установи, атестації та затвердження відповідної методики; наявності усіх необхідних реквізитів на висновку тощо);

в) необхідності визначення відповідності такого висновку іншим доказам, що містяться у матеріалах провадження (якщо висновок не узгоджується з

іншими матеріалами провадження, то у представника потерпілого від ДТП наявні підстави вимагати того аби суд не брав його до уваги при ухваленні рішення).

У постанові Верховного Суду від 27 січня 2020 р. у справі № 754/14281/17 зазначається, що в разі, коли медичну документацію (відомості з якої покладено в основу висновку експерта про механізм спричинення та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень унаслідок ДТП) було отримано у порядку, встановленому законом, а клопотання про ознайомлення з нею стороною захисту не подавалося (або таке ознайомлення було проведене у суді першої або апеляційної інстанції), то невідкриття захисту цієї документації в порядку ст. 290 КПК України не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [144]. Аналіз цього рішення дає представнику потерпілого від ДТП чітке розуміння безперспективності спроб сторони захисту вимог щодо визнання результатів судово-медичної експертизи недопустими доказами на підставі того, що медичну документацію, яка містить вихідну інформацію для проведення такої експертизи, не було надано захисту на ознайомлення в порядку ст. 290 КПК України [69] і клопотань з цього приводу не заявлялося.

Наведені приклади стосуються обставин, на підставі яких можуть бути проведені певні процесуальні дії у судах першої та апеляційної інстанцій, зокрема, за ініціативою сторони захисту.

Одночасно рішення Верховного Суду у справах, що витікають з ДТП, містять багато суто оціночних положень щодо процесуальних дій, проведених під час досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. До цих дій вже неможливо повернутися. У цьому випадку роль вищого органу судової влади України полягає у тому аби визначити чи мали місце при їх проведенні істотні порушення кримінального процесуального закону та яким чином це впливає на допустимість доказів.

Так, у постанові Верховного Суду від 9 квітня 2020 р. у справі № 740/5033/15-к визначено, що схема ДТП, складена працівниками патрульної поліції до початку кримінального провадження (у тому числі до проведення

огляду місця події), є допустимим доказом за таких умов: по-перше, факт отримання потерпілим тілесних ушкоджень середньої тяжкості було встановлено пізніше (після оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення); по-друге, усі учасники ДТП та свідки підписали схему та будь-яких зауважень і заперечень не заявляли [159].

Постановою Верховного Суду від 20 вересня 2022 р. (справа № 711/2189/21) визначено, що початком встановленого законодавцем терміну доставки особи до медичного закладу з метою огляду на стан сп'яніння (дві години) є не момент вчинення ДТП, а момент виявлення підстав для такого огляду [130].

Крім того, зняття показників з технічного приладу, що використовується для виявлення стану сп'яніння особи, не можна ототожнювати з медичним оглядом. Огляд проводить лише лікар, який виявляє та фіксує ознаки сп'яніння, серед іншого, використовуючи і технічний прилад, який вимірює певні показники.

При цьому, ґрунтуючись на принципі змагальності, сторона захисту вправі звернутися до медичного закладу, де проводився огляд на стан сп'яніння, із запитом про надання копії сертифікату відповідності й свідоцтва про перевірку зазначеного засобу. Якщо це право реалізовано не було, то недолучення до кримінального провадження означених документів не може тягнути за собою недопустимість одержаних доказів [130].

Універсальною в плані оцінки Верховним Судом дій сторони обвинувачення на досудовому розслідуванні злочинних ДТП є постанова від 31 березня 2021 р. у справі № 333/1539/16-к, де подано оцінку як допустимих доказів: наданого свідком слідчому під час допиту оптичного диску, на який з іншого носія було перенесено відеозапис події ДТП; результати огляду з середини автомобіля учасника ДТП (в межах огляду місця події ДТП); показань свідка, який пізніше став підозрюваним у кримінальному провадженні (якщо на момент допиту не було підстав підозри). Ця ж постанова містить позицію, відповідно до якої, арешт пошкодженого в результаті ДТП автомобіля не є

обов'язковим, якщо є письмова добровільна згода власника на його вилучення та зберігання як речового доказу [150].

У кожній з наведених справ сторона захисту оцінювала окреслені вище дії сторони обвинувачення як протиправні та зверталася до суду з клопотаннями про визнання одержаних доказів недопустимими. Тому знання вказаних рішень Верховного Суду надає представнику потерпілого від ДТП основи для спростування доводів сторони захисту вже у суді першої інстанції та на подальших стадіях (у тому випадку коли прокурор не приділяє цьому уваги).

Те саме можна сказати і про інші рішення вищого органу судової влади. Аналіз цих рішень у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту свідчить, що вони містять чимало положень, які не є специфічними саме для цих проваджень і можуть бути розповсюджені на значну кількість інших. Зокрема, постановою Верховного Суду від 8 грудня 2022 р. у справі № 686/11795/17 зазначається: «Невідображення у вирокі показань окремих свідків не є істотним порушенням, оскільки суд дав оцінку показанням цих свідків у нарадчій кімнаті, на ряду з іншими доказами, у їх сукупності, що не суперечить вимогам процесуального закону»; «сторона обвинувачення наділена правом витребування та одержання від певних осіб документів на підтвердження фактів, які стосуються даного кримінального провадження. Якщо ж особа, яка має в своєму розпорядженні зазначені документи, не згодна надати їх, для отримання дозволу на тимчасовий доступ до них слідчий, застосовує заходи забезпечення кримінального провадження» [157].

Кримінальні процесуальні основи представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні тісно пов'язані з організаційно-тактичними. Це, насамперед, виявляється у роз'ясненні представником потерпілого від ДТП своєму клієнтові його процесуальних прав та обов'язків у судовому провадженні. Тим самим адвокат здійснює організаційний вплив на поведінку клієнта у судовому провадженні. Зокрема, йому роз'яснюються права, що можуть бути реалізовані під час підготовчого судового засідання (у тому числі, подання цивільного позову, клопотань про виклик осіб і витребування доказів),

розгляду справи по суті, допитів самого потерпілого, обвинуваченого, свідків експертів. При цьому, роз'яснюючи порядок організації судового процесу, права та обов'язки потерпілого, адвокат-представник надає йому і рекомендації щодо того як саме поводитися (і що говорити) у тій чи іншій ситуації. Такі рекомендації становлять тактику потерпілого та його представника.

Безумовно, що вихідним для формування основ організації і тактики представництва потерпілого від ДТП у суді першої інстанції є його позиція та цілі на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. Адже за час досудового розслідування, яке у провадженнях досліджуваної категорії може бути довготривалим, позиція потерпілого інколи зазнає суттєвих змін. До того ж, як справедливо зауважують у науковій літературі, адвокат не має права на власну, не погоджену з клієнтом позицію [179, с. 206–212]. Винятки становлять випадки, коли захисник переконаний, що підозрюваний (обвинувачений) обмовляє себе, чим погіршує своє становище. Природно, що такі випадки не можуть бути застосовані до відносин потерпілого від ДТП та його представника.

Результати проведеного нами опитування адвокатів, які мають досвід представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, засвідчили, що у разі визнання обвинуваченим своєї вини, певних кроків з відшкодування заподіяної шкоди, позиція потерпілого, здебільшого, змінюється у бік пом'якшення. Це, зокрема, виявляється у відступі клієнта від наміру вимагати застосування до винного найбільш суворого покарання (87 %); згоди просити для нього у суду найбільш м'якого покарання (61,5 %); згоди підтвердити обставини, які пом'якшують покарання (83,5 %); згоди на звільнення обвинуваченого від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75 КК України (65,5 %); згоди на звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав (32 %) (Додатки Б, Г).

Разом з тим позиція потерпілого може зазнати змін і у бік посилення вимог щодо суворості покарання та розміру відшкодування моральної й матеріальної шкоди, що була спричинена ДТП. Як правило, це пов'язано з відповідною позицією обвинуваченого (невизнання вини, заперечення окремих обставин,

штучне створення обставин, що пом'якшують покарання, затягування процесу, спроби уникнути кримінальної відповідальності, некоректна поведінка відносно потерпілого тощо). З даним твердженням погодилися 80,5 % опитаних нами адвокатів, які мають досвід представництва інтересів потерпілого від ДТП (Додатки Б, Г).

З огляду на викладене, після направлення обвинувального акта до суду адвокатів-представнику потрібно детально узгодити з потерпілим від ДТП правову позицію (рівень підтримки адвокатами цього твердження 82 %), однозначно сформулювати мету та завдання представництва у суді першої інстанції та узгодити конкретні заходи й алгоритми, за допомогою яких будуть виконані вказані завдання та досягнута мета (Додатки Б, Г).

Важливим чинником визначення завдань представництва потерпілого від ДТП у суді є відповідність змісту обставин учинення злочину проти безпеки дорожнього руху, що викладені в обвинувальному акті, тому чи відповідають вони тим тлумаченням механізму ДТП, відповідним причинно-наслідковим зв'язкам, які фактично мають місце, на думку потерпілого та його представника. Адже версія подій, викладених у обвинувальному акті, може бути позбавлена важливих для потерпілого від ДТП обставин або містити обставини, які ним заперечуються (зокрема, обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченого або свідчать про поведінку потерпілого, що сприяла вчиненню кримінального правопорушення).

Наявність розбіжностей у сприйнятті прокурором і потерпілим механізму ДТП, тлумаченні причинно-наслідкових зв'язків та висновків експертиз вимагає зарахування до кола завдань адвоката-представника застосування заходів, за результатами яких у ході судового провадження неприйнятні для клієнта суперечності щодо обставин учинення кримінального правопорушення можуть бути усунені. Неможна виключати і можливість неправильної кваліфікації стороною обвинувачення вчиненого кримінального правопорушення. Окрім того, якщо обвинувальний акт не відповідає вимогам, установленим ст. 291 КПК України [69], представник потерпілого від ДТП, з урахуванням цілей і

завдань представництва, може вимагати повернення обвинувального акта прокурору.

Адже якщо допустити призначення такого обвинувального акта до розгляду, то у подальшому це може призвести до неможливості виконання завдань кримінального провадження загалом і представництва потерпілого, зокрема. Водночас дії сторони обвинувачення та їх терміни після повернення обвинувального акта прокурору сьогодні недостатньо чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом, що може бути використане стороною захисту на свою користь аж до закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування.

Тому вважаємо слушною пропозицію Є. О. Говорун щодо доповнення ч. 3 ст. 314 КПК України положенням, яке б закріплювало обов'язок суду (у разі винесення рішення про повернення обвинувального акта) встановити, які саме недоліки цього документа і у які терміни підлягають усуненню. При цьому межі строків для усунення недоліків обвинувального акта мають встановлюватися КПК України. Вирішенню підлягає і питання поновлення строків досудового розслідування після повернення обвинувального акта прокурору [28, с. 140–145].

Розбіжності та суперечності між позицією потерпілого та сторони обвинувачення можуть бути зумовлені багатьма факторами, серед яких незацікавленість прокурора у притягненні винного до кримінальної відповідальності (це твердження підтримали 77,5 % опитаних нами адвокатів); суб'єктивні особливості сприйняття та інтерпретації потерпілим обставин ДТП (59 %); недостатньо ефективна робота адвоката-представника на стадії досудового розслідування (85,5 %) (Додатки Б, Г).

Як бачимо, з наявністю останнього чинника погодилася найбільша кількість респондентів. Ті самі респонденти підтримали й думку про те, що кількість і зміст завдань представництва потерпілого від ДТП на стадії судового провадження залежить від ефективності дій адвоката-представника під час досудового розслідування. Така ефективність, з нашого погляду, має визначатися за повнотою та якістю виконання завдань, які підлягали виконанню

адвокатом-представником на досудовому розслідуванні, відповідно до домовленостей з клієнтом.

Повне та якісне виконання таких завдань знімає потребу представника потерпілого від ДТП ускладнювати судовий процес вимагаючи повернення обвинувального акта, заявляючи клопотання про проведення допитів експерта, проведення додаткових експертиз, тимчасового доступу до речей і документів, проведення слідчих (розшукових) дій в порядку, визначеному ст. 333 КПК України [69].

Крім того, повне та якісне виконання своїх завдань представником потерпілого під час досудового розслідування сприяє наявності у розпорядженні прокурора, потерпілого та його представника належних і допустимих доказів, які забезпечать доказування обставин кримінального правопорушення та обґрунтованості вимог цивільного позову.

Безумовно, що сторона обвинувачення і без участі представника потерпілого від ДТП може зібрати усі належні та допустимі докази, необхідні для виконання завдань кримінального провадження, а адвокат-представник може вступити у справу лише у судовому провадженні. Так чи інакше, наявність належних і допустимих доказів, необхідних для доведення обставин, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України, має бути предметом ретельного вивчення представником потерпілого з метою визначення кола завдань, що підлягають виконанню на стадії судового провадження.

На особливу увагу представника потерпілого від ДТП при підготовці до судового провадження заслуговують докази, що подавалися стороною захисту під час досудового розслідування, а також ті, що були відкриті підозрюваним та його захисником у порядку ст. 290 КПК України. Адже якщо цими доказами мають доводитися обставини, які заперечуються потерпілим від ДТП або спростовуються його показаннями чи доводами сторони обвинувачення, то перед адвокатом-представником постають завдання ретельного контролю достовірності та допустимості таких доказів, їх спростування й недопущення їх урахування при ухваленні судом рішення у справі.

Важливим чинником формування завдань представництва потерпілого від ДТП, визначення його організації, тактики та конкретних алгоритмів здійснення є урахування правових позицій сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів. Отже, ще до початку судового розгляду адвокат-представник має організувати комунікацію з іншими учасниками кримінального провадження для з'ясування їхніх позицій. Така діяльність має позапроцесуальний характер, а одержана адвокатом інформація може бути недостовірною. Тому представнику потерпілого від ДТП варто звертати увагу на конкретні дії учасників кримінального провадження, що підтверджують їх висловлювання щодо власної правової позиції (або спростовують їх).

Перспективність таких правових позицій, як і перспективність позиції свого клієнта (потерпілого від ДТП) адвокат-представник має піддавати аналізу з точки зору актуальних прецедентів Верховного Суду в аналогічних справах.

Окрім зазначених факторів, представнику потерпілого від ДТП варто ураховувати і суб'єктивні особливості відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме кримінальну справу відповідно до результатів авторозподілу. Ця проблема досі не виступала предметом досліджень вітчизняних науковців. Водночас 100 % опитаних нами адвокатів підтримали думку про те, що незважаючи на роботу в одних і тих самих правових реаліях, кожному судді притаманні власні (суб'єктивні) особливості відправлення правосуддя, що часто має значний вплив на перебіг (тривалість, послідовність, упорядкованість, детальність, емоційність тощо) та результати (м'якість/суворість вироків; застосування положень ст. ст. 69 та 75 КК України; умотивованість рішень тощо) (Додатки Б, Г).

3.2 Кримінально-правові основи представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді

Виконання завдань і досягнення мети представництва потерпілого від ДТП на судових стадіях кримінального провадження має спиратися на аналіз тих обставини злочину, які були встановлені під час досудового розслідування та викладені в обвинувальному акті.

Кожна з цих обставин має бути доведена прокурором в ході судового провадження (якщо вони заперечуються стороною захисту чи іншими учасниками провадження). У таких випадках представник потерпілого виконує у доказуванні допоміжну роль, контролюючи повноту подання прокурором суду доказів, а у разі необхідності, доповнюючи доказову базу власними матеріалами.

Проте далеко не завжди обставини кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 286–288 КК України, викладені в обвинувальному акті, відповідають позиції потерпілого та його представника [68]. Тоді виникає необхідність у відстоюванні власної позиції, зокрема, подаючи суду клопотання про проведення експертиз, а також слідчих (розшукових) дій та витребування документів у порядку ст. 333 КПК України [69].

Перспективність цієї позиції (як і позицій інших учасників судового кримінального провадження) може бути оцінена представником потерпілого лише з урахуванням конкретних норм КК України, що встановлюють відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту [68]. До того ж вироблення (узгодження) адвокатом-представником спільної позиції з потерпілим від ДТП має ґрунтуватися на аналізі практики тлумачення та застосування цих норм. Тільки за такої умови обрана позиція буде виваженою, обґрунтованою та перспективною для реалізації через застосування комплексу відповідних процесуальних заходів.

Елементарний аналіз норм ст. 286 КК України з позицій науки кримінального права засвідчує, що родовим об'єктом злочинів, передбачених її

нормами, є безпека дорожнього руху й експлуатації автомобільного та деяких інших видів транспорту [2], а додатковими безпосередніми об'єктами – життя та здоров'я особи.

Предметом злочинів, передбачених ст. ст. 286, 286-1 КК України, є транспортні засоби, перелік яких наводиться у примітці до цієї статті (всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби) [68]. Пунктом 1.10 чинних ПДР визначено, що механічним транспортним засобом є транспортний засіб, який приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини й механізми, а також тролейбуси і транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [162].

Це положення Верховний Суд у своїх рішеннях роз'яснює таким чином: «Транспортний засіб з електродвигуном вважається механічним за умови, що потужність двигуна перевищує встановлену вказаним визначенням межу. Водночас для транспортних засобів з двигуном внутрішнього згорання жодних обмежень щодо технічних характеристик останнього відповідною правовою нормою не передбачено. Отже, будь-який транспортний засіб, що приводиться у рух за допомогою двигуна, незалежно від його робочого об'єму належить до механічних транспортних засобів» [192].

Об'єктивна сторона зараховує такі обов'язкові ознаки, як: суспільно-небезпечне діяння (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами); обстановку; суспільно-небезпечні наслідки (заподіяння потерпілому: середньої тяжкості тілесного ушкодження – за ч. 1, смерті або тяжкого тілесного ушкодження – за ч. 2; або ж загибель кількох осіб – за ч. 3); причинний зв'язок між порушенням правил безпеки та суспільно небезпечними наслідками.

При цьому порушенням правил безпеки дорожнього руху є дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху чи інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху або експлуатацію транспорту.

Порушення правил експлуатації транспорту – дія чи бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, тобто невиконання тих нормативно-правових актів, які регламентують безпечне використання транспортного засобу під час його руху (наприклад, порушення правил перевезення людей або вантажу, експлуатація транспортного засобу з несправною гальмовою системою або рульовим керуванням) [87].

З викладеного випливає, що представництво потерпілого від ДТП вимагає від адвоката обізнаності не лише з нормами КК України, а й з положеннями правил безпеки дорожнього руху та інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху або експлуатацію транспорту.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених нормами ст. 286 КК України, є спеціальним: особа, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право [68]. Суб'єктивна сторона визначається ставленням винного до наслідків і загалом характеризується необережною виною (у разі умисного ставлення до наслідків учинене кваліфікується за статтями Особливої частини КК України, що передбачають відповідні умисні злочини) [2].

Окреслені вище положення щодо складу досліджуваного кримінального правопорушення цілком логічно впливають з положень Кримінального закону та знаходять пряме втілення у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14 [168], що є одним з основних орієнтирів, на які має спиратися представник потерпілого, роз'яснюючи клієнту перспективи судового розгляду та узгоджуючи з ним завдання і мету представництва на стадії судового провадження. Одночасно адвокат-представник має спиратися у цих питаннях і на сучасну, актуальну практику Верховного Суду.

Одним з останніх рішень цього органу, де висвітлено фундаментальні питання кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху, є постанова від 16 березня 2023 р. у справі № 711/7104/20. У цьому документі, серед іншого,

зазначено, що диспозиція ст. 286 КК України є бланкетною, а відтак, кваліфікація відповідного кримінального правопорушення має ґрунтуватися на положеннях чинних нормативно-правових актів щодо безпеки дорожнього руху. Отже, суди повинні детально з'ясувати та вказувати у вирокі:

- а) у яких конкретно діяннях особи полягають порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту;
- б) які саме норми правил дорожнього руху було порушено;
- в) наявність причинно-наслідкового зв'язку між вказаними порушеннями та суспільно небезпечними наслідками, передбаченими кримінальним законом [119].

Зазначений підхід повністю узгоджується з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 [168] та з актуальною практикою Касаційного кримінального суду (Постанови від 16 жовтня 2019 р. у справі № 163/1753/17 [120]; від 28 січня 2021 р. у справі № 390/361/15-к [147]; від 13 лютого 2020 р. у справі № 576/195/18 [114]).

Так, постановою Верховного Суду від 13 лютого 2020 р. у справі № 576/195/18 [114] було скасовано ухвалу суду апеляційної інстанції через те, що обвинувачення, визнане цим судом доказаним, містить неконкретні посилання на загальні порушення, які, своєю чергою, не збігаються з тими нормами правил безпеки дорожнього руху, які ставляться в провину обвинуваченому. Зокрема, у вирокі зазначено про порушення засудженим пунктів 2.3 «б», 13.1, 13.3 ПДР, проте не вказано які саме з цих порушень призвели до суспільно небезпечних наслідків, а які – ні [114].

Отже, представник потерпілого від ДТП, виявивши подібну помилку сторони обвинувачення на стадії розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції, має вжити заходів щодо її виправлення. До таких заходів можна віднести: ініціювання повернення обвинувального акта прокурору (на стадії підготовчого провадження); позапроцесуальне узгодження з прокурором зміни ним обвинувачення в суді (у частині визначення конкретних порушень ПДР, що мали наслідком ДТП); подання суду клопотання про необхідність конкретизації

у вироку цих порушень; зазначення цього під час судових дебатів і подання суду їхніх тез у письмовій формі.

Представнику потерпілого варто звернути увагу на те, що у згаданих вище постановках Верховний Суд акцентує, що чітке відображення у вироку фактичних обставин злочину має істотне значення для аргументації висновків про доведеність винуватості особи. До цих ознак Верховний Суд відніс спосіб учинення кримінального правопорушення, усі ознаки його об'єктивної сторони: суспільно небезпечне діяння (порушення правил безпеки дорожнього руху), суспільно небезпечні наслідки (спричинення шкоди життю або здоров'ю потерпілого), причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Особливістю такого зв'язку в кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху, зазначається у постанові Верховного Суду від 22 серпня 2023 р. (справа № 523/6419/20) [135], є те, що він встановлюється не між діями водія та шкідливими наслідками, а між порушеннями правил дорожнього руху й цими наслідками. Такий зв'язок має місце тоді, коли порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, допущене винуватою особою, неминуче зумовлює шкідливі наслідки, передбачені ст. 286 КК України [68].

З метою встановлення такого зв'язку у кримінальному провадженні за спеціально розробленими науково обґрунтованими методиками проводяться автотехнічні експертизи [67, с. 422–431; 198, с. 268–275]. На обов'язковому проведенні таких експертиз представник потерпілого має наполягати ще на стадії досудового розслідування. А у разі відсутності їх результатів у матеріалах кримінальної справи, доцільно подавати клопотання про їх проведення на стадії судового провадження.

Проте юридичний аналіз причинно-наслідкового зв'язку виходить за рамки зазначених експертних досліджень. Адже суд, ґрунтуючись на висновках експертиз, відповідно до кримінально-правових критеріїв встановлює необхідний причинний зв'язок, наявний між поведінкою конкретних осіб і суспільно небезпечними наслідками, як ознаку об'єктивної сторони

кримінального правопорушення, встановлює, діяння якого учасника ДТП є головною умовою заподіяння наслідків [123].

Порушення ПДР особою, яка керує транспортним засобом, потрібно поділяти на дві групи:

а) порушення, які самі по собі (без порушення інших правил ПДР) не здатні викликати суспільно небезпечні наслідки, зазначені у ст. 286 КК України [68];

б) порушення, які самі по собі (навіть без будь-яких інших додаткових факторів) містять реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків і тим самим виступають як головна, вирішальна умова, без якої наслідки не настали б і яка з неминучістю викликає (породжує) їх у конкретній ДТП, що мала місце [119; 135].

Отже, суд зобов'язаний встановити і зазначити в мотивувальній частині вироку всі порушення ПДР, які мали місце під час конкретної ДТП. Водночас він повинен чітко відмежувати ті порушення, які були причиною настання шкідливих наслідків, від тих, які виконали лише функцію умов, що сприяли цим наслідкам. Лише ті порушення, які спричинили настання суспільно небезпечних наслідків та є безпосередньою причиною їх настання у кожному конкретному випадку ДТП, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України [108].

Якщо у діях обвинуваченого така ознака відсутня і це підтверджується матеріалами справи, то представник потерпілого має негайно роз'яснити своєму клієнту наслідки встановлення судом цієї обставини, у тому числі відсутність перспектив ухвалення обвинувального вироку та задоволення цивільного позову у кримінальному провадженні.

Грунтуючись на положеннях, наведених у згаданих вище рішеннях, Верховний Суд неодноразово наголошував, що порушення ПДР одним його учасником не виключає кримінальної відповідальності іншим (також порушником ПДР), дії якого є головною причиною ДТП. Так, у постанові Верховного Суду від 24 вересня 2020 р. у справі № 372/2613/18 зазначається: «У випадку дорожньо-транспортної події за участю декількох водіїв для

вирішення питання про наявність чи відсутність в їхніх діях складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідними частинами ст. 286 КК України, необхідно встановити причинний зв'язок між діями (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, дослідити характер і черговість порушень, які вчинив кожен із водіїв, хто з них створив небезпечну дорожню обстановку (аварійну ситуацію), тобто з'ясувати ступінь участі кожного у спричиненні злочинного наслідку [140].

При цьому кримінальна відповідальність водія за ст. 286 КК України виключається, якщо інший водій допустив порушення ПДР, яке перебуває у причинному зв'язку з наслідками, що настали, а також якщо дорожня обстановка (наприклад, наявність відповідних дорожніх знаків) давала підстави водію розраховувати на додержання правил іншим водієм (постанова Верховного Суду від 7 липня 2020 р. у справі № 632/313/16-к [154]).

Викладене стосується також питань наїзду на пішоходів, які своїми діями порушили ПДР. Так, у постанові Верховного Суду від 17 травня 2023 р. (справа № 369/14209/19) зазначається, що відповідно до вироку, засуджений, у темний час доби, керуючи легковим автомобілем, рухаючись автодорогою «Київ – Одеса», проявив самовпевненість, не стежив за дорожньою обстановкою, створив своїми діями загрозу безпеці дорожнього руху, чим порушив вимоги Правил дорожнього руху. Як наслідок, він збив трьох пішоходів, які переходили проїзну частину дороги. Останні отримали тяжкі тілесні ушкодження, від яких померли на місці пригоди [123].

Відповідно до вироку Київського апеляційного суду, водію легковика було призначено покарання за ч. 3 ст. 286 КК України у виді позбавлення волі на строк 6 років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк 3 роки [68].

Засуджений у касаційній скарзі, серед іншого, зазначив, що суд апеляційної інстанції належним чином не врахував поведінки потерпілих осіб (переходили дорогу в невстановленому місці в темну пору доби, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння).

На цей аргумент Верховний Суд відповів, що у тому разі коли порушення водієм ПДР є головною умовою заподіяння суспільно небезпечних наслідків (тілесні ушкодження або смерть пішохода), перебуває з ними в необхідному причинному зв'язку, то порушення ПДР цим пішоходом не виключає кримінальної відповідальності водія.

Верховним Судом підтверджено, що у цьому кримінальному провадженні причиною ДТП і заподіяних наслідків є дії засудженого, який, у супереч встановленим обмеженням, рухався на ділянці з обмеженою видимістю в темну пору доби зі значним перевищенням швидкості. Саме це, а не випадкове перетинання причинно-наслідкових ланцюгів, призвело до заподіяння смерті трьом пішоходам унаслідок наїзду на них. Водій здатний був передбачити шкідливі наслідки недотримання встановленого обмежувальними знаками швидкісного режиму, але знехтував їх вимогами. Своєю чергою, пішоходи вправі були розраховувати, що водій стежитиме за дорожньою обстановкою та реагуватиме на її зміну, буде уважним, не створюватиме своїми діями загрози безпеці дорожнього руху, дотримуватиметься вимог щодо заборони перевищувати максимальну швидкість та в умовах недостатньої видимості в темну пору доби, коли швидкість руху повинна бути такою, щоб водій мав змогу зупинити транспортний засіб у межах видимості дороги у разі виникнення небезпеки для руху або перешкоди [123].

Аналогічна позиція міститься у постановках Верховного Суду від 26 травня 2020 р. у справі № 523/12810/15-к [143] та від 5 серпня 2020 р. у справі № 753/10028/18 [151].

У першій з них, зокрема, зазначено: «У випадку, коли ПДР порушені кількома учасниками ДТП (зокрема, водієм і пішоходом), до кримінальної відповідальності притягається лише та особа, протиправні дії якої перебували у причинному зв'язку з наслідками, що настали. Протиправна поведінка іншого учасника ДТП у цьому випадку є умовою спричинення відповідних наслідків і не впливає на підставу кримінальної відповідальності особи, у діях якої встановлено причинний зв'язок з наслідками, що настали» [143].

У другій наголошується: «Той факт, що внаслідок порушення ПДР потерпілий створив небезпеку для дорожнього руху, не викликає сумніву. Однак незалежно від причин виникнення небезпеки для руху або перешкоди водій зобов'язаний був виконати вимогу п. 12.3 ПДР і негайно вжити заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу або безпечного для інших учасників руху об'їзду перешкоди. Таким чином, те, що небезпеку для руху (а саме перехід проїзної частини поза пішохідним переходом, а також здійснення вибігу на проїзну частину поза пішохідним переходом) створено внаслідок власної протиправної поведінки пішохода, не звільняє водія від виконання вимог зазначеного пункту ПДР» [151].

Наведені рішення Верховного Суду відкривають перед представником пішохода потерпілого від ДТП широкі можливості щодо виконання завдань і досягнення мети представництва, заздалегідь обумовлених з клієнтом у договорі про надання правової допомоги. Проте, разом з викладеним, представнику потерпілого потрібно зважати на те, що протиправна поведінка пішохода має враховуватися при призначенні покарання особі, винній у кримінальному ДТП (про це має бути попереджений і клієнт адвоката-представника).

Так, у постанові Верховного Суду від 8 вересня 2022 р. у справі № 297/1253/17 зазначається: «Неправомірною поведінкою потерпілої у ДТП особи, яка будучи пішоходом, має не тільки права, а й обов'язки, які повинна суворо виконувати, відіграє значну роль під час встановлення конкретних обставин справи. Той факт, що небезпеку для руху, а саме перебування пішохода в стані алкогольного сп'яніння на проїжджій частині дороги, створено внаслідок власної протиправної поведінки пішохода, не звільняє водія від виконання вимог ПДР, однак така обставина повинна бути врахована судами під час обрання заходів кримінально-правового впливу у сукупності з іншими обставинами та даними про особу засудженого [155].

У зв'язку з викладеним зауважимо, що пішохід як учасник дорожнього руху не є суб'єктом кримінальної відповідальності за злочини у сфері безпеки дорожнього руху. Адже, як зазначається у постанові Верховного Суду від

12 листопада 2019 р. у справі № 234/14062/16-к, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, може бути лише особа, яка керує транспортним засобом, тобто здійснює усвідомлену і цілеспрямовану діяльність з використання відповідних його функцій. Таким чином, встановлення, чи керувала особа транспортним засобом, є необхідною умовою для кваліфікації її діяння за ст. 286 КК України [155]. Як слушно зазначає О. В. Микитчик, суб'єктом цього кримінального правопорушення є осудна фізична особа, яка досягла віку 16-ти років і керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право [82, с. 18–24].

Важливим аспектом при кваліфікації злочинів, передбачених ст. ст. 286, 286-1 КК України, який має бути врахований при представництві потерпілого у суді, є вирішення питання про наявність у водія технічної можливості уникнути шкідливого наслідку. Верховний Суд у постановках від 24 березня 2020 р. (справа № 130/720/17) [139] та від 16 жовтня 2019 р. (справа № 163/1753/17) [120] зазначає, що коли такої можливості не було, і встановлено, що аварійну ситуацію викликано не водієм, то його відповідальність виключається. Але за умови створення аварійної ситуації саме водієм-порушником, відсутність технічної можливості уникнути шкідливих наслідків юридичного значення не має.

Зазначений підхід повністю узгоджується з п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 [168]. Отже, у тому разі, коли аварійну ситуацію викликано не водієм, який притягується до кримінальної відповідальності, представник потерпілого від ДТП має переконатися, що матеріали кримінального провадження містять належні, допустимі та достатні докази того, що обвинувачений мав технічну можливість уникнути ДТП (результати експертиз, слідчих експериментів, показання свідків).

Ключову роль у кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху відіграє медичний критерій, що має ураховуватися під час представництва потерпілого від ДТП. Так, у постанові Верховного Суду від 8 грудня 2022 р. (справа № 686/11795/17) [157] зазначається: «Відповідальність за ч. 1 ст. 286 КК України залежить від наслідків, які настали, а саме заподіяння потерпілому

середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Якщо в результаті ДТП особі не спричинено наслідків, передбачених ч. 1 ст. 286 КК України, то така особа не може бути визнана потерпілою у кримінальному провадженні». Приміром, якщо ситуація ДТП призвела до емоційного збудження жертви, унаслідок чого в неї різко підвищився тиск, що призвело до інсульту, то склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, відсутній. Адже тілесних ушкоджень немає. Є захворювання, яке перейшло у гостру стадію унаслідок підвищення тиску.

Те саме можна сказати і про інші норми ст. ст. 286–288 КК України. Диспозиція кожної з них чітко визначає суспільно небезпечні наслідки протиправного діяння саме за медичним критерієм: тяжке тілесне ушкодження, тілесне ушкодження середньої тяжкості, смерть особи, загибель декількох осіб.

До того ж відповідно до постанови Верховного Суду від 18 травня 2020 р. у справі № 753/14205/16-к [125], істотне погіршення стану потерпілого, травми якого первинною експертизою віднесено до тілесного ушкодження середньої тяжкості, може стати підставою для перекваліфікації дій водія-правопорушника з ч. 1 на ч. 2 ст. 286 КК України. Так, якщо за результатами повторної судово-медичної експертизи буде встановлено, що через погіршення стану здоров'я потерпілого, травми, отримані ним унаслідок ДТП, потрібно відносити до тяжких тілесних ушкоджень, то незважаючи на результати первинної експертизи, дії винуватця ДТП необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 286 КК України.

Разом з тим відповідно до постанови Верховного Суду від 16 серпня 2023 р. у справі № 450/184/21, зміна протягом здійснення кримінального провадження ступеню тяжкості тілесних ушкоджень потерпілого не може впливати на рішення судів апеляційної та касаційної інстанції за умови, що кваліфікація кримінального правопорушення вказаною особою не оскаржувалася [121]. Отже, представникові потерпілого варто тримати під контролем стан здоров'я свого клієнта, а у разі наявності підстав заявляти у судовому провадженні клопотання про проведення повторної судово-медичної

експертизи та ставити питання про перекваліфікацію кримінального правопорушення (шляхом зміни прокурором обвинувачення в частині кваліфікації кримінального правопорушення у суді або ж висунення відповідної вимоги до суду під час дебатів).

Аналіз судової практики також засвідчує, що некоректне вживання у обвинувальних актах і вироків медичних термінів може призводити до їх скасування Верховним Судом. Так, Постановою Касаційного кримінального суду від 21 грудня 2021 р. (справа № 129/325/17) [133] було скасовано Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 9 липня 2020 р. та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 23 лютого 2021 р. щодо засудженого за ч. 3 ст. 286 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 8 років.

Аналіз цього документа дозволяє стверджувати, що підставою для скасування вироку стало те, що місцевий суд не дотримався вимоги щодо формулювання обвинувачення, яке повинно містити всі ознаки складу злочину, у вчиненні якого особу визнано винуватою, та за своїм змістом відповідати диспозиції норми закону України про кримінальну відповідальність.

Зокрема, у разі визнання особи винуватою, мотивувальна частина вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення. При цьому вичерпне та чітке відбиття фактичних обставин злочину має істотне значення для обґрунтування висновків суду про доведеність винуватості особи. Адже зміст обвинувачення є фактичною моделлю вчиненого кримінального правопорушення, а юридичне формулювання – це правова модель злочину, вказівка на кримінально-правову норму, порушення якої поставлено у провину обвинуваченому. Отже, обставини, що містяться у вирокі, у своїй сукупності повинні сформулювати повне уявлення відносно усіх елементів складу злочину, що, своєю чергою, дає можливість зіставити фактичну складову обвинувачення з його юридичною формулою.

Так, відповідно до норм закону, наслідком учинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК України, є загибель декількох осіб. Кінцевим моментом життя є біологічна смерть, тобто момент, коли внаслідок припинення роботи серця відбулися незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи. Від біологічної смерті відрізняють клінічну, коли, незважаючи на припинення дихання і серцебиття, протягом дуже короткого часу життя в організмі не припиняється та його життєздатні функції можуть бути відновлені.

У цій справі Верховний Суд акцентує на тому, що відповідно до обвинувачення, визнаного судом першої інстанції доведеним, встановлено, що дії водія, які виразились у порушенні правил дорожнього руху, призвели до наслідків у виді отримання ушкоджень, що спричинили клінічну, а не біологічну смерть потерпілого. Ґрунтуючись на цьому, Верховний Суд визначив, що сформульоване обвинувачення не формує вичерпного уявлення відносно кожного з елементів складу злочину, що, своєю чергою, позбавляє можливості зіставити фактичну складову обвинувачення з його юридичною формулою [133].

Важливим кримінально-правовим аспектом кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, що має братися до уваги представником потерпілого, є місце та обстановка їх учинення. Адже сторона захисту досить часто ґрунтує апеляційні та касаційні скарги на неточностях і прогалинах у встановленні цих елементів об'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень. Крім того, при складанні зазначених скарг захист спитається і на певні теоретичні положення, що наводяться у науково-практичних коментарях й наукових працях.

Так, обстановкою злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, В. В. Коваленко вважає «складну сукупність умов, за яких відбувається рух на певній ділянці дороги чи вулиці, і характеризується як статичними, так і динамічними елементами». Місце правопорушення (дорогу та її особливості) дослідник, поряд з погодними умовами, відносить до основних елементів злочинів досліджуваної категорії [58, с. 70–76]. Отже, науковець розглядає як

можливі місця вчинення кримінальних правопорушень, передбачених нормами ст. 286 КК України, лише дороги (їх певні ділянки).

Таку позицію, з огляду на аналіз практики Верховного Суду, ми не можемо вважати обґрунтованою. Так, постановою Верховного Суду від 19 червня 2019 р. у справі № 554/3796/17 [128] було визнано безпідставними аргументи захисника про те, що пандус, який знаходиться на території складу підприємства «Нова пошта», не є автомобільною дорогою, а тому засуджений водій на момент ДТП не брав участі у дорожньому русі та не підлягає кримінальній відповідальності за ст. 286 КК України.

Верховний Суд зазначив, що керування автомобілем на території складу не звільняє водія від обов'язку дотримуватися ПДР, і саме порушення ним пунктів 10.1., 10.9. зазначених Правил призвело до ДТП та спричинення потерпілій тілесних ушкоджень. Адже відповідно до Закону України «Про дорожній рух», ПДР встановлюють єдиний порядок дорожнього руху на всій території України. Інші нормативні акти, що стосуються особливостей дорожнього руху (перевезення спеціальних вантажів, експлуатація транспортних засобів окремих видів, рух на закритій території тощо), мають засновуватися на вимогах цих Правил (п. 1.1.) [128].

Викладене цілком узгоджується з п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14, де зазначено, що відповідальність за ст. ст. 286 та 415 КК України настає незалежно від місця, де були допущені порушення ПДР чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо) [168].

Важливим питанням щодо кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспортних засобів є можливість засудження особи, яка вже притягнута до адміністративної відповідальності, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) [59]. Досить часто у судовому провадженні сторона захисту спирається на те, що такий підхід є

нехтуванням застосування принципу неможливості двічі притягнути особу до відповідальності за одне і те саме діяння та становить порушення ст. 4 Протоколу 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [63].

Верховний Суд неодноразово висловлював у своїх рішеннях правову позицію щодо цієї проблеми. Одним з таких рішень є Постанова Касаційного кримінального суду від 8 грудня 2022 р. (справа № 686/11795/17). Серед іншого там зазначено: «При вирішенні питання чи є порушення принципу «*non bis in idem*», тобто, бути притягненим двічі до юридичної відповідальності, зокрема, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КпАП, та за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, потрібно мати на увазі, що кримінальне провадження стосується саме наслідків у виді спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень, що не передбачає норма ст. 124 КпАП, а тому відсутнє порушення ст. 4 Протоколу 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [157].

Спираючись на означені рішення, представник потерпілого може спростувати аргументи сторони захисту щодо неможливості притягнення до кримінальної відповідальності особи, дії якої призвели до ДТП.

Як слушно зауважує В. С. Березняк, належна кваліфікація дій особи за ст. 286 КК України залежить від урахування всіх обставин, що належать до предмета доказування, з огляду на особливості складу цього кримінального правопорушення [7, с. 227–233]. До таких обставин ст. 91 КПК України відносить, насамперед, подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини) [69].

З огляду на це представнику потерпілого доцільно звернути увагу на окремі криміналістичні особливості досліджуваної категорії злочинів. Так, у чисельних рішеннях Верховного Суду вказано, що визначальним у криміналістичній характеристиці ДТП як злочину потрібно вважати механізм злочину, а не спосіб його вчинення. Спосіб учинення ДТП (тобто, спосіб дій водія у складному механізмі ДТП), здебільшого, відіграє підлеглу роль по

відношенню до механізму та інших елементів криміналістичної характеристики ДТП. Під механізмом ДТП розуміють систему часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників, що формують сліди на взаємодіючих об'єктах під час розвитку ДТП. Механізм ДТП складається з процесу, який можна розділити на три етапи: зближення з перешкодою, безпосередня взаємодія та розміщення після взаємодії. З'ясування умов та наслідків протікання цих процесів відіграє важливу роль у встановленні винуватості особи [119].

Здійснюючи представництво потерпілого від ДТП у суді, адвокат має орієнтуватися на розуміння механізму ДТП, що наводиться у рішеннях Верховного Суду. Одночасно і праці окремих науковців можуть слугувати таким орієнтиром, оскільки містять більш прості та одночасно більш детальні формулювання щодо механізму ДТП.

Так, І. І. Колесник зазначає, що механізм ДТП – це послідовність розвитку дорожньої ситуації за часом і положенням учасників, під час якої стався збій у системі «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище» і в результаті чого настали суспільно небезпечні наслідки. Таким чином, вказує вчений, у механізмі ДТП наявні кілька елементів, які взаємодіють між собою: водій (його кваліфікація, досвід роботи, стан здоров'я, термін перебування за кермом тощо); транспортний засіб (його технічний стан); дорога (стан дорожнього покриття, рельєф, наявність або відсутність дорожніх знаків тощо); навколишнє середовище (перешкоди, у тому числі інші транспортні засоби, погодні умови, пішоходи, оглядовість траси тощо) [60, с. 252–254].

Зазначене структурування механізму ДТП, з нашого погляду, дає представнику потерпілого можливості для власного аналізу правильності кваліфікації кримінального правопорушення та обґрунтування й доведення винуватості особи.

Доказування винуватості водія у вчиненні кримінального правопорушення, серед іншого, вимагає наявності у матеріалах кримінального провадження фактичних даних про те, що саме він керував транспортним

засобом, унаслідок чого і сталося ДТП. З-поміж іншого, про це зазначається у постанові Верховного Суду від 12 листопада 2019 р. у справі № 234/14062/16-к [112].

Практичний досвід досудового розслідування злочинних ДТП за участі осіб, кримінальне провадження щодо яких віднесено до підслідності ДБР, свідчить про поширеність випадків введення ними в оману слідчих щодо факту своєї причетності керування автомобілем (зазначають, що ним керувала інша особа, зокрема та, яка загинула під час дорожньо-транспортної пригоди) [8].

Отже, представник потерпілого має переконатися, що прокурор володіє доказами того, що саме обвинувачений перебував за кермом транспортного засобу (результати експертиз, слідчих експериментів, показання свідків), а також проконтролювати подання суду цих доказів. Якщо такі докази є суперечливими і можуть спричинити виникнення у суду розумного сумніву у тому, що саме обвинувачений керував автомобілем, то представник потерпілого має вжити заходів щодо усунення таких суперечностей.

Важливу роль для виконання завдань і досягнення мети представництва потерпілого від ДТП у судовому провадженні відіграють питання призначення винному покарання, звільнення від такого покарання та його відбування, а також звільнення винного від кримінальної відповідальності. Зміст урахування (використання) представником відповідних положень КК України залежить, насамперед, від позиції клієнта. Так, потерпілий може бути зорієнтований на призначення максимально жорсткого покарання та налаштований категорично проти звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Позиція клієнта може бути і протилежною, або прямо пов'язаною з розміром запропонованого стороною захисту відшкодування. У будь-якому випадку адвокату-представнику при формуванні підходів до цього питання потрібно враховувати судову практику.

Спеціальний аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, провела О. Ю. Тарасенко, дослідивши

200 кримінальних проваджень. Дослідницею було встановлено, що у 125 з 200 (62,5 %) аналізованих вироків за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, судами призначалося покарання у виді штрафу. При цьому розмір штрафу у більш ніж половині судових рішень (68 зі 125) не перевищував мінімально встановлені 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Отже, більш ніж у третині випадків (68 із 200) за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення призначається мінімальне покарання. Лише у 6,4 % вироків (8 зі 125) розмір призначеного штрафу був максимальним – 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (8500 грн) [181, с. 313–319].

Крім того, О. Ю. Тарасенко виявила, що з 200 проаналізованих вироків суди першої інстанції жодного разу не призначили такий вид покарання, як виправні роботи. Дослідниця пояснює це тим, що виправні роботи можуть бути застосовані лише за наявності у винного офіційного місця роботи. Крім того, штраф є більш дієвим, надійним і простим для виконання покаранням порівняно з виправними роботами (адже особа може звільнитися, змінити місце роботи, виїхати за кордон тощо) [181, с. 313–319].

Арешт як вид покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, був застосований тільки у 1 % з досліджених вироків (2 з 200).

Застосування судами покарання у виді обмеження волі мало місце у 73 судових рішеннях з 200 (36,5 %). При цьому абсолютно в усіх цих випадках суди першої інстанції звільняли винних від відбування покарання з випробуванням (згідно з положеннями ст. 75 КК України). У зв'язку з викладеним О. Ю. Тарасенко слушно зауважує, що подібне масове застосування судами першої інстанції положень згаданої норми не сприяє досягненню мети покарання. Адже далеко не завжди винний повним обсягом розуміє суспільну небезпеку вчинених ним порушень ПДР. Через це з метою виправлення та спеціальної превенції питання звільнення особи від відбування покарання з випробуванням потребує ретельного та виваженого підходу [181, с. 313–319].

Цікавими є і виявлені дослідницею особливості призначення судами додаткового покарання – позбавлення права керувати транспортними засобами. Відсоток застосування такого покарання становить лише 39,5 % від усього обсягу досліджених вироків. Такий підхід судів видається невиправданим, оскільки додаткове покарання абсолютною корелює з видом учиненого кримінального правопорушення [181, с. 313–319].

Представнику потерпілого від ДТП варто також урахувувати можливість обрання стороною захисту курсу на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених ст. ст. 45–48 КК України. Таке звільнення можливе за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415, тобто злочинів, які відповідно до ст. 12 КК України є нетяжкими (та неможливе у разі вчинення злочинів, передбачених нормами ст. 286-1 КК України) [68].

При цьому для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) стороні захисту доведеться домовлятися з останнім, а звільнення від кримінальної відповідальності через дійове каяття (ст. 45 КК України) однією з умов має повне відшкодування завданих збитків або усунення шкоди [68].

Водночас звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки (ст. 47 КК України) та у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) не потребує ані примирення з потерпілим, ані повного відшкодування [68].

Так, Ухвалою від 14 червня 2021 р. у справі № 127/12870/20 Верховний Суд відмовив у відкритті касаційного провадження за скаргою представника потерпілої від ДТП на Ухвалу Вінницького міського суду Вінницької області від 18 лютого 2021 р. та Ухвалу Вінницького апеляційного суду від 28 квітня 2021 р. стосовно водія, якого було звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, у зв'язку з передачею винного на поруки трудовому колективу фізичної особи-підприємця, а кримінальне провадження відносно нього – закрито [194].

У скарзі зазначалося, що суд першої інстанції безпідставно звільнив водія від кримінальної відповідальності, оскільки щирого каяття з його боку не було, про що свідчить той факт, що винний не вживав заходів щодо відшкодування завданої шкоди.

У мотиваційній частині свого рішення Верховний Суд зазначив наступне: «Факт відшкодування шкоди потерпілому дійсно може додатково свідчити про щире каяття винної особи. Проте оцінюючи факт наявності або відсутності такого відшкодування шкоди, потрібно враховувати бажання потерпілого отримати таке відшкодування, взаємовідносини між сторонами конфлікту, узгодженість розміру спричиненої шкоди, можливість її відшкодування, повноту відшкодування шкоди тощо. Водночас для звільнення від кримінальної відповідальності саме у зв'язку з передачею особи на поруки достатнім є встановлення факту саме щирого каяття, на відміну від, наприклад, звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, де обов'язковою умовою для такого виступає відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди» [194].

Безумовно, представнику потерпілого від ДТП варто тримати під контролем дотримання розумних строків судового провадження через можливість звільнення винуватця від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України) [68].

3.3 Основи представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди як цивільного позивача у кримінальному провадженні

Одним з важливих завдань, що підлягають вирішенню в межах представництва потерпілого від ДТП, є відшкодування йому шкоди, заподіяної протиправними діями підозрюваного, обвинуваченого. У ч. 1 ст. 127 КПК України законодавець установив, що таку шкоду може бути відшкодовано у добровільному порядку на будь-якій стадії кримінального провадження. Це є

правом підозрюваного, обвинуваченого. Вітчизняні науковці цілком слушно відмічають, що процедура реалізації цього права недостатньо чітко урегульована законодавством [50, с. 156–160].

Тим не менш зазначене важливе положення постійно використовується у кримінальних провадженнях, оскільки добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України пом'якшує покарання. Окрім того, зазначене відшкодування часто сприяє і пом'якшенню позиції потерпілого щодо обрання обвинуваченому запобіжного заходу та призначення покарання. Отже, відшкодування шкоди може бути взаємовигідним як для потерпілого, так і для обвинуваченого, що за наявності певних умов може втілитися у провадженні на підставі угоди [182, с. 348–350].

Проте з низки суб'єктивних та об'єктивних причин у багатьох кримінальних провадженнях таке відшкодування не відбувається, а представники потерпілих від ДТП вдаються до процесуальних засобів забезпечення відшкодування шкоди. Одним з них є цивільний позов у кримінальному провадженні, можливість подання якого до суду встановлена ч. 2 ст. 127 та ч. 1 ст. 128 КПК України. Відповідно до висновків спеціальних досліджень цей засіб є найбільш поширеним [91, с. 207–212].

Складання, подання до суду, обґрунтування вимог і доказування обставин цивільного позову у кримінальному провадженні є важливою складовою діяльності представника потерпілого від ДТП.

Аналіз практики засвідчує, що формальне ставлення до роботи з цивільним позовом у кримінальному провадженні та розрахунок на те, що обставини цього позову будуть доказані прокурором (як такі, що входять до предмета доказування відповідно до ст. 91 КПК України) не сприятиме реалізації права потерпілого від ДТП на відшкодування завданої шкоди (це твердження підтримали 91,5 % опитаних нами адвокатів та 79 % слідчих) (Додаток Г).

Найпершим питанням, що має бути вирішене адвокатом-представником (за погодженням із клієнтом), є предмет позову. Тобто, насамперед має бути

визначено те, за що та у якому розмірі потерпілий має отримати компенсацію (відшкодування).

І. В. Вернидубов та С. О. Белікова за результатами проведених наукових досліджень доходять слушного висновку про те, що предметом цивільного позову у кримінальному провадженні може бути лише відшкодування матеріальної або моральної шкоди [22, с. 15–20].

Дійсно, комплексний аналіз ст. ст. 55, 61, 127, 128 КПК України [69], ст. ст. 22, 23, 1166–1194 ЦК України [200], ст. ст. 22–31 Закону України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [167] дозволяє зробити висновок, що відшкодуванню потерпілому від ДТП підлягає два види шкоди: матеріальна (майнова) та моральна (немайнова). Третій вид шкоди (фізична), на який законодавець, з-поміж інших, вказує у ст. 55 КПК України, залежно від її конкретних проявів, відшкодовується як матеріальна та (або) моральна [69].

До першої категорії належить шкода, що пов’язана з:

– лікуванням потерпілого (зараховуючи витрати, пов’язані з доставленням, розміщенням, утриманням, діагностуванням, наданням професійної медичної допомоги, протезуванням і реабілітацією у лікувальному закладі, а також медичним піклуванням та лікуванням у домашніх умовах й придбанням лікарських засобів);

– тимчасовою або стійкою втратою ним працездатності чи його смертю (в частині витрат на поховання та компенсації особам, які перебували на утриманні померлого, або мали право на таке утримання), недоотриманням заробітної плати;

– пошкодженням або знищенням транспортного засобу потерпілого, а також транспортного засобу, використаного для його доставки до лікувального закладу (чи забрудненням салону цього транспортного засобу), проведенням невідкладних робіт з урятування жертв ДТП та з евакуацією транспортних засобів з місця дорожньо-транспортної пригоди.

До моральної шкоди, яка підлягає відшкодуванню потерпілому від ДТП (фізичній особі), належать: фізичний біль і страждання, які він зазнав через каліцтво або інше ушкодження здоров'я; душевні страждання, яких йому спричинено через протиправні діяння щодо нього, членів його родини або близьких родичів.

Водночас варто погодитися з результатами досліджень І. А. Тітко щодо відшкодування упущеної вигоди в межах цивільного позову у кримінальному провадженні. Учений дійшов висновку про те, що у разі доведення позивачем перед судом факту реальної можливості одержання майнових благ, які не було отримано потерпілим саме унаслідок учинення щодо нього кримінального правопорушення, то вимоги стосовно відшкодування таких благ (упущеної вигоди) підлягають задоволенню [186, с. 527–529]. Це стосується як недоотриманої заробітної плати, так і прибутку від підприємницької діяльності.

Одним з найбільш важливих питань, що підлягають вирішенню адвокатом-представником потерпілого від ДТП (цивільного позивача), є коректне визначення належних відповідачів за цивільним позовом. Адже Велика Палата Верховного Суду неодноразово наголошувала, що суд повинен відмовити у задоволенні позовної заяви, якщо її вимоги адресовано неналежному відповідачу, а процесуальних підстав для його заміни немає (постанови Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 р. у справі № 552/6381/17 [105]; від 1 квітня 2020 р. у справі № 520/13067/17 [99], від 13 жовтня 2020 р. у справі № 640/22013/18 [100] та ін.)

Особливості визначення цивільного відповідача у кримінальних провадженнях, що витікають з ДТП, пов'язані з дією норм Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [167]. У зв'язку з цим потрібно розглянути декілька типових ситуацій, які складаються унаслідок вчинення злочинів досліджуваної категорії.

Стандартною та широко розповсюдженою є ситуація, коли цивільно-правову відповідальність винуватця ДТП було застраховано та страхувальник

виконав свої обов'язки перед страховою компанією. Розглядаючи такі ситуації, Верховний Суд неодноразово зазначав, що неможна зобов'язувати винного у ДТП відшкодувати завдану шкоду, оскільки це суперечить меті інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Висновки саме такого змісту подано у постановках Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. (справа № 755/18006/15-ц) [106], та від 14 грудня 2021 р. (справа № 147/66/17) [101], а також у низці інших рішень Касаційного кримінального суду (як приклад, постанови Верховного Суду від 11 липня 2023 р. у справі № 940/1340/19 [111]; від 18 січня 2023 р. у справі № 607/8490/20 [124]; від 1 грудня 2022 р. у справі № 350/1746/18 [109]).

Одночасно вищий орган судової влади встановив два винятки з цього правила.

По-перше, це ті випадки, коли у страхової компанії, відповідно до закону або договору, не виникає обов'язку відшкодування шкоди потерпілому від ДТП.

По-друге, це відшкодування тієї частки об'єктивно спричиненої шкоди, яка, відповідно до договору, виходить за межі страхового ліміту страхової компанії. В останньому випадку на страхувальника може бути покладено обов'язок відшкодування лише тієї частини фактично спричиненої шкоди, яка виходить за межі страхового ліміту, передбаченого договором.

Прийняттям зазначених рішень було встановлено чіткий орієнтир для представника потерпілого від ДТП (цивільного позивача) в питання визначення належних відповідачів при складанні цивільного позову. Адже засновуючись на цих рішеннях, адвокат-представник може чітко визначити, у яких частках та до яких відповідачів потрібно заявляти цивільний позов у кримінальному провадженні (все що у межах страхового ліміту відшкодується страховиком, все що поза межами – винним у вчиненні ДТП).

Проте аналіз поточної практики Верховного Суду свідчить, що вона «розмиває» ці орієнтири та вносить певну невизначеність у питання належності відповідачів за цивільними позовами у кримінальних провадженнях, пов'язаних з ДТП.

Прикладом цього є постанова Верховного Суду від 22 червня 2023 р. у справі № 461/2896/20 [137]. У цьому документі Касаційний Кримінальний суд провів комплексний аналіз норм ст. ст. 1166, 1187 ЦК України (шкода, підлягає відшкодуванню в повному обсязі тим, хто завдав; обов'язок її відшкодування виникає за умови винуватості та неправомірності дій особи; якщо шкоду заподіяно джерелом підвищеної небезпеки, вона підлягає відшкодуванню незалежно від вини) [200] та Закону України № 1961-IV від 1 липня 2004 р. [167].

За результатами цього аналізу суд зазначає, що у разі вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів зобов'язання відшкодувати шкоду потерпілому від ДТП одночасно виникають відразу у двох суб'єктів. По-перше, це особа, протиправні дії якої призвели до автомобільної аварії (деліктне зобов'язання). По-друге, це страховик (договірне зобов'язання).

Ці різновиди зобов'язань, на думку колегії, яка розглядала справу, не виключають одне одного. Тому потерпілий від ДТП може на власний розсуд визначити спосіб реалізації свого права, серед яких:

- а) визначення як відповідача виключно до особи, яка завдала таку шкоду;
- б) звернення вимоги про відшкодування до страховика, який застрахував зазначену особу;
- в) подання позову до страховика, а в подальшому до винного у вчиненні ДТП (за наявності передбачених ст. 1194 ЦК України підстав) [200].

У підсумку колегія суддів доходить висновку, що потерпілий може відмовитися від реалізації свого права вимоги до страхової компанії, а натомість одержати повне відшкодування шкоди від особи, яка її завдала, у рамках деліктного зобов'язання, незалежно від того, чи застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди.

За таких обставин винуватець ДТП, цивільно-правова відповідальність якого була застрахована, після задоволення вимоги потерпілого не позбавлений права захистити свій майновий інтерес за договором страхування та звернутися до свого страховика за договором з відповідною вимогою про відшкодування

коштів, виплачених потерпілому, у розмірах та обсязі згідно з обов'язками страховика як сторони договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності [137].

Цей висновок змістовно відповідає позиціям Верховного Суду, викладеним у 2016 р. у низці рішень (20 січня 2016 р. у справі № 6-2808цс15 [131]; 14 вересня 2016 р. у справі № 6-725цс16 [115]; 25 жовтня 2016 р. у справі № 6-954цс16 [142]). Тоді було встановлено, що право потерпілого на відшкодування йому шкоди винною особою є абсолютним, а суд не може відмовити йому у задоволенні позовних вимог через те, що цивільно-правова відповідальність винного була застрахована.

Але у 2020 р. Велика Палата Верховного Суду відступила від цих позицій у рішеннях, що були наведені вище. Тому вважаємо, що представнику потерпілого від ДТП не варто орієнтуватися на Постанову від 22 червня 2023 р. у справі № 461/2896/20 [137]. Натомість при складанні цивільного позову (визначення належного відповідача) у кримінальному провадженні доцільно спиратися на Рішення Великої Палати.

Дещо інша правова ситуація складається коли цивільно-правову відповідальність власників наземних транспортних засобів не застраховано. У таких випадках обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому від ДТП, покладається на Моторно-транспортне страхове бюро України. Це прямо впливає з п. 38.2.1. ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [167]. На це положення у своїх рішеннях постійно посилається Верховний Суд (як приклад, постанови Верховного Суду від 13 вересня 2022 р. у справі № 686/24681/18 [113]; від 19 липня 2022 р. у справі № 185/8146/20 [126]; від 19 травня 2020 р. у справі № 375/1346/19 [127]).

Такий підхід обґрунтовано у висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного у постанові від 19 червня 2019 р. № 13-24кс19 (справа № 465/4621/16-к) [103], тлумачення положення ч. 1 ст. 128 КПК України дає підстави стверджувати про можливість пред'явлення потерпілим від ДТП

цивільного позову у кримінальному провадженні до МТСБУ як юридичної особи, на яку ст. 41 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [167] покладено обов'язок відшкодування такої шкоди.

При цьому факт незвернення потерпілого від ДТП із заявою про виплату страхового відшкодування до страхової компанії або МТСБУ не позбавляє його права звернутися до суду з цивільним позовом у межах кримінального провадження в порядку ст. 128 КПК України [69]. Такий позов має бути прийнятий судом до розгляду, а МТСБУ – визнане належним відповідачем.

Адже підставою для відмови у відшкодуванні шкоди, заподіяної ДТП, визнаються не будь-які порушення процедури, встановленої Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [167], а тільки ті, що тягнуть за собою неможливість встановлення обставин, які мають істотне значення для встановлення наявності (відсутності) підстав для виплат і визначення їх розміру.

У кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспортних засобів механізм ДТП, винуватість особи, характер і розмір завданої шкоди входять до предмета доказування і підлягають встановленню судом як обставини, що мають істотне значення для кримінального провадження. За таких умов відсутність факту звернення потерпілого безпосередньо до МТСБУ або страховика не перешкоджає з'ясуванню обставин, з якими законодавець пов'язує підстави для виплати відшкодування [104].

Аналіз наведених рішень Верховного Суду дає підстави для висновку, що у тому випадку, коли цивільно-правова відповідальність власника автомобіля не була застрахована, звернення до МТСБУ з цивільним позовом у кримінальному провадженні є правом потерпілого. Це право кореспондується з обов'язком МТСБУ відшкодувати шкоду, завдану унаслідок ДТП. Проте у цьому випадку, реалізація зазначеного права не є безальтернативним засобом забезпечення відшкодування шкоди. Саме за такої ситуації можна стверджувати про

абсолютний характер права потерпілого на відшкодування заподіяної шкоди винуватцем ДТП або власником джерела підвищеної небезпеки, незалежно від його вини (ст. ст. 1166, 1187 ЦК України) [200]. Отже, представник потерпілого, на свій вибір (за погодженням з клієнтом), може звертатися з позовом як до МТСБУ, так і до особи, дії якої призвели до ДТП.

Одночасно зауважимо, що і у цьому випадку наявні обставини, коли винуватець ДТП може бути визнаний судом неналежним відповідачем. Так, якщо водій, протиправні дії якого призвели до ДТП, перебував у трудових відносинах з власником транспортного засобу і керував ним на виконання своїх трудових (службових) обов'язків, він не несе цивільно-правової відповідальності. Таку відповідальність має нести володілець транспортного засобу – роботодавець. Саме такий висновок міститься у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 р. у справі № 426/16825/16-ц [107].

Окремо варто розглядати правову ситуацію, коли шкоду потерпілому від ДТП спричинено діями водіїв кількох транспортних засобів одночасно. Цивільний кодекс України у ч. 1 ст. 1188 встановлює, що шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, а саме: шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою; за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується; за наявності вини всіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення [200].

У другій частині зазначеної статті встановлено, що у тому разі коли внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки було завдано шкоди іншим особам, особи, які спільно завдали шкоди, зобов'язані її відшкодувати незалежно від їхньої вини. Щодо практичного використання цього положення, то Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29 червня 2022 р. у справі № 477/874/19 назвала умови, за яких воно може бути застосоване судами. По-перше, це встановлений факт взаємодії джерел підвищеної небезпеки. По-друге, потерпілими від такої взаємодії є не власники (володільці) механічних

транспортних засобів, що були її учасниками, а інші особи. По-третє, завдання шкоди потерпілому було наслідком неправомірних дій кожного із зазначених власників (володільців). У такому разі їхня вина у шкоді, спричиненій потерпілому, не має значення. Обов'язок відшкодувати таку шкоду виникає незалежно від наявності вини [98].

Системне тлумачення вказаних норм ЦК України та правового висновку Верховного Суду свідчить про те, що при вирішенні питання визначення належних відповідачів, представник потерпілого від ДТП має виходити не лише з наявності особи, яка обвинувачується за ст. 286 КК України, а й з наявності в діях усіх учасників події, які керували транспортними засобами, ознак протиправності, а також зв'язку між цими діями та завданням шкоди. Ця обставина є необхідною для урахування представником потерпілого від ДТП через те, що помилка у визначенні належних відповідачів може призвести до залишення позову без розгляду або ж узагалі відмови у його задоволенні.

Наступним важливим питанням, яке має тримати в колі уваги представник потерпілого при роботі з цивільним позовом у кримінальному провадженні, є забезпечення ефективного доказування обґрунтованості його вимог. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що не допускається формальна, немотивована констатація правомірності позивних вимог потерпілого від ДТП (цивільного позивача). Їх обґрунтованість має бути ретельно перевірена судом шляхом вивчення та визначення допустимості, належності та достовірності наданих доказів (як приклад, Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 р. у справі № 639/1910/19 [146]).

Відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК України, цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом [69]. У тому разі, коли питання, що постають у зв'язку з поданням та розглядом такого позову, не урегульовано кримінальним процесуальним законом, застосовуються норми ЦК України (якщо це не суперечить засадам кримінального судочинства).

У зв'язку з цим постають питання щодо подання суду представником потерпілого від ДТП доказів на обґрунтування цивільного позову та підтримання у суді позиції, узгодженої з клієнтом. Адже про подання суду доказів на обґрунтування цивільного позову у КПК України нічого не сказано. Водночас ч. 5 ст. 177 ЦК України передбачає, що позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги [200].

З цього випливає, що у разі подання цивільного позову у кримінальному провадженні під час підготовчого судового засідання усі докази на обґрунтування її вимог мають бути додані до позовної заяви. Цими доказами, з-поміж іншого, має бути підтверджено: факт заподіяння шкоди; її вид і розмір; прямий причинний зв'язок між учиненням кримінального правопорушення та заподіянням шкоди, склад цього правопорушення, винуватість особи у його вчиненні (а, відповідно, і спричиненні шкоди). Але фактично усі ці обставини входять до предмета доказування у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України), а їх докази повинні міститися у його матеріалах [69].

Тому вважаємо, що додавання до цивільного позову у кримінальному провадженні тих доказів, які уже є у його матеріалах, є зайвим. Це не стосується тих документів, які представник потерпілого від ДТП з тих чи інших причин не надавав слідчому для долучення до матеріалів кримінального провадження, а також актуального розрахунку матеріальної шкоди.

Одночасно зауважимо, що предмет доказування обґрунтованості вимог цивільного позову потерпілого від ДТП далеко не завжди охоплюється предметом доказування у кримінальному провадженні. Так, у постанові Верховного Суду від 9 липня 2020 р. у справі № 756/8644/19 зазначається, що визнання судом права потерпілого (цивільного позивача) на відшкодування йому страховою компанією шкоди, заподіяної смертю у ДТП родича, на утриманні якого він перебував, з-поміж іншого, має ґрунтуватися на доказаних фактах: родинних зв'язків між ними, надання матеріальної допомоги (або наявності права потерпілого на неї); обставин, що зумовлювали необхідність такої

допомоги; того, що ця допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування потерпілого (цивільного позивача) [160].

Тому представникові потерпілого від ДТП (цивільного позивача) у кожному конкретному випадку потрібно самостійно визначати предмет доказування з огляду на обставини справи, звертаючи особливу увагу на ті обставини, тягар доведення яких не покладено на прокурора.

У будь-якому випадку, до цього предмета входить розмір заподіяної ДТП шкоди. Доказування розміру матеріальної шкоди, як правило, не викликає труднощів. Її точне визначення забезпечується висновками відповідних експертиз і документами, що підтверджують витрати на лікування, проведення ремонтних робіт тощо.

Проте на практиці мають місце випадки, коли представникові потерпілого від ДТП з об'єктивних причин не вдається одержати усі докази на підтвердження розміру майнової шкоди до початку судового розгляду, а органи досудового розслідування цього не зробили. Тоді відповідно до ч. 3 ст. 177 ЦК України [200] та п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України [69] представникові потерпілого від ДТП разом з цивільним позовом у кримінальному провадженні варто подати клопотання про витребування доказів (речей та документів).

Більш проблемним є визначення та доказування розміру моральної шкоди. У вітчизняному праві відсутні будь-які чіткі критерії обчислення розміру моральної шкоди, що зумовлює і відсутність єдності судової практики. Безумовно, суди індивідуально підходять до розгляду кожної справи, ґрунтуючись на принципах розумності й справедливості. Але, розміри моральної шкоди, обов'язок відшкодування якої покладається на відповідача, суттєво відрізняються за схожих обставин [217, с. 47–50].

Одним з найбільш достовірних способів визначення розміру моральної шкоди є результати проведення психологічної експертизи. У реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України є методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань

особі та відшкодування моральної шкоди від 18 січня 2019 р. (реєстраційний код 14.1.75) [176].

Проте наявні дві вагомі причини, з яких цей вид експертизи не користується популярністю серед потерпілих від ДТП та їх представників. По-перше, це значна вартість вказаного дослідження. По-друге, судова практика, яка заперечує висновок психологічної експертизи як основний критерій визначення розміру моральної шкоди.

Так, відповідно до постанови Верховного Суду від 21 травня 2020 р. у справі № 202/3076/18 висновок судово-психологічної експертизи щодо орієнтовного розміру моральної шкоди, якої зазнав потерпілий унаслідок ДТП, не є обов'язковим для суду (ч. 10 ст. 101 КПК України [69]). Він не може вважатися головним доказом суми, що підлягає відшкодуванню. Такий висновок має враховуватись при вирішенні питання про задоволення цивільного позову у кримінальному провадженні у комплексі з іншими доказами, що подані як стороною обвинувачення та потерпілим, так і стороною захисту. Зокрема, суд визначає розмір грошового відшкодування моральної шкоди урахуваючи характер правопорушення, глибину фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди (у тому разі коли вина є підставою для відшкодування), а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності, співмірності та справедливості [134].

Як слушно зауважує О. М. Петрук, нерозв'язаною залишається проблема доповнення чи уточнення цивільного позову. На практиці трапляються випадки, коли судді приймають до розгляду уточнені заяви, подані цивільним позивачем, з подальшим їх розглядом. Однак це право в КПК України не закріплено, що тягне за собою проблеми щодо внесення нового позову та відповідних наслідків його розгляду [91, с. 207–212].

Означена правова неузгодженість вносить невизначеність і у роботу представника потерпілого від ДТП. Адже протягом судового провадження стан

здоров'я потерпілого може погіршуватися, може виникнути потреба у додаткових обстеженнях, за об'єктивними медичними показаннями йому може бути призначене нове лікування або реабілітація. Якщо ці зміни прямо пов'язані з наслідками травм, отриманих під час ДТП, то сума заподіяної шкоди збільшується. Так само вона може збільшитися за результатами експертиз, проведених під час судового провадження. Проте правового механізму, який дозволяє змінити розмір позовних вимог під час розгляду справи по суті, не існує. Тому доцільно внести зміни до ст. 128 КПК України, передбачивши можливість доповнення чи уточнення цивільного позову під час кримінального провадження.

Проблеми виникають і тоді, коли цивільний позов у кримінальному провадженні не відповідає вимогам ЦК України. У такому випадку не існує правового механізму залишення позовної заяви без руху та надання позивачу часу для усунення недоліків (ця процедура не укладається в рамки кримінального провадження). Ілюстрацією цього є Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 4 лютого 2019 р. у справі № 613/1634/18. Суд акцентував на невідповідності цивільного позову вимогам ст. ст. 175, 177 ЦПК України та необхідності залишення його без руху. Тим не менш, суд прийняв позовну заяву до розгляду. Це рішення було мотивоване відсутністю у суду повноважень повернути позов або залишити його без руху під час підготовчого судового засідання.

Висновки до розділу 3

1. До кримінальних процесуальних основ представництва потерпілого від ДТП відносимо загальні та спеціальні. До загальних належать норми кримінального процесуального законодавства, що встановлюють права та обов'язки потерпілого та його представника, порядок судового провадження, порядок оскарження судових рішень, а також висновки Верховного Суду, які

розкривають особливості практичного застосування вказаних положень. До спеціальних – правові позиції вищого органу судової влади України щодо процесуальних питань судового кримінального провадження відносно злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Організація, тактика й конкретні алгоритми представництва потерпілого від ДТП у суді залежать від багатьох факторів. До таких факторів, зокрема, зараховуємо: позицію та цілі клієнта (потерпілого від ДТП) на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом (82 %); відповідність змісту обставин, викладених в обвинувальному акті, фактичним даним, що містяться у матеріалах кримінального провадження (100 %), а також відповідність змісту обвинувального акта позиції потерпілого від ДТП щодо вказаних обставин (93,5 %) та правової кваліфікації кримінального правопорушення (96 %); ефективність представництва потерпілого від ДТП (якщо воно здійснювалося) на стадії досудового розслідування (визначається за повнотою та якістю вирішення завдань, які підлягали виконанню на зазначеній стадії відповідно до домовленостей адвоката з клієнтом), час вступу адвоката-представника у справу (57,5 %); наявність у розпорядженні прокурора, потерпілого та представника належних і допустимих доказів, які забезпечать доказування обставин кримінального правопорушення та вимог цивільного позову (92 %); наявність у сторони захисту доказів, якими можуть бути спростовані доводи прокурора, потерпілого та його представника (88,5 %); правову позицію сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів (90 %); правові позиції (прецеденти) Верховного Суду при вирішенні аналогічних справ (99,5 %); суб'єктивні особливості відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме справу відповідно до результатів авторозподілу (100 %).

2. Кримінально-правовими основами представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у суді є сукупність норм матеріального права, спираючись на аналіз яких, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: здійснює прогнозування перебігу та результатів судового процесу з урахуванням позицій, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги

та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та позапроцесуальні засоби відстоювання обраної позиції.

До вказаних норм матеріального права належать: норми КК України; положення законів та підзаконних нормативно-правових актів у сфері організації й забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14; актуальна практика Касаційного кримінального суду.

Під час представництва потерпілого від ДТП у суді урахуванню підлягають питання, що найбільш часто постають у судовій практиці та вже остаточно вирішені Верховним Судом. До їх числа належать: 1) кваліфікація кримінального ДТП за ст. ст. 286–288 КК України лише у разі: а) необережної форми вини (злочинні ДТП, що вчинені з прямим умислом, кваліфікуються як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи); б) спричинення аварійної ситуації діями водія механічного транспортного засобу або осіб, зазначених у ст. ст. 287; 288 КК України (якщо ДТП зумовлено діями будь-яких інших осіб, такі дії мають кваліфікуватися за ст. 291 КК України); в) підтвердження отримання потерпілим від ДТП щонайменше середньої тяжкості тілесного ушкодження; г) відсутності підтверджених фактичних даних про те, що водій допустив ДТП із шкідливими наслідками, перебуваючи у стані крайньої необхідності; 2) обов'язковість встановлення у судовому провадженні: а) усіх обставин кримінального правопорушення, передбачених п. 1–4 ч. 1 ст. 91 КПК України; б) механізму ДТП як системи просторових, часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників розвитку транспортної ситуації; в) причинного зв'язку між порушенням особою конкретних положень нормативно-правових актів, що регулюють питання організації і безпеки

дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, і суспільно небезпечними наслідками у вигляді травмування або загибелі людей; г) ступеня участі кожного учасника кримінального ДТП у спричиненні злочинного наслідку, а також того, яке саме порушення правил, установлених зазначеними актами, стало головним чинником ДТП; г) наявності або відсутності технічної можливості у водія уникнути ДТП, за умови, якщо аварійну ситуацію спричинили інші особи; 3) можливість звільнення обвинуваченого від: а) кримінальної відповідальності: у зв'язку з закінченням строків давності, а також через дійове каяття, примирення винного з потерпілим, передачу особи на поруки, із зміною обстановки – за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України; б) відбування призначеного покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України, а також за вчинення злочинів, передбачених іншими частинами ст. ст. 286, 415 КК України (у разі призначення покарання судом не більш ніж на 5 років позбавлення волі).

3. З-поміж основ представництва потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні варто виокремлювати правові та організаційні. До правових належить система норм ЦК України, ЦПК України, КК України, КПК України, на яких ґрунтується інститут цивільного позову у кримінальному провадженні, а також правових позицій Верховного Суду щодо практичного застосування цих норм. Зміст організаційних основ становить алгоритм дій представника потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні. У найбільш загальному вигляді такий алгоритм має лінійну структуру та зараховує наступні елементи: 1) роз'яснення клієнту: можливості подання та порядку розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні; його прав та обов'язків як цивільного позивача; рішень суду, що можуть бути прийняті за результатами розгляду, та порядок їх оскарження (95 %); 2) визначення розміру майнової шкоди, заподіяної унаслідок ДТП, що документально підтверджений і може бути доведений перед судом (96,5 %);

3) визначення орієнтовного розміру моральної шкоди з урахуванням обставин справи та актуальної судової практики (82,5 %); 4) визначення належних відповідачів за цивільним позовом у кримінальному провадженні (96,5 %); 5) формування позовних вимог з чітким розподілом їх між належними відповідачами (обвинуваченим, володільцем транспортного засобу, страховиком або МТСБУ) – за узгодженням з потерпілим (82,5 %); 6) оформлення позовної заяви відповідно до вимог ст. 175 ЦК України з додатками (докази на підтвердження обставин та обґрунтування вимог позову, яких немає у кримінальному провадженні та (або) відомості щодо яких не внесено до реєстру матеріалів досудового розслідування; клопотання про витребування доказів; актуальний розрахунок розміру матеріальної шкоди) (92 %) та подання її суду до початку розгляду кримінальної справи по суті (82 %); 7) підтримання позовної заяви під час розгляду справи по суті (94,5 %); 8) оскарження рішення суду за наявності підстав (96,5 %).

Ефективність представництва потерпілого від ДТП у кримінальному процесі як цивільного позивача можливо підвищити за рахунок запровадження до КПК України: механізму уточнення і доповнення цивільного позову під час розгляду судом кримінального провадження (рівень підтримки твердження опитаними нами адвокатами – 84,5 %); механізму залишення позовної заяви без руху та надання цивільному позивачу часу для усунення її недоліків (рівень підтримки – 80,5 %); заходів забезпечення цивільного позову (рівень підтримки – 84,5 %); визначення прав та обов'язків цивільного позивача (без відсилання до прав і обов'язків інших учасників кримінального провадження) (рівень підтримки – 81,0 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі сучасних досягнень теорії кримінального та цивільного права і процесу, криміналістики, аналізу вітчизняного й зарубіжного досвіду правоохоронної та правозахисної діяльності розроблено теоретичні, організаційно-правові й тактичні засади представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. За результатами дослідження отримано висновки, найбільш значущі з яких такі.

1. Від моменту проголошення незалежності України і дотепер питання представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні комплексно не досліджувалося. Тому на часі розроблення теоретичного забезпечення вирішення проблем захисту прав жертв злочинних ДТП, науково обґрунтованих рекомендацій щодо надання професійної правничої допомоги цим учасникам кримінального процесу, її засад, конкретних алгоритмів, організації і тактики, ґрунтуючись на системному аналізі практики представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні з позиції вже наявних теоретичних надбань за двома добре розробленими науковими напрямками, що раніше не перетиналися. Перший охоплює поняття та процесуальний статус потерпілого, засоби захисту його прав і законних інтересів, надання йому професійної правничої допомоги. Другий – наукові положення щодо кримінально-правової, криміналістичної та кримінальної процесуальної протидії злочинам проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

2. Під представництвом потерпілого у кримінальному провадженні запропоновано розуміти різновид адвокатської діяльності, що полягає в наданні потерпілому професійної правничої допомоги із забезпечення його прав і законних інтересів на стадіях досудового розслідування та судового провадження, а також під час процесуальних дій, що можуть проводитися до початку досудового розслідування.

Зміст представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні становлять: його мета (реалізація прав і законних інтересів потерпілого від ДТП,

забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 286–288 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини); завдання (встановлення винного, доведення його винуватості; притягнення його до відповідальності за законом – у взаємодії зі слідчим і прокурором, а також відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому злочинним ДТП); суб'єкти (адвокати); їхні дії (процесуальні, пошукові (детективні) та консультативно-контрольні).

3. Основними напрямками вдосконалення правового регулювання представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, і таку думку поділяють опитані нами адвокати (перший або єдиний показник, зазначений у дужках) і слідчі (другий показник, зазначений у дужках), є: покладання на слідчого обов'язку невідкладно роз'яснювати потерпілому його права та обов'язки (89 % і 68 %); зрівняння у правах потерпілого зі стороною захисту щодо можливостей використання знань спеціалістів та експертів (спеціальних знань) у кримінальному провадженні (89,5 % і 85,5 %) та звернення до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (77 % і 66,5 %); надання потерпілому та його представнику права на невідкладний розгляд прокурором їхнього клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій і покладання обов'язку на останнього в разі задоволення такого клопотання звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту (88,5 % і 57,5 %); покладання обов'язку на працівників поліції невідкладно залучати адвоката до безоплатного надання такої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди (90,5 % і 64,5 %); закріплення права слідчого відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз, під час огляду місця події, у тому числі такого, що проводиться до внесення відомостей до ЄРДР (91 % і 94 %); уповноваження слідчого на передавання належних потерпілому механічних транспортних засобів, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, на його відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження (87,5 %

і 90,5 %); визначення у КПК України прав та обов'язків цивільного позивача (без відсилання до прав і обов'язків інших учасників кримінального провадження) (81,0 %); запровадження у кримінальному процесуальному законі механізмів уточнення і доповнення цивільного позову під час розгляду судом кримінального провадження (84,5 %), залишення позовної заяви без руху та надання цивільному позивачу часу для усунення її недоліків (80,5 %); регламентування у КПК України заходів забезпечення цивільного позову (84,5 %).

4. Акцентовано, що в Україні доцільно запровадити окремі міжнародні стандарти, поширити досвід розвинутих демократичних країн, а саме: визнати представництво потерпілого у кримінальному провадженні окремим видом адвокатської діяльності, а також окремим видом правничих послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги на рівні закону; запровадити обов'язкову участь адвоката як представника потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень, а також у провадженнях, у яких це через їхню особливу складність визначатиметься судом; законодавчо віднести жертв злочинів у зазначених кримінальних провадженнях до осіб, яким вторинна правнича допомога надається за рахунок держави; запровадити обов'язковий навчальний курс з підготовки та підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу потерпілим від кримінальних правопорушень, зокрема й пов'язаних з ДТП.

5. Основними типами взаємодії представника потерпілого від ДТП зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху є: конструктивний, офіційно-діловий і конфліктний.

Обраний на початку досудового розслідування тип взаємодії зумовлює тактику адвоката-представника, що складається з процесуального (передбачає дії, які дозволять адвокату, незважаючи на відсутність процесуального статусу, офіційно взяти участь в огляді місця події, який проводиться до початку кримінального провадження, робити заяви, подавати зауваження, доповнення до

протоколу цієї слідчої (розшукової) дії), консультативно-контрольного (полягає в активному спостереженні й технічному фіксуванні дій учасників огляду та інших осіб, завуальованому консультуванні слідчого і спеціаліста в разі виявлення адвокатом порушення ними криміналістичних методик і несуттєвих порушень вимог КПК України; припиненні спроб будь-яких осіб зашкодити повноті, правильності та ефективності огляду, інших невідкладних процесуальних дій) та пошукового або детективного (активне відшукування та фіксування, паралельно зі слідчим, усіх слідів ДТП, свідків події, відшукування доказів) компонентів.

6. Важливого значення для виконання своїх завдань представником потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху (і таку позицію вважають слушною більшість опитаних нами адвокатів) набувають слідчі (розшукові) дії, зокрема: повторний огляд місця події; додаткові допити свідків і потерпілого; допит підозрюваного (раніше допитаного як свідка або недопитаного); допит двох і більше раніше допитаних осіб; слідчий експеримент; проведення експертиз; окремі НСРД у разі зникнення винуватця з місця пригоди чи ймовірності приховування за допомогою ДТП слідів іншого злочину.

Обов'язковим елементом цього етапу є контроль обґрунтованості криміналістичних підходів слідчого до визначення переліку, послідовності, вчасності та повноти проведення зазначених дій, добросовісності роботи, що його здійснює представник потерпілого від ДТП. Для цього аналізують усі відомі обставин справи і визначають, яких доказів бракує для доведення події злочинного ДТП, винуватості особи в його вчиненні, виду та розміру заподіяної шкоди, спираючись насамперед на науково обґрунтовані криміналістичні методики розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. У разі конструктивного типу взаємодії представника потерпілого від ДТП зі слідчим усунення виявлених помилок і коригування дій здійснюють за допомогою взаємних консультацій. Такі дії становлять консультативно-контрольний компонент тактики адвоката-представника.

За офіційно-ділового чи конфліктного типів взаємодії зі слідчим, прокурором представнику потерпілого доцільно систематично подавати клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України, а також про проведення слідчих (розшукових) дій. Відмову у задоволенні таких клопотань та ігнорування їх розгляду варто оскаржувати слідчому судді в порядку п. 1 та 7 ч. 1 ст. 303 КПК України. Зазначені дії становлять процесуальний компонент тактики адвоката-представника.

Пошуковий (детективний) компонент тактики представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування залежно від обставин може передбачати: особистий виїзд на місце ДТП, його обстеження та спостереження за ним; встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП; пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, учинених за аналогічних обставин у цьому самому місці; консультації з експертами; збирання даних, що характеризують винуватця ДТП, інформації про його майно; виявлення та викриття спроб незаконного впливу на потерпілого і свідків.

7. Ефективному виконанню функцій представника потерпілого від ДТП можуть загрожувати окремі ситуації, що складаються під час досудового розслідування. Найпоширенішими (на важливості реагування на них наголошує більшість опитаних нами адвокатів) з-поміж них є такі: слідчий не залучає спеціаліста для участі у слідчих (розшукових) діях, коли є реальна необхідність у використанні спеціальних знань під час їх проведення; слідчий вчасно не призначає експертизи (затягує процес призначення), які мають важливе значення для встановлення та подальшого доказування обставин злочинного ДТП (автотехнічну, судово-медичну), або відмовляється їх призначати; призначаючи експертизу, слідчий не вносить до переліку питань ті, відповіді на які є важливими для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення (або некоректно їх формулює); під час організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слідчий припускається процесуальних помилок, які в подальшому можуть вплинути на допустимість

одержаних доказів; слідчий відмовляється призначити експертизи зі встановлення виду та розміру матеріальної шкоди, спричиненої ДТП (автотоварознавчу, судово-психологічну); слідчий недостатньо повно та коректно сформував у постанові перелік запитань, на які має відповісти експерт за результатами автотоварознавчої та судово-психологічної експертизи; слідчий належним чином не використав результати проведених експертиз у кримінальному провадженні.

Для вчасного реагування на такі ситуації представник потерпілого від ДТП організовує використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, що мають засновуватися на активному спостереженні за діяльністю слідчого із залучення спеціалістів, призначення експертиз і використання їх результатів у кримінальному провадженні. Залежно від причин означених дій слідчого та характеру взаємодії представнику потерпілого від ДТП потрібно обрати комбінацію процесуальних і позапроцесуальних засобів впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Головним процесуальним засобом впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є подання слідчому, прокурору клопотання про призначення тієї чи іншої експертизи (як слідчої (розшукової) дії в порядку ст. 220 КПК України). Цей засіб застосовують як за попереднім узгодженням зі слідчим (у разі конструктивної взаємодії з ним), так і без нього (якщо така взаємодія має конфліктний характер). За останнього варіанту рішення (або бездіяльність) слідчого щодо розгляду цього клопотання оскаржують слідчому судді в порядку п. 1 та 7 ч. 1 ст. 303 КПК України.

До позапроцесуальних належать такі засоби: – надання представником потерпілого від ДТП слідчому (за його згодою) рекомендацій і консультацій з окремих питань використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, у тому числі (зазначені в дужках кількісні показники відбивають рівень підтримки опитаними нами адвокатами важливості застосування представником

потерпілого від ДТП конкретного позапроцесуального засобу): щодо залучення спеціалістів і призначення експертиз (82,5 %); формулювання окремих питань, що ставляться перед експертом (91,5 %); виправлення допущених процесуальних помилок (79 %); використання результатів проведених експертиз у кримінальному провадженні (69,5 %) (застосовується у разі конструктивної взаємодії представника потерпілого зі слідчим); – інформування (офіційне та неофіційне) прокурора, керівника органу досудового розслідування, керівника відповідного підрозділу або органу Національної поліції про неналежну організацію слідчим використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (застосовується в разі усталеної конфліктної взаємодії) (75,5 %).

8. З-поміж кримінальних процесуальних засад представництва потерпілого від ДТП виокремлено загальні та спеціальні. Загальні становлять норми кримінального процесуального законодавства, що встановлюють права й обов'язки потерпілого та його представника, порядок судового провадження, порядок оскарження судових рішень, а також висновки Верховного Суду, які розкривають особливості практичного застосування зазначених положень. Спеціальні – правові позиції вищого органу судової влади України щодо процесуальних питань судового кримінального провадження стосовно злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Організація, тактика та конкретні алгоритми представництва потерпілого від ДТП у суді залежать, зокрема, від таких чинників (опитані нами адвокати висловили свою думку і щодо цього аспекта дослідження): позиція та цілі клієнта (потерпілого від ДТП) на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом (82 %); відповідність змісту обставин, викладених в обвинувальному акті, фактичним даним, що містяться в матеріалах кримінального провадження (100 %), а також відповідність змісту обвинувального акта позиції потерпілого від ДТП щодо зазначених обставин (93,5 %) і правової кваліфікації кримінального правопорушення (96 %); наявність у розпорядженні прокурора, потерпілого та представника належних і допустимих доказів, які забезпечать доказування обставин кримінального правопорушення та вимог цивільного

позову (92 %); наявність у сторони захисту доказів, якими можуть бути спростовані доводи прокурора, потерпілого та його представника (88,5 %); правова позиція сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів (90 %); правові позиції (прецеденти) Верховного Суду, коли вирішуються аналогічні справи (99,5 %); суб'єктивні особливості відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме справу відповідно до результатів авторозподілу (100 %).

9. Кримінально-правові основи представництва потерпілого від ДТП у суді становить сукупність норм матеріального права. Ґрунтуючись на їх аналізі, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: прогнозує перебіг і результати судового процесу з огляду на позиції, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та позапроцесуальні засоби відстоювання обраної позиції.

Під час представництва потерпілого від ДТП у суді зважають на питання, що найчастіше трапляються в судовій практиці та вже остаточно вирішені Верховним Судом, з-поміж них, зокрема, такі, що стосуються: кваліфікації кримінального ДТП; обов'язкового встановлення у судовому провадженні певних обставин, механізму ДТП тощо, можливості звільнення обвинуваченого та ін. Водночас наголошено, що кваліфікують кримінальне ДТП за ст. ст. 286–288 КК України лише в разі: необережної форми вини (злочинні ДТП, вчинені з прямим умислом, кваліфікуються як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи); спричинення аварійної ситуації діями водія механічного транспортного засобу або осіб, зазначених у ст. ст. 287 і 288 КК України (якщо ДТП зумовлено діями будь-яких інших осіб, такі дії мають кваліфікуватися за ст. 291 КК України); підтвердження отримання потерпілим від ДТП щонайменше середньої тяжкості тілесного ушкодження; відсутності підтверджених фактичних даних про те, що водій вчинив ДТП зі шкідливими наслідками, перебуваючи у стані крайньої необхідності. У судовому

провадженні обов'язково встановлюють: усі обставини кримінального правопорушення, передбачені п. 1–4 ч. 1 ст. 91 КПК України; механізм ДТП як системи просторових, часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників розвитку транспортної ситуації; причинний зв'язок між порушенням особою конкретних положень нормативно-правових актів, що регулюють питання організації та безпеки дорожнього руху, експлуатації транспортних засобів і суспільно небезпечними наслідками у вигляді травмування або загибелі людей; ступінь участі кожного учасника кримінального ДТП у спричиненні злочинного наслідку, а також яке саме порушення правил, встановлених зазначеними актами, стало головним чинником ДТП; наявність або відсутність технічної можливості у водія уникнути ДТП за умови, якщо аварійну ситуацію спричинили інші особи. Можливе звільнення обвинуваченого: від кримінальної відповідальності (у зв'язку з закінченням строків давності, а також через дійове каяття, примирення винного з потерпілим, передачу особи на поруки, зміну обстановки – за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України); відбування призначеного покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України, а також злочинів, передбачених іншими частинами ст. ст. 286 та 415 КК України (у разі призначення покарання судом не більш ніж на 5 років позбавлення волі).

10. Представництво потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні ґрунтується на правових (система норм ЦК України, ЦПК України, КК України, КПК України, на яких засновано інститут цивільного позову у кримінальному провадженні, а також правових позицій Верховного Суду щодо практичного застосування цих норм) та організаційних (алгоритм дій представника потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні) засадах. У найбільш загальному вигляді такий алгоритм має лінійну структуру і складається з певних елементів (слухність такої позиції засвідчила більшість опитаних нами адвокатів), зокрема:

роз'яснення клієнту можливості подання та порядку розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні; його прав та обов'язків як цивільного позивача; рішень суду, що можуть бути прийняті за результатами розгляду, порядок їх оскарження; визначення розміру майнової шкоди, заподіяної унаслідок ДТП, що документально підтверджений і може бути доведений перед судом; визначення орієнтовного розміру моральної шкоди з огляду на обставини справи та актуальну судову практику; визначення належних відповідачів за цивільним позовом у кримінальному провадженні; формування позовних вимог з чітким розподілом їх між належними відповідачами (обвинуваченим, володільцем транспортного засобу, страховиком або МТСБУ) – за узгодженням з потерпілим; оформлення позовної заяви відповідно до вимог ст. 175 ЦК України з додатками (докази на підтвердження обставин та обґрунтування вимог позову, яких немає у кримінальному провадженні, та (або) відомості щодо яких не внесено до реєстру матеріалів досудового розслідування; клопотання про витребування доказів; актуальний розрахунок розміру матеріальної шкоди) та подання її суду до початку розгляду кримінальної справи по суті; підтримання позовної заяви під час розгляду справи по суті; оскарження рішення суду за наявності підстав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с.
2. Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту: навч. посіб. у схемах. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 36 с.
3. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 320 с.
4. Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.
5. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2021. № 54. Т. 2. С. 110–113. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24>
6. Бараш Л. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 262–268. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-4-262-268
7. Березняк В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту: огляд судової практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 227–233. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-227-234.
8. Берназ П. В. Характеристика окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 245–249. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.41>.

9. Болтянський О. В., Болтянська Н. І. Забезпечення ефективності і безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.)*. Кривий Ріг, 2022. С. 17–19.

10. Бондар І. В., Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Адвокат у кримінальному процесі: організаційно-правові засади. *Аналітично-порівняне правознавство: електронне видання Ужгородського національного університету*. 2023. № 4. С. 524–528. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.8>.

11. Боняк В. О., Коломоєць Ю. О. Проблема збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 С. 130–134. DOI: [10.31733/2078-3566-2018-6-130-134](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-130-134).

12. Брисковська О. М. Особливості небезпеки на автошляхах держави у воєнний час та необхідність підвищення контролю за дотриманням правил дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (в авторській редакції)*. (Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 20–21.

13. Брисковська О. М., Авраменко О. Л. Особливості функціонування організованих злочинних груп, що вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам. *Ампаро: наук. журн. Запорізь. нац. ун-ту. внутр. справ*. 2021. № 4. С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-07>

14. Брисковська О. М., Грига М. А. Криміналістична характеристика незаконного заволодіння водним транспортом. *Криміналістика і судова експертиза: наук.-метод. зб.* 2021. № 66. С. 82–94. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.35>

15. Буртовий М. О. Правовий статус потерпілого в кримінальному процесі України: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 54. Т. 2. С. 127–131.

16. Буртовий М. О. Прокурорський нагляд у забезпеченні права потерпілого на доступ до правосуддя у кримінальному провадженні. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3. С. 124–129.

17. Буртовий М. О. Процесуальні гарантії прав потерпілого на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 564–568.

18. Буртовий М. О. Реалізація права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6. Т. 2. С. 134–139.

19. Буртовий М. О. Роль прокурора у забезпеченні права потерпілого на примирення з обвинуваченим. *Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ*. Харків : ХНУВС, 2022. С. 230–233.

20. Вайда Т. С. Безпечна експлуатація транспортних засобів в умовах правового режиму воєнного стану як обов'язковий чинник дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.)*. Кривий Ріг, 2022. С. 22–25.

21. Вальчишин Г. І., Умови проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди і тактичні прийоми їх забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія ПРАВО. № 51. Т. 2. С. 113–116.

22. Вернидубов І. В., Белікова С. О. Особливості цивільного позову в кримінальному судочинстві. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Т. 4. С. 15–20. DOI: 10.18523/2617-2607.2019.4.14-20.

23. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Б. В. Малишев, З. М. Саїдова; За заг. ред. О. А. Банчука. К.: Москаленко О.М., 2015. 268 с.

24. Вовк М. З., Заяць О. С. Відшкодування шкоди: проблеми та перспективи подальшого реформування законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 167–172. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.27>.

25. Водянка Л. Д., Яскал І. В. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. Т. 1. № 3. С. 7–12.

26. Войченко В. В., Козлов С. В., Зубов О. Л. Судово-медична оцінка автотравми водія та пасажирів за даними комплексних експертиз. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 2. С. 64–67.

27. Глобенко Г. І. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід щодо відшкодування шкоди, заподіяної злочином. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 44–46.

28. Говорун Є. О. Проблематика регламентації строків досудового розслідування у кримінальному провадженні після повернення обвинувального акту прокурору. *Нове українське право*. 2023. Вип. 2. С. 140–145. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.19>

29. Гонта О. І. Синергетичний підхід до формування політики транснаціоналізації економіки регіонів. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2009. № 2 (3). С. 77–90.

30. Гора І. В., Колесник В. А. Окремі процесуальні й криміналістичні проблеми впізнання. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.3-4/150-159>

31. Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. Використання спеціальних знань при дослідженні відеозаписів порожньо-транспортних подій, які отримані за допомогою пристроїв цифрової фіксації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2024 № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.67.12>

32. Гора І.В., Колесник В. А., Попович І. І. Окремі питання комплексної судової автотехнічної, транспортно-трасологічної експертизи та експертизи матеріалів відеозапису в розслідуванні дорожньо-транспортних подій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 537–542. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/131>
33. Грибачова І. П. Науково-практичні аспекти відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 61–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/13>
34. Грига М. А., Брисковська О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. *Криміналістичний вісник*. 2023. Т. 39. № 1. С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.37025/10.37025/1992-4437/2023-39-1>
35. Грібов М. Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2 С. 194–200.
36. Грібов М. Л. Співвідношення криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 6–13.
37. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Негласне співробітництво в механізмі забезпечення прав людини: монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 352 с.
38. Грібов М. Л., Черняк А. М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 37–51.
39. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2007. 35 с.
40. Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи: метод. рек. Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2018. 48 с.

41. Дивнич Д. І. Удосконалення тактики огляду місця події з урахуванням досвіду США. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 497–499.
42. Директива Європейського парламенту і Ради ЄС 2012/29/EU. URL: <https://jurfem.com.ua/dyrektuva-2012-29-eu-ukr-mova/>
43. Досудове розслідування: навч. посіб. / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьВДУВС, 2019. 600 с.
44. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2010. 20 с.
45. Дума В. В. Правозастовча діяльність та форми її здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2010. 20 с.
46. Ємельянов Р. О. Адвокат-представник потерпілого у кримінальному процесі: дис. ... д-ра філософії: спец. 081 «Право». Кропивницький, 2023. 233 с.
47. Ємельянов Р. О. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної процесуальної діяльності адвоката-представника потерпілого. *Наше право*. 2020. № 3. С. 119–127. DOI: 10.32782/LAW.2020.3.19
48. Ємельянов Р. О. Особливості надання юридичної допомоги потерпілому на початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 585–588. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/136>.
49. Ємельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката представника потерпілого у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 7. С. 122–130. DOI: 10.32782/EP.2020.3.18
50. Єна І. В., Алімов К. О. Відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням як умова реалізації кримінального процесуального компромісу. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. 2023. Серія ПРАВО. Вип. 76. Ч. 2. С. 156–160. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.26>.

51. Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 251–258.

52. Заборовський В. В. Правова природа процесуальної та непроцесуальної форми діяльності адвоката щодо надання правової допомоги. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 362–366.

53. Зарицький Г. А. Проблемні питання при проведенні комплексних експертиз у випадках автотравми: судово-медичні аспекти. *Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2020. Т. 20. Вип. 3 (71). С. 192–196. DOI: 10.31718/2077-1096.20.3.192

54. Інженерно-транспортна (автотехнічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз: офіційний вебсайт*. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-transportna/>

55. Кашканов А. А. Методика оцінювання і зменшення невизначеності в задачах автотехнічної експертизи дорожньотransпортних пригод. *Вісник машинобудування та транспорту*. 2020. № 1 (11). С. 71–78. DOI: 10.31649/2413-4503-2020-11-1- 71-78

56. Кельман Л. М. Соціально-політичні фактори впливу на правозастосовну діяльність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 20 с.

57. Князєв С., Чернявський С., Грібов М., Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 20 (2). С. 8–20.

58. Коваленко В. В. Предмет та обстановка як елементи криміналістичної характеристики порушень правил безпеки дорожнього руху

або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 70–76.

59. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. Редакція від 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

60. Колесник І. І. Аналіз механізму дорожньо-транспортної пригоди як основа розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2016. Вип. 21. С. 252–254.

61. Колесник І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 225 с.

62. Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2016. № 22. С. 212–216.

63. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

64. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.01.2024).

65. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. посіб. Харків: 2018. 264 с.

66. Кошкарів А. Д. Визначення технічної несправності гальмової системи транспортного засобу під час проведення автотехнічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2022. Вип. 2 (27). С. 120–130. DOI: 10.32353/khrife.1.2022.09.

67. Кошкарів А. Д. Розслідування дорожньо-транспортної пригоди та визначення причинно-наслідкових зв'язків між несправностями транспортного

засобу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 422–431.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.29>.

68. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

69. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Редакція від 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

70. Крупей В. Ю. Особливості початку досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2 (23). Т. 4. С. 247–252.

71. Кучинська О. П. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 240–245. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.41>

72. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 283 с.

73. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Проблемні питання правового регулювання участі адвоката у кримінальному провадженні для надання професійної правничої допомоги учасникам такого провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 598–603. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.105>

74. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Співвідношення процесуального статусу викривача та потерпілого у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 650–654.

75. Ладанівська Н. І. Розмежування дефініцій: «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення»

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 48. С. 70–73. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.48.15>.

76. Лісна І. С. Співвідношення поняття «потерпілий» з суміжними термінами («потерпілий від кримінального проступку», «потерпілий як учасник кримінального провадження», «жертва»). *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2023. № 1 (45). С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-69-75>

77. Ліщина І. Ю. Проведення ефективного розслідування фактів порушення статей 2 та 3 європейської конвенції з урахуванням висновків європейського суду з прав людини. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 черв. 2018 р.).* Київ: Нац. акад. прокурат. України, 2018. С. 113–117.

78. Лучко О. А. Поняття кримінального процесуального огляду. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 3 (72). С. 196–205.

79. Лучко О. А. Щодо суб'єктів проведення огляду. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 235–241.

80. Маленко О. В. Проблемні питання забезпечення реалізації прав потерпілого під час залучення експерта в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 1. С. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/61>

81. Машика В. П. Роль захисника у здійсненні представництва в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 2. С. 186–189.

82. Микитчик О. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права.* 2022. № 2. С. 18–24. DOI: [10.32782/chasopyskiivp/2022-2-3](https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-2-3).

83. Мисливий В. А. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 80–86.

84. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 20 с.

85. Мороз І. Тактика дій працівників поліції під час оформлення додатків до протоколу огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 286–289.

86. Назаренко І. І., Іванов В. І., Рошнін Г. Г., Дорош В. М. Наслідки психологічної травми у постраждалих після дорожньо-транспортної пригоди (аналітичний огляд літератури). *Травма*. 2016. № 4. Т. 17. С. 7–15.

87. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / уклад.: Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

88. Нестор Н. В. Забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. № 67. С. 124–135. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.14>

89. Омельчук Л. В., Герус Н. В., Проблеми участі потерпілого під час доказування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 433–435. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/107>.

90. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022, 624 с.

91. Петрук О. М. Особливості відшкодування шкоди від кримінального правопорушення у кримінальному провадженні за рішенням суду. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 207–212. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.30>.

92. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30–36.

93. Піддубна А. В. Проблемні питання взаємодії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 2. № 94. С. 311–323. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94.311-324>

94. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

95. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»* Серія «Право». 2012. № 1 (5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>

96. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: ПРАВО. 2017. Вип. 46. Т. 2. С. 118–123.

97. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123.

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 черв. 2022 р. Справа № 477/874/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264704>.

99. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 1 квіт. 2020 р. Справа № 520/13067/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89251545>

100. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 жовт. 2020 р. Справа № 640/22013/18. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C015651>

101. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 груд. 2021 р. Справа № 147/66/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102892553>.

102. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 груд. 2020 р. Справа № 752/17832/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>
103. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. № 13-24кц19. Справа № 465/4621/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82703512>.
104. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 465/4621/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82703512>.
105. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січ. 2019 р. Справа № 552/6381/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79700895>
106. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 лип. 2018 р. Справа № 755/18006/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>.
107. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 груд. 2018 р. Справа № 426/16825/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78470372>.
108. Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2020 р. Справа № 460/4256/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336649>.
109. Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2022 р. Справа № 350/1746/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904870>.
110. Постанова Верховного Суду від 10 груд. 2019 р. Справа № 601/1929/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468540>
111. Постанова Верховного Суду від 11 лип. 2023 р. Справа № 940/1340/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112146374>.
112. Постанова Верховного Суду від 12 листоп. 2019 р. Справа № 234/14062/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85583583>
113. Постанова Верховного Суду від 13 верес. 2022 р. Справа № 686/24681/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315587>.
114. Постанова Верховного Суду від 13 лют. 2020 р. Справа № 576/195/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703393>
115. Постанова Верховного Суду від 14 верес. 2016 р. Справа № 6-725цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61975699>.

116. Постанова Верховного Суду від 14 лют. 2023 р. Справа № 405/680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175>
117. Постанова Верховного Суду від 14 трав. 2020 р. Справа № 461/4358/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89345785>
118. Постанова Верховного Суду від 15 черв. 2022 р. Справа № 130/720/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849894>.
119. Постанова Верховного Суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 711/7104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747691>.
120. Постанова Верховного Суду від 16 жовт. 2019 р. Справа № 163/1753/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075551>.
121. Постанова Верховного Суду від 16 серп. 2023 р. Справа № 450/184/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112992825>.
122. Постанова Верховного Суду від 17 груд. 2019 р. Справа № 678/1495/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86566234>
123. Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2023 р. Справа № 369/14209/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036677>.
124. Постанова Верховного Суду від 18 січ. 2023 р. Справа № 607/8490/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553981>.
125. Постанова Верховного Суду від 18 трав. 2020 р. Справа № 753/14205/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89426732>.
126. Постанова Верховного Суду від 19 лип. 2022 р. Справа № 185/8146/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359463>.
127. Постанова Верховного Суду від 19 трав. 2020 р. Справа № 375/1346/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89454829>.
128. Постанова Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 554/3796/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541710>.
129. Постанова Верховного Суду від 2 берез. 2021 р. Справа № 137/265/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95345032>.
130. Постанова Верховного Суду від 20 верес. 2022 р. Справа № 711/2189/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454404>.

131. Постанова Верховного Суду від 20 січ. 2016 р. Справа № 6-2808цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55159571>.
132. Постанова Верховного Суду від 21 берез. 2019 р. Справа № 711/3133/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80716334>.
133. Постанова Верховного Суду від 21 груд. 2021 р. Справа № 129/325/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102106424>.
134. Постанова Верховного Суду від 21 трав. 2020 р. Справа № 202/3076/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850>.
135. Постанова Верховного Суду від 22 серп. 2023 р. Справа № 523/6419/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113015946>.
136. Постанова Верховного Суду від 22 січ. 2019 р. Справа № 697/2272/14-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80035996>.
137. Постанова Верховного Суду від 22 черв. 2023 р. Справа № 461/2896/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804866>.
138. Постанова Верховного Суду від 23 трав. 2019 р. Справа № 522/17642/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065567>.
139. Постанова Верховного Суду від 24 берез. 2020 р. Справа № 130/720/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88449012>.
140. Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 372/2613/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855183>.
141. Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 720/751/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855154>.
142. Постанова Верховного Суду від 25 жовт. 2016 р. Справа № 6-954цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62158388>.
143. Постанова Верховного Суду від 26 трав. 2020 р. Справа № 523/12810/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480019>.
144. Постанова Верховного Суду від 27 січ. 2020 р. Справа № 754/14281/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>.
145. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 359/7742/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>

146. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 639/1910/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298252>
147. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2021 р. Справа № 390/361/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553312>.
148. Постанова Верховного Суду від 3 квіт. 2020 р. Справа № 640/1664/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88707037>
149. Постанова Верховного Суду від 30 трав. 2019 р. Справа № 164/1457/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>
150. Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.
151. Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.
152. Постанова Верховного Суду від 6 верес. 2022 р. Справа № 718/2750/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191181>.
153. Постанова Верховного Суду від 6 листоп. 2019 р. Справа № 753/16298/19.
154. Постанова Верховного Суду від 7 лип. 2020 р. Справа № 632/313/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90280181>.
155. Постанова Верховного Суду від 8 верес. 2022 р. Справа № 297/1253/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243395>.
156. Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2020 р. Справа № 278/1306/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264608>.
157. Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 686/11795/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401>.
158. Постанова Верховного Суду [від 8 квіт. 2021 р. Справа № 663/517/14-к.](https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243781) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243781>
159. Постанова Верховного Суду від 9 квіт. 2020 р. Справа № 740/5033/15-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88739829>.
160. Постанова Верховного Суду від 9 лип. 2020 р. Справа № 756/8644/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221>.

161. Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А., Павлюковець Т., Крапивін Є., Лотюк Д., Човган В.; за ред. В. Човгана. Київ: «Видавничий Дім «Артек», 2020. 206 с.

162. Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

163. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

164. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: Наказ МВС України та МОЗ України від 09 листоп. 2015 р. № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.

165. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>

166. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

167. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>

168. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а

також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>

169. Про приватну детективну діяльність: проект Закону України № 3010 від 4 лют. 2020 р.

URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051.

170. Пчеліна О. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 167–170.

171. Рекомендація CM/Rec (2023) 2 Комітету міністрів РАДА ЄВРОПИ державам-членам щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів від 15 березня 2023 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoii-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi>.

172. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р. URL: [http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/12.%20Рекомендація%20Rec%20\(2006\)%208.pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/12.%20Рекомендація%20Rec%20(2006)%208.pdf).

173. Рішення ЄСПЛ у справі «Ніна Куценко проти України» (Заява № 25114/11). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01005>.

174. Рішення ЄСПЛ у справі «Тучін та Тучіна проти України» (Заява № 40458/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b32#Text

175. Рогатинська Н. З., Склярчук К. І. Особливості процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.28>.

176. Савкіна Т. В., Єгорова Т. М., Сліпець О. О. та ін. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Харків : ХНДІСЕ, 2017. 61 с. (реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18 січ. 2019 р.). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4>.

177. Сердюков С. Є. Проблемні питання, що виникають під час визначення швидкості руху транспортних засобів перед первинним контактуванням. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 144–149. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-144

178. Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип. 43. Т. 2 С. 192–196.

179. Стародубцев А. А., Стебелєв А. М., Практичне застосування поняття адвокатської етики на сучасному етапі: зміст та значення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2020. Вип. 29. С. 206–212. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-27.

180. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування: метод. рек. / П. Є. Антонюк, А. О. Антощук, В. В. Пяковський, А. В. Самодін та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.

181. Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 313–319. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.57.

182. Таус М. М. Судове провадження на підставі угоди як особлива кримінальна процесуальна форма судового провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 348–350. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/88>.

183. Тертишник В. М. Потерпілий в змагальному кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 175–182. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-1-175-183.

184. Тихомиров Д. О. Юридична діяльність в англо-американській правовій сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2009. 16 с.

185. Тімофєєва Л. Ю. Роль потерпілого в кримінальному праві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1 (13). С. 61–74.

186. Тітко І. А. Відшкодування упущеної вигоди в межах цивільного позову у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 527–529. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/126>.
187. Ткаченко І. М. Потерпілий у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві: актуальні питання теорії та практики. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.28>.
188. Ткаченко І. М. Співвідношення потерпілої особи і жертви кримінального правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. № 78. Ч. 2. С. 234–241. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.37>
189. Ткаченко І. М. Сучасні концепції потерпілого від кримінального правопорушення в теорії кримінального права. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 73–85. DOI: [10.34015/2523-4552.2021.4.06](https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.4.06).
190. Туманянц А. Р. Забезпечення прав потерпілого при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. № 78. Ч. 2. С. 304–309. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.48>.
191. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 листоп. 2020 р. Справа № 361/1328/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92763520>
192. Ухвала Верховного Суду від 10 лют. 2023 р. Справа № 155/799/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930724>.
193. Ухвала Верховного Суду від 12 берез. 2021 р. Справа № 641/1891/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95469921>
194. Ухвала Верховного Суду від 14 черв. 2021 р. Справа № 127/12870/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97700809>.
195. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 лют. 2020 р. Справа № 344/2553/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87773877>

196. Ухвала Пирятинського районного суду Полтавської області від 21 груд. 2017 р. Справа № 544/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71278445>

197. Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.304-318>

198. Халявка В., Юрчик О. Причинний зв'язок між діями учасників дорожнього руху та виникненням дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.44>.

199. Харченко С. В., Симчук А. С. Залучення законного представника у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 28. С. 137–144.

200. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Редакція від 08 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.01.2024).

201. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 24.01.2024).

202. Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3 С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/108>.

203. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри: матеріали II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.)*. Вінниця, 2023. С. 254–258.

204. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-75>.

205. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

206. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>.

207. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 53–67. DOI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-53](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-53)

208. Червінський В. В. Кримінально-правові основи представництва потерпілого від ДТП у суді. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 455–458.

209. Червінський В. В. Надання правової допомоги потерпілому у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 308–309.

210. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події.

Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 473–476.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/111>

211. Червінський В. В. Тактика дій представника потерпілого від ДТП під час досудового розслідування. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 409–412.

212. Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.)*. Харків: Юрайт, 2023, С. 139–143.

213. Червінський В. В., Грібов М. Л., Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства.* 2021. № 3–4. С. 8–21. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/8-21>

214. Черненко А., Шиян А. Про функцію потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 2 С. 301–308. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-301-308.

215. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука.* 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

216. Шабадей А. М., Шевцов С.О., Дубонос К.В. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування. Харків: Факт, 2003. 127 с.

217. Шерстюк В. Д. Вплив оціночних концепцій на визначення розміру компенсації моральної шкоди. 2023. № 1. С. 47–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.8>.

218. Щербаковський М. Г. Слідчі та експертні помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку. *Теоретичні та прикладні*

проблеми судової експертизи і криміналістики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків: НДІ ППІСН, 2022. С. 37–40.

219. Щиголь О. Забезпечення прав потерпілого на збирання та подання доказів під час досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 298–295. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.47>

220. Alvarez-Freire I., López-Guarnido O., Cabarcos-Fernández P., Couce-Sánchez M., Bermejo-Barrera A. M., Tabernero-Duque M. J. Statistical analysis of toxicological data of victims of traffic accidents in Galicia (Spain). *Prevention science*. 2023. P. 1–9. DOI: 10.1007/s11121-023-01502-8.

221. Baptistella A., Figueiredo H. C., de Mattos C. A., Bittar C. K. Cost analysis of motorcycle accident victims at a university hospital: perspectives from 2017 and 2020. *Acta Ortopédica Brasileira*. 2023. № 31. e258318. DOI: 10.1590/1413-785220233101e258318

222. Boer W. Legal Aid in the Netherlands. 2023. URL: <https://amsterdam-mamas.nl/articles/legal-aid-in-the-netherlands/#>.

223. Butschky J. Maryland drunk driving accident victims: Don't let the tables get turned on you! Why you need an experienced injury lawyer. 2023. URL: <https://www.marylandattorneys.us/maryland-drunk->

224. Chellamuthu L., Kittu D., Bahurupi Y., Vasudevan K. An Exploratory Study on Quality of Life among Road Traffic Accident Victims in India. *Indian Journal of Community Health*. 2023. № 35 (1). P. 60–65. DOI: 10.47203/IJCH.2023.v35i01.011

225. Chervinskyi V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 28 (3). С. 58–72.

226. Chervinskyi V., Hribov M. Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (2). P. 30–40.

227. Chornous Yu., Leliuk T. Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of

criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (2). P. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>

228. Chuang K. T., Chu Y. Y., Chen C. T., Liao H. T. Facial fracture Fracture Patterns and Severity of Associated Injuries After Motorcycle Accidents. *Annals of plastic surgery*. 2023. № 90 (1 Suppl 1). S. 26–31. DOI: 10.1097/SAP.0000000000003355. Epub 2023. Jan 18. PMID: 36752414.

229. Declaration № 40/34 “On Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power”. 1985, November.

URL: <https://www.unodc.org/pdf/rddb/CCPCJ/1985/A-RES-40-34.pdf.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ>.

230. Demir N., Dokur M., Agdoğan Ö., Koc S., Karadağ M., Dokur İF. Electric scooters as a silent source of danger in increasing use among young people: a single-center in-depth accident analysis. *Ulus Travma Acil Cerrahi Derg*. 2023. May, 29. № 5. P. 596–604. DOI: 10.14744/tjtes.2023.15507. PMID: 37145052; PMCID: PMC10277324

231. Ekman M. S., Seng M. J. On-scene victim assistance units within law enforcement agencies. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management*. 2009. № 32. P. 719–738.

232. Elbers N., Meijer S., Becx S., Schijns A.J.J.G., Akkermans A. The role of victims’ lawyers in criminal proceedings in the Netherlands. *European Journal of Criminology*. 2020. № 19 (4). P. 830–848. DOI: 10.1177/1477370820931851. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370820931851>.

233. Estevanes J., Day J., Balaraman R., Buzzini P., Monjardez G. Forensic characterization and differentiation of automotive lubricating greases using Fourier Transform Infrared spectroscopy and Scanning Electron Microscopy-Energy Dispersive X-Ray Spectroscopy. *Forensic Chemistry*. 2023. Vol. 34. P. 100502. DOI: 10.1016/j.forc.2023.100502

234. European Convention “On the Compensation of Victims of Violent Crimes”. November, 1983. URL: <https://rm.coe.int/168007975>.

235. Gaines D. C., Wells W. Investigators' and prosecutors' perceptions of collaborating with victim advocates on sexual assault casework. *Criminal Justice Policy Review*. 2017. № 28. P. 555–569.

236. Healy D. Exploring Victims' Interactions with the Criminal Justice System: A Literature Review Deirdre. University College Dublin. October 2019. 118 p.

237. Infante P., Jacinto G., Santos D., Nogueira P., Afonso A., Quaresma P., Manuel P. R. Prediction of Road Traffic Accidents on a Road in Portugal: A Multidisciplinary Approach Using Artificial Intelligence, Statistics, and Geographic Information Systems. *Information*. 2023. № 14 (4). 238 p. DOI: 10.3390/info14040238.

238. Kamabu K., La O Soria J., Tumwesigye D., Okedi X. F., Kyomukama L., Muhumuza J., Abdullah W. S. 24 h mortality and its predictors among road traffic accident victims in a resource limited setting; a multicenter cohort study. *BMC surgery*. 2023. № 23(1). P. 97. DOI: 10.1186/s12893-023-02011-9

239. Kashkanov A. A., Rotshtein A. P., Kucheruk V. Yu., Kashkanov V. A. Tyre-Road friction Coefficient: Estimation Adaptive System. *Bulletin of the Karaganda University*. «Physics» series. 2020. no. 2(98). P. 50–59. DOI: 10.31489/2020Ph2/50-59

240. Law of United States No. 92122 “On Victim and Witness Protection”. 1983. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/victim-and-witness-protection-act-1982-aba-guidelines-fair>.

241. Matthews K. Who Tells Their Stories?: Examining the Role, Duties, and Ethical Constraints of the Victim's Attorney under Model Rule 3.6. *Fordham L. Rev.* 2021. № 90. 1317 p.

242. Parliament adopts new rules to improve protection of road accident victims. European Parliament. Press Releases Plenary Session IMCO. 2021. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20211014IPR14929/parliament-adopts-new-rules-to-improve-protection-of-road-accident-victims>.

243. Protection of Victims of Crime, and Replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. 2012, October. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF>.

244. Pusuluri V. L., Dangeti M. R., & Kotamrazu M. Road crash zone identification and remedial measures using GIS. *Innovative Infrastructure Solutions*. 2023. № 8(5). P. 1–20. DOI: 10.1007/s41062-023-01111-y

245. Rakipova I., Torbas O., Voloshyna V., Shylin D., Pidgorodynska A. Garantía de los derechos de las víctimas en virtud del Código de Procedimiento Penal de Ucrania: problemas actuales y perspectivas. *Precedente. Revista Jurídica*. 2023. № 22. P. 115–141. DOI: 10.18046/prec.v22.5807

246. Rastogi A. K., Kumar T., Patil A., Kumar B. Deciding the cause of death in a victim of a road traffic accident became difficult due to interventions: a case report. *Cureus*. 2023. № 15 (1). DOI: 10.7759/cureus.33716.

247. Resolution (77) 27 On the compensation of victims of crime. Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f3e59>.

248. Road traffic injuries and deaths – A global problem. 2023. URL: <https://www.cdc.gov/injury/features/global-road-safety/index.html>.

249. Schulz J. S., Forster C., Diesfeld K. The discipline of, and failure to sanction, sexual misconduct by Australian legal practitioners. *Legal Ethics*. 2022. № 25 (1–2). P. 1–21. DOI: 10.1080/1460728x.2022.2146965.

250. Xavier T. B., Meira C. L. S., de Lemos J. G. R., de Souza L. L., Ferreira D. P., de Vasconcelos Macedo D., Pontes H. A. R. Evaluation of the Severity of Facial and General Trauma in child and adolescent victims of traffic accidents. *Heliyon*. 2023. № 9 (1). DOI: 10.1016/j.heliyon.2022.e12680.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Червінський В. В., Грібов М. Л. Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 8–21 (авторський внесок дисертанта становить не менше 80 %). DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/8-21>
2. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>
3. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 473–476. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/111>
4. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-75>.
5. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 53–67. DOI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-53](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-53)
6. Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху.

Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 704–707.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/108>

7. Chervinskyi V., Hribov M. Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2023. № 13 (2). P. 30–40 (авторський внесок дисертанта становить не менше 80 %). DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.30>

8. Chervinskyi V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2023. № 28 (3). С. 58–72.
DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-herald/3.2023.58>.

Праці апробаційного спрямування:

9. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри* : матеріали II–ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2023. С. 254–258.

10. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

11. Червінський В. В. Надання правової допомоги потерпілому у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 308–309.

12. Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Слідча та*

детективна діяльність: виклики і перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 139–143.

13. Червінський В. В. Кримінально-правові основи представництва потерпілого від ДТП у суді. *Актуальні проблеми кримінального права:* матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 455–458.

14. Червінський В. В. Тактика дій представника потерпілого від ДТП під час досудового розслідування. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 409–412.

**ВИТЯГ З РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ
адвокатів, які мають досвід представництва потерпілого від ДТП у
кримінальному провадженні**

1. Правове регулювання представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні			
1.1	Чи доцільно у КПК України покласти на слідчого обов'язок невідкладно роз'яснити потерпілому його права та обов'язки?	Абсолют на кількість респондентів	Відносна кількість респондентів (%)
	Так	178	89,0
	Незгоден	4	2,0
	Інший варіант	18	9,0
1.2	Чи доцільно на рівні КПК України зрівняти потерпілого у правах зі стороною захисту у питаннях залучення спеціалістів та експертів?		
	Так	179	89,5
	Ні	4	2,0
	Інший варіант	17	8,5
1.3	Чи доцільно включити потерпілого та його представника до числа суб'єктів, що мають право звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів?		
	Так	154	77,0
	Ні	20	10,0
	Інший варіант	26	13,0
1.4	Чи доцільно у КПК України унормувати право потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором їхнього клопотання про проведення НСРД?		
	Так	177	88,5
	Ні	11	5,5
	Інший варіант	12	6,0
1.5	Чи доцільно у КПК України встановити обов'язок прокурора у разі задоволення ним клопотання потерпілого про проведення НСРД – невідкладно звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту?		
	Так	177	88,5
	Ні	11	5,5
	Інший варіант	12	6,0

1.6	Чи доцільно формально визначити представництво потерпілого у кримінальному провадженні як окремий вид адвокатської діяльності у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»?		
	Так	154	77,0
	Незгоден	18	9,0
	Інший варіант	28	14,0
1.7	Чи доцільно законодавчо унормувати, що участь адвоката як представника потерпілого обов'язкова у кримінальних провадженнях, пов'язаних із заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень?		
	Так	179	89,5
	Ні	4	2,0
	Інший варіант	17	8,5
1.8	Чи доцільно законодавчо унормувати, що участь адвоката як представника потерпілого обов'язкова у тих кримінальних провадженнях, де це буде визначено судом через їх особливу складність?		
	Так	180	90,0
	Ні	5	2,5
	Інший варіант	15	7,5
1.9	Чи доцільно законодавчо віднести до осіб, яким вторинна правнича допомога має надаватися безоплатно (за рахунок держави), жертв злочинів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із заподіянням смерті чи тяжких тілесних ушкоджень?		
	Так	187	93,5
	Ні	9	4,5
	Інший варіант	4	2,0
1.10	Чи доцільне унормування невідкладного залучення працівниками поліції адвоката для безоплатного надання правничої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди?		
	Так	181	90,5
	Ні	8	4,0
	Інший варіант	11	5,5
1.11	Чи доцільно у КПК України передбачити право слідчого під час огляду місця події (у тому числі до внесення відомостей до ЄРДР) відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз?		
	Так	182	91,0
	Ні	7	3,5
	Інший варіант	11	5,5

1.12	Чи доцільно у КПК України передбачити, що належні потерпілому механічні транспортні засоби, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, можуть бути передані слідчим на відповідальне зберігання потерпілого за його мотивованим клопотанням, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження?		
	Так	175	87,5
	Ні	2	1,0
	Інший варіант	25	12,5
1.13	Чи доцільно у КПК України запровадити механізм уточнення і доповнення цивільного позову під час розгляду судом кримінального провадження?		
	Так	169	84,5
	Ні	11	5,5
	Інший варіант	20	10
1.14	Чи доцільно у КПК України запровадити механізм залишення позовної заяви без руху та надання цивільному позивачу часу для усунення її недоліків?		
	Так	161	80,5
	Ні	7	3,5
	Інший варіант	32	16,0
1.15	Чи доцільно у КПК України визначити права та обов'язки цивільного позивача (без відсилання до прав і обов'язків інших учасників кримінального провадження)?		
	Так	162	81,0
	Ні	11	5,5
	Інший варіант	27	13,5
2. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на стадії досудового розслідування			
2.1	Які особливості кримінальних проваджень щодо злочинних ДТП за часом вручення особі повідомлення про підозру?		
	повідомлення про підозру, як правило, вручають швидко	0	0,0
	з моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру проходить тривалий час, що пов'язано з проведенням різноманітних експертиз	184	92,0
	цей час не залежить від категорії провадження	11	5,5
	інший варіант	5	2,5
2.2	Організація і тактика дій представника потерпілого, який вступив у справу щодо кримінального ДТП через певний час після її початку, має ґрунтуватися на результатах оцінки вже наявних матеріалів		

	Так	135	67,5
	Незгоден	10	5
	Інший варіант	55	27,5
2.3	Компенсація матеріальної та моральної шкоди потерпілому не входить до кола пріоритетних завдань слідчого		
	Так	174	87,0
	Незгоден	14	7,0
	Інший варіант	12	6,0
2.4	Чи можуть використовуватись представником потерпілого певні приховані тактичні прийоми у відносинах з клієнтом?		
	Так	10	5,0
	Так, але лише для блага клієнта	54	27,0
	Ні, у відносинах з клієнтом адвокат має діяти лише відкрито	127	63,5
	Інший варіант	9	4,5
2.5	Питанням, яке підлягає першочерговому вирішенню адвокатом-представником, є набуття клієнтом статусу потерпілого у кримінальному провадженні (шляхом подання останнім відповідної заяви).		
	Так	190	95,0
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	9	4,5
2.6	За яких умов слідчий за власною ініціативою може інформувати представника потерпілого від ДТП про всі важливі новини у справі?		
	За умови налагодження конструктивної взаємодії між представником потерпілого та слідчим	163	81,5
	Усе залежить лише від позиції слідчого	12	6,0
	Інший варіант	25	12,5
2.7	Визначаючи коло та послідовність процесуальних дій, необхідних для отримання бажаного результату, представник потерпілого від ДТП має брати до уваги питання щодо фактичних даних, яких бракує для доведення: події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини); винуватості особи у його вчиненні; виду та розміру шкоди, завданої ДТП, а також інших елементів, які відповідно до ст. 91 КПК України входять до предмета доказування.		
	Так	191	95,5
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	8	4,0

2.8	Невід'ємним засобом одержання фактичних даних у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є допити потерпілого, свідків, підозрюваного.		
	Так	174	87,0
	Незгоден	7	3,5
	Інший варіант	19	9,5
2.9	Чи доречно при допиті підозрюваного використовувати схеми ДТП?		
	Так	182	91,0
	Ні	8	4,0
	Інший варіант	10	5,0
2.10	Чи доцільно у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху фіксувати допити відеозаписом?		
	Так	180	90,0
	Незгоден	11	5,5
	Інший варіант	9	4,5
2.11	Важливим засобом отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є проведення слідчого експерименту.		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
2.12	Під час слідчого експерименту представнику потерпілого від ДТП потрібно у спілкуванні з представниками сторони обвинувачення акцентувати на дотриманні вимог, невиконання яких може призвести до помилкових висновків і хибних результатів.		
	Так	171	85,5
	Незгоден	9	4,5
	Інший варіант	20	10,0
2.13	Розташування представника потерпілого під час слідчого експерименту має забезпечити реалізацію його права безпосередньо досліджувати докази та можливість стежити за діями інших учасників і перебігом експерименту.		
	Так	170	85,0
	Незгоден	11	5,5
	Інший варіант	19	9,5
2.14	Чи завжди необхідно залучати експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту?		
	Так	178	89,0
	Ні	19	9,5

	Інший варіант	3	1,5
	Чи має представник потерпілого від ДТП контролювати питання залучення експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту?		
	Так		
	Ні		
	Інший варіант		
2.15	Чи доцільне проведення власного відеозапису слідчого експерименту представником потерпілого від ДТП?		
	Так	185	92,5
	Ні	7	3,5
	Інший варіант	8	4,0
2.16	Які наслідки допущення неточностей, помилок, описок та недотримання процесуальної форми при проведенні слідчого експерименту?		
	Як правило, наслідків немає	3	1,5
	Наслідками є заяви сторони захисту про недопустимість одержаних доказів	181	90,5
	Інший варіант	16	8,0
2.17	Встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП варто практикувати у тому разі коли представникові потерпілого від ДТП бракує фактичних даних для виконання своїх завдань та існує імовірність відшукати свідків події та її наслідків.		
	Так	175	87,5
	Незгоден	15	7,5
	Інший варіант	10	5,0
2.18	Відшукавши свідків ДТП, адвокату-представникові варто попередньо провести їх опитування відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».		
	Так	123	61,5
	Незгоден	40	20,0
	Інший варіант	37	18,5
2.19	Важливим елементом діяльності адвоката-представника є пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які були допущені за аналогічних обставин, можливо, і в цьому самому місці.		
	Так	154	77,0
	Незгоден	23	11,5
	Інший варіант	23	11,5
2.20	Важливим елементом діяльності адвоката-представника є проведення консультацій з експертами, які допомагають правильно сформулювати питання у		

	клопотанні про проведення експертизи, оцінити технічну спроможність показань свідків і підозрюваного, вчасно попередити про брак вихідних даних для експертизи.		
	Так	189	94,5
	Незгоден	5	2,5
	Інший варіант	6	3,0
2.21	Серед слідчих (розшукових) дій, що проводяться на подальшому етапі досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, важливе значення для виконання своїх завдань представником потерпілого мають:		
2.21.1	Повторний огляд місця події		
	Так	156	78,0
	Незгоден	18	9,0
	Інший варіант	26	13,0
2.21.2	Додаткові допити свідків і потерпілого		
	Так	155	77,5
	Незгоден	15	7,5
	Інший варіант	30	15,0
2.21.3	Допит підозрюваного (раніше допитаного як свідка або недопитаного)		
	Так	198	99,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	2	1,0
2.21.4	Допит двох і більше раніше допитаних осіб		
	Так	187	93,5
	Незгоден	3	1,5
	Інший варіант	10	5,0
2.21.5	Слідчий експеримент		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
2.21.6	Окремі НСРД (у разі зникнення винуватця з місця пригоди чи імовірності приховування за допомогою ДТП слідів іншого злочину)		
	Так	170	85,0
	Незгоден	3	1,5
	Інший варіант	27	13,5
2.21.6	Проведення експертиз		
	Так	199	99,5
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	1	0,5

2.21.6.1	Зокрема, проведення комплексних і комісійних експертиз		
	Так	186	93,0
	Незгоден	8	4,0
	Інший варіант	6	3,0
2.22	Судово-медична експертиза (незалежно від того проводиться вона у комплексі з іншими експертизами або самотійно) є обов'язковим елементом збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху.		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
2.23	У частині використання спеціальних знань представник потерпілого від ДТП має вчасно реагувати на ситуації, які загрожують ефективному виконанню ним своїх функцій. Серед цих ситуацій виокремлюємо наступні:		
2.23.1	Слідчий не залучає спеціаліста для участі у слідчих (розшукових) діях, коли є реальна необхідність у використанні спеціальних знань під час їх проведення		
	Так	177	88,5
	Незгоден	17	8,5
	Інший варіант	6	3,0
2.23.2	Слідчий вчасно не призначає експертизи (затягує процес призначення), які мають важливе значення для встановлення та подальшого доказування обставин злочинного ДТП (автотехнічну, судово-медичну), або відмовляється їх призначати.		
	Так	195	97,5
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	5	2,5
2.23.3	При призначенні експертизи слідчий не вносить до переліку питань ті, відповіді на які є важливими для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення (або некоректно їх формулює).		
	Так	161	80,5
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	39	19,5
2.23.4	Під час організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слідчий припускається процесуальних помилок, які у подальшому можуть вплинути на допустимість одержаних доказів.		
	Так	176	88,0
	Незгоден	4	2,0

	Інший варіант	20	10,0
2.23.5	Слідчий відмовляється призначити експертизи з встановлення виду та розміру матеріальної шкоди, спричиненої ДТП (автотоварознавчу, судово-психологічну).		
	Так	169	84,5
	Незгоден	13	6,5
	Інший варіант	18	9,0
2.23.6	Слідчий недостатньо повно та коректно сформував у постанові перелік питань, на які має відповісти експерт за результатами автотоварознавчої та судово-психологічної експертизи.		
	Так	183	91,5
	Незгоден	10	5,0
	Інший варіант	7	3,5
2.23.7	Слідчий належним чином не використав результати проведених експертиз у кримінальному провадженні		
	Так	190	95,0
	Незгоден	4	2,0
	Інший варіант	6	3,0
3. Представництво інтересів потерпілого від ДТП в суді			
3.1	У разі визнання обвинуваченим своєї вини, певних його кроків з відшкодування заподіяної шкоди, позиція потерпілого від ДТП, здебільшого, змінюється у бік пом'якшення.		
	Так	152	76,0
	Незгоден	6	3,0
	Інший варіант	42	21,0
3.1.1	Пом'якшення позиції потерпілого може виявлятися у: відступі клієнта від наміру вимагати застосування до винного найбільш суворого покарання.		
	Так	174	87,0
	Незгоден	9	4,5
	Інший варіант	17	8,5
3.1.2	Згоді просити у суду найбільш м'якого покарання для обвинуваченого.		
	Так	123	61,5
	Незгоден	21	10,5
	Інший варіант	56	28,0
3.1.3	Згоді підтвердити обставини, які пом'якшують покарання.		
	Так	167	83,5

	Незгоден	10	5,0
	Інший варіант	23	11,5
3.1.4	Згоді на звільнення обвинуваченого від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75 КК України.		
	Так	131	65,5
	Незгоден	27	13,5
	Інший варіант	42	21,0
3.1.5	Згоді на звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав.		
	Так	64	32,0
	Незгоден	67	33,5
	Інший варіант	69	34,5
3.2	Невизнання обвинуваченим вини, заперечення окремих обставин, штучне створення обставин, що пом'якшують покарання, затягування процесу, спроби уникнути кримінальної відповідальності, некоректна поведінка відносно потерпілого тощо сприяють зміні позиції потерпілого у бік посилення вимог щодо суворості покарання та розміру відшкодування моральної й матеріальної шкоди.		
	Так	161	80,5
	Незгоден	24	12,0
	Інший варіант	15	7,5
3.3	Після направлення обвинувального акта до суду адвокатів-представнику варто детально узгодити з потерпілим від ДТП правову позицію, однозначно сформулювати мету та завдання представництва у суді першої інстанції та узгодити конкретні заходи й алгоритми, за допомогою яких будуть виконані вказані завдання та досягнута мета.		
	Так	164	82,0
	Незгоден	23	11,5
	Інший варіант	13	6,5
3.4	Розбіжності та суперечності між позицією потерпілого та сторони обвинувачення можуть бути зумовлені багатьма факторами, серед яких:		
3.4.1	Незацікавленість прокурора у притягненні винного до кримінальної відповідальності		
	Так	155	77,5
	Незгоден	5	2,5
	Інший варіант	40	20,0
3.4.2	Суб'єктивні особливості сприйняття та інтерпретації потерпілим обставин ДТП		
	Так	118	59,0

	Незгоден	5	2,5
	Інший варіант	77	38,5
3.4.3	Недостатньо ефективна робота адвоката-представника на стадії досудового розслідування.		
	Так	171	85,5
	Незгоден	5	2,5
	Інший варіант	24	12
3.5	Кожному судді притаманні власні (суб'єктивні) особливості відправлення правосуддя, що часто має значний вплив на перебіг (тривалість, послідовність, упорядкованість, детальність, емоційність тощо) та результати (м'якість/суворість вироків; застосування положень ст. ст. 69 та 75 КК України; умотивованість рішень тощо).		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
3.6	Формальне ставлення до роботи з цивільним позовом у кримінальному провадженні та розрахунок на те, що обставини цього позову будуть доказані прокурором (як такі, що входять до предмета доказування відповідно до ст. 91 КПК України), не сприятиме реалізації права потерпілого від ДТП на відшкодування завданої шкоди.		
	Так	183	91,5
	Незгоден	3	1,5
	Інший варіант	14	7,0
3.7	Алгоритм дій представника потерпілого від ДТП як цивільного позивача у кримінальному провадженні має захищувати:		
3.7.1	Роз'яснення клієнту: можливості подання та порядку розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні; його прав та обов'язків як цивільного позивача; рішень суду, що можуть бути прийняті за результатами розгляду, та порядок їх оскарження.		
	Так	190	95,0
	Незгоден	3	1,5
	Інший варіант	7	3,5
3.7.2	Визначення розміру майнової шкоди, заподіяної унаслідок ДТП, що документально підтверджений і може бути доведений перед судом.		
	Так	193	96,5
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	6	3,0

3.7.3	Визначення орієнтовного розміру моральної шкоди з урахуванням обставин справи та актуальної судової практики.		
	Так	165	82,5
	Незгоден	14	7,0
	Інший варіант	21	10,5
3.7.4	Визначення належних відповідачів за цивільним позовом у кримінальному провадженні.		
	Так	193	96,5
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	6	3,0
3.7.5	Формування позовних вимог з чітким розподілом їх між належними відповідачами (обвинуваченим, володільцем транспортного засобу, страховиком або МТСБУ) – за узгодженням з потерпілим.		
	Так	165	82,5
	Незгоден	19	9,5
	Інший варіант	16	8,0
3.7.6	Оформлення позовної заяви відповідно до вимог ст. 175 ЦК України з додатками (докази на підтвердження обставин та обґрунтування вимог позову, яких немає у кримінальному провадженні та (або) відомості щодо яких не внесено до реєстру матеріалів досудового розслідування; клопотання про витребування доказів; актуальний розрахунок розміру матеріальної шкоди).		
	Так	184	92,0
	Незгоден	8	4,0
	Інший варіант	8	4,0
3.7.8	Підтримання позовної заяви під час розгляду справи по суті.		
	Так	189	94,5
	Незгоден	2	1,0
	Інший варіант	9	4,5
3.7.9	Оскарження рішення суду за наявності підстав.		
	Так	193	96,5
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	6	3,0

Додаток В

**ВИТЯГ З РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ
слідчих, які мають досвід розслідування кримінальних правопорушень
проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів**

1. Правове регулювання представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні			
1.1	Чи доцільно у КПК України покласти на слідчого обов'язок невідкладно роз'яснити потерпілому його права та обов'язки?	Абсолютна кількість респондентів	Відносна кількість респондентів (%)
	Так	136	68,0
	Ні	45	22,5
	Інший варіант	19	9,5
1.2	Чи доцільно на рівні КПК України зрівняти потерпілого у правах зі стороною захисту у питаннях залучення спеціалістів та експертів?		
	Так	171	85,5
	Ні	9	4,5
	Інший варіант	20	10
1.3	Чи доцільно включити потерпілого та його представника до числа суб'єктів, що мають право звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів?		
	Так	133	66,5
	Ні	43	21,5
	Інший варіант	24	12,0
1.4	Чи доцільно у КПК України унормувати право потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором їхнього клопотання про проведення НСРД?		
	Так	115	57,5
	Ні	55	27,5
	Інший варіант	30	15
1.5	Чи доцільно у КПК України встановлення обов'язку прокурора у разі задоволення ним клопотання потерпілого про проведення НСРД – невідкладно звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту?		
	Так	119	59,5
	Ні	55	27,5
	Інший варіант	26	13
1.6	Чи доцільне унормування невідкладного залучення працівниками поліції адвоката для безоплатного надання правничої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди?		

	Так	129	64,5
	Ні	52	26,0
	Інший варіант	19	9,5
1.7	Чи доцільно у КПК України передбачити право слідчого під час огляду місця події (у тому числі до внесення відомостей до ЄРДР) відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз?		
	Так	188	94,0
	Ні	8	4,0
	Інший варіант	4	2,0
1.8	Чи доцільно у КПК України передбачити, що належні потерпілому механічні транспортні засоби, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, можуть бути передані слідчим на відповідальне зберігання потерпілого за його мотивованим клопотанням, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження?		
	Так	181	90,5
	Незгоден	5	2,5
	Інший варіант	14	7,0
2. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на стадії досудового розслідування			
2.1	Які особливості кримінальних проваджень щодо злочинних ДТП за часом вручення особі повідомлення про підозру?		
	повідомлення про підозру, як правило, вручають швидко	0	0,0
	з моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру проходить тривалий час, що пов'язано з проведенням різноманітних експертиз	190	95,0
	цей час не залежить від категорії провадження	3	1,5
	інший варіант	7	3,5
2.2	Компенсація матеріальної та моральної шкоди потерпілому не входить до кола пріоритетних завдань слідчого.		
	Так	162	81,0
	Незгоден	36	18,0
	Інший варіант	2	1,0
2.3	Чи надасте Ви доступ представникам потерпілого від ДТП до матеріалів провадження за їх усними заявами?		
	Так	138	69,0
	Ні	31	15,5
	Інший варіант	31	15,5
2.4	Невід'ємним засобом одержання фактичних даних у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки		

	дорожнього руху є допити потерпілого, свідків, підозрюваного		
	Так	182	91,0
	Незгоден	1	0,5
	Інший варіант	17	8,5
2.5	Чи доречно при допиті підозрюваного використовувати схеми ДТП?		
	Так	177	88,5
	Ні	7	3,5
	Інший варіант	16	8,0
2.6	Чи доцільно у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху фіксувати допити відеозаписом?		
	Так	166	83,0
	Незгоден	19	9,5
	Інший варіант	15	7,5
2.7	Важливим засобом отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є проведення слідчого експерименту.		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
2.8	Чи завжди необхідно залучати експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту?		
	Так	129	64,5
	Ні	31	15,5
	Інший варіант	40	20,0
2.9	Як краще забезпечувати проведення слідчого експерименту?		
	Залучати понятих	13	6,5
	Використовувати відеозапис	28	14,0
	Поєднувати запрошення понятих з використанням відеозапису	147	73,5
	Інший варіант	12	6,0
2.10	Проведення експертиз є невід'ємним елементом розслідування злочинних ДТП		
	Так	200	100,0
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	0	0,0
2.10.1	Зокрема, проведення комплексних і комісійних експертиз		
	Так	179	89,5
	Незгоден	10	5,0
	Інший варіант	11	5,5

2.11	Судово-медична експертиза (незалежно від того проводиться вона у комплексі з іншими експертизами або самостійно) є обов'язковим елементом збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху.		
	Так	199	99,5
	Незгоден	0	0,0
	Інший варіант	1	0,5
2.12	Чи доводилось Вам призначати судово-психологічну експертизу з метою визначення моральної шкоди, заподіяної потерпілому від ДТП?		
	Так	3	1,5
	Ні	171	85,5
	Інший варіант	26	13,0
2.13	Чи подавав Вам потерпілий або його представник клопотання про призначення судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди, заподіяної потерпілому від ДТП?		
	Так	46	23,0
	Ні	152	76,0
	Інший варіант	2	1,0
2.14	Як Ви діяли, якщо потерпілий або його представник подавали Вам клопотання про призначення судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди, заподіяної потерпілому від ДТП?		
	Відмовляв у задоволенні такого клопотання або залишав його без розгляду	44	22,0
	Задовольняв клопотання	2	1,0
	Інший варіант	154	77,0

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами анкетування слідчих та адвокатів, які мають досвід розслідування (участі) у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів

Переважна більшість обґрунтованих нами пропозицій щодо необхідності внесення змін до законодавства були підтримані переважною більшістю слідчих, які мають досвід розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, а також адвокатів, які мають досвід представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Так, запровадження у ст. 55 КПК України обов'язку слідчого невідкладного роз'яснення потерпілому його прав та обов'язків підтримали 89 % адвокатів та 68 % слідчих.

До зрівняння потерпілого у правах зі стороною захисту щодо залучення спеціалістів і проведення експертиз шляхом внесення доповнень до ч. 2 та 3 ст. 71, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ч. 1 та 2 ст. 244 КПК України (надання потерпілому та його представнику права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової; звертатися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді за наявності підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України, якщо потерпілий не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин тощо) схвально поставились 89,5 % адвокатів та 85,5 % слідчих.

Зарахування потерпілого та його представника до числа суб'єктів, що мають право звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, шляхом внесення доповнень до ст. 160 КПК України, підтримали 77 % адвокатів та 66,5 % слідчих.

88,5 % адвокатів та 57,5 % слідчих підтримали ідею щодо врегулювання права потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором їх клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (та встановлення обов'язку останнього у разі задоволення такого клопотання звернутися до слідчого судді з клопотанням аналогічного змісту). Причиною того, що понад 40 % слідчих вказану ідею не підтримали, вважаємо їх побоювання, що це спричинить збільшення навантаження на них та оперативних працівників (яке і без того є значним), а також переконання, що ініціатива проведення НСРД є прерогативою сторони обвинувачення.

Більшість опитаних нами у ході дослідження слідчих (72 %) схилиються до думки, що одержувати відеозаписи із стаціонарних камер зовнішнього спостереження для подальшого використання у доказуванні потрібно шляхом застосування заходу забезпечення кримінального провадження,

регламентованого ст. ст. 159–166 КПК України, – тимчасового доступу до речей і документів (до матеріальних носіїв інформації). Такий підхід є більш звичаєвим, ніж заснованим на актуальній практиці Верховного Суду, яка допускає одержання їх у інший спосіб без загрози до подальшого визнання доказів недопустимими.

90,5 % опитаних адвокатів та 64,5 % слідчих підтримали пропозицію щодо запровадження на рівні закону обов'язкового невідкладного залучення працівниками поліції адвоката для безоплатного надання такої допомоги особі, травмованій у ДТП, або родичам загиблого внаслідок цієї пригоди. Розбіжності у показниках підтримки цієї пропозиції ми схильні вважати наслідками того, що значна частина слідчих (на відміну від адвокатів) впевнені, що вони і самі у змозі забезпечити права потерпілого від ДТП.

У частині методики і тактики дій представника потерпілого від ДТП, 88 % опитаних нами адвокатів погодились з тим, що їх потрібно засновувати: а) на усталених у криміналістиці положеннях щодо розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху; б) на напрямках процесуальної та позапроцесуальної взаємодії представника потерпілого від ДТП з іншими учасниками провадження.

95 опитаних нами адвокатів погодились з тим, що у тому разі, коли жертва ДТП не має статусу потерпілого – першочергове питання, що повинно бути вирішене представником, полягає в організації подання відповідних заяв його клієнтом.

У подальшому представнику потерпілого доцільно систематично знайомитися з матеріалами досудового розслідування, аби належним чином організувати свою діяльність. Проте клопотання в порядку ст. 221 КПК України подавати доцільно лише якщо на цьому наполягає слідчий. Так, 81,5 % опитаних нами адвокатів зазначили, що у разі конструктивної взаємодії зі слідчим, останній сам їх інформує про всі важливі нові, одержані ним дані, а особисте ознайомлення з матеріалами справи відбувається за усною домовленістю. Своєю чергою, 69 % опитаних слідчих засвідчили, що завжди невідкладно надають доступ представникам потерпілого від ДТП до матеріалів провадження за їх усними заявами. Крім того, у разі необхідності, на прохання адвокатів-представників вони самі направляють їм скановані копії потрібних документів через месенджери (це економить час як слідчого, так і представника потерпілого).

Визначаючи коло та послідовність процесуальних дій, необхідних для отримання бажаного результату, представник потерпілого від ДТП має тримати у колі уваги питання щодо фактичних даних, яких бракує для доведення: події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини); винуватості особи у його вчиненні; виду та розміру шкоди, завданої ДТП, а також інших елементів, які відповідно до ст. 91 КПК України входять до предмета доказування. Зазначений підхід фактично поєднує пошукову та контрольно-консультативну функцію представника потерпілого від ДТП (його підтримали 95,5 % опитаних нами адвокатів).

Невід'ємним засобом одержання фактичних даних у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є допити потерпілого, свідків, підозрюваного (з цим твердженням погодились 91 % опитаних нами слідчих та 87 % адвокатів).

Одним з важливих тактичних прийомів допиту підозрюваного є використання схеми ДТП (з цим погодились 88,5 % опитаних нами слідчих та 91 % адвокатів). За її допомогою можна формулювати лаконічні та зрозумілі питання щодо розташування та напрямків руху учасників ДТП, послідовності дій допитуваного на різних стадіях розвитку події. При цьому бажано використовувати відеозапис, оскільки як запитання, так і відповіді не будуть повністю зрозумілими через їх прив'язку до схеми, а їх звичайне викладення у протоколі не буде повним обсягом відображати наданих фактичних даних (з цим погодились 83 % опитаних нами слідчих та 90 % адвокатів). Додатковим корисним ефектом відеозапису під час допиту підозрюваного є те, що в подальшому можна буде вивчити усі його невербальні та паравербальні реакції на запитання та за особливостями поведінки оцінити правдивість відповідей.

Важливим засобом отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є проведення слідчого експерименту. Це одностайно підтримали по 100 % опитаних нами слідчих та адвокатів.

Тому, представляючи інтереси потерпілого від ДТП, щоразу потрібно ретельно аналізувати слідчу ситуацію та у спілкуванні з представниками сторони обвинувачення акцентувати на дотриманні лише тих вимог, невиконання яких може призвести до помилкових висновків і хибних результатів (підтримали 85,5 % опитаних нами адвокатів).

Крім того, важливе значення має місце розташування представника потерпілого від ДТП під час слідчого експерименту: воно повинно забезпечити реалізацію його прав безпосередньо досліджувати докази, стежити за діями інших учасників і перебігом експерименту (підтримали 85 % опитаних нами адвокатів).

Важливою для представника потерпілого є присутність під час слідчого експерименту осіб, показання яких перевіряються, особливо підозрюваного та свідків. Адже часто ці показання є суперечливими. У разі присутності під час слідчого експерименту представник потерпілого буде мати можливість поставити питання, які допоможуть усунути ці суперечності та у подальшому позбавити сторону захисту використовувати твердження щодо наявності розумного сумніву в існуванні тих чи інших обставин (погодились 87 % опитаних нами адвокатів).

Залучення експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту в провадженнях зазначеної категорії передбачене чинними криміналістичними методиками. Його відсутність має своїми наслідками не лише допущення помилок і неточностей у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, а й ставить під сумнів результати майбутньої автотехнічної експертизи. З цим погодились 64,5 % опитаних нами слідчих та 89 % адвокатів.

Важливим процесуальним критерієм проведення слідчого експерименту є вимога ч. 6 ст. 240 КПК України щодо складання протоколу цієї СРД з

обов'язковим зазначенням умов і результатів. Дотримання усіх вимог щодо складання такого протоколу є обов'язковим елементом контрольної-консультативної роботи представника потерпілого від ДТП. Адже неточності, помилки, описки та недотримання процесуальної форми у своїй сукупності в подальшому можуть стати підставою для заяв сторони захисту про недопустимість одержаних доказів (підтримали 90,5 % опитаних нами адвокатів).

До пошукового компоненту представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування віднесено встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП. Його варто практикувати у тому разі коли представникові потерпілого від ДТП бракує фактичних даних для виконання своїх завдань та існує імовірність відшукати свідків події та її наслідків (підтримали 87,5 % опитаних нами адвокатів).

Відшукавши свідків ДТП, адвокату-представникові варто попередньо провести їх опитування відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». З цим погодились 61,5 % опитаних нами адвокатів. Заперечення цього твердження майже 40 % адвокатів ґрунтується на тому, що свідки сторони обвинувачення мають допитуватися слідчим, а не опитуватися адвокатом. Наша ж позиція полягає у тому, що одне не заважає іншому, а результати опитування можуть використовуватися для обґрунтування клопотання про проведення допиту.

До пошукового компоненту представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування відносимо також пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які були допущені за аналогічних обставин, можливо, і в цьому самому місці. Це допомагає представнику потерпілого визначитись з правовою позицією. Природно, що не може бути двох ідентичних ДТП, але є так звані типові ситуації, а, відповідно, і правові позиції судів різних інстанцій щодо їх вирішення. Рівень підтримки окресленого підходу опитаними нами адвокатами становить 77 %.

94,5 % опитаних нами адвокатів погодились з доцільністю проведення на подальшому етапі досудового розслідування консультацій з експертами, які допомагають правильно сформулювати питання у клопотанні про проведення експертизи, оцінити технічну спроможність показань свідків і підозрюваного, вчасно попередити про брак вихідних даних для експертизи тощо.

89,5 % опитаних нами слідчих та 93 % адвокатів засвідчили: для ефективного розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху часто виникає необхідність у проведенні комплексних і комісійних експертиз.

З цих причин адвокатам, які спеціалізуються на справах, пов'язаних з ДТП, доцільно встановлювати особисті стосунки з експертами у галузі автотехніки аби мати змогу вчасно отримувати необхідні консультації (підтримали 82,5 % опитаних нами адвокатів).

Судово-медична експертиза (незалежно від того проводиться вона у комплексі з іншими експертизами або самостійно) є обов'язковим елементом збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки

дорожнього руху. Це підтвердили 99,5 % опитаних нами слідчих та 100 % адвокатів.

Проте призначенню та проведенню судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди, спричиненої потерпілому злочинним порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів, слідчі, у супереч п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, як правило, уваги не приділяють.

Майже 85,5 % опитаних нами слідчих, які мають досвід розслідування ДТП, заявили, що вони ніколи не призначали цієї експертизи, а 76 % зазначили, що не стикалися з тим, щоб потерпілий або його представник подавали їм відповідні клопотання. 22 % опитаних, одержавши такі клопотання або відмовляли у їх задоволенні, або ж залишали без розгляду. Цю ситуацію вважаємо такою, що підлягає виправленню через активізацію дій адвокатів (представників потерпілих) у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правоохоронної діяльності

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

Проректору Національної
академії внутрішніх справ
Чернявському С.С.

Шановний Сергію Сергійовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції, підготовлені Червінським В.В. та оформлені у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого та надання йому правничої допомоги, а також збирання та зберігання доказів у кримінальному провадженні», порівняльної таблиці та пояснювальної записки до цього проекту.

Повідомляємо, що зазначені пропозиції надані народним депутатам України – членам Комітету для ознайомлення.

З повагою

Голова Комітету

С. Іонушас

ВЛСД НАВС		
Бх. №	8700	
28	12	23
кількість екзemplів:		
осн. зоб.	1	застав.
		-

Проект

вноситься народним депутатом України

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого та надання йому правничої допомоги, а також збирання і зберігання доказів у кримінальному провадженні

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Внести зміни та доповнення до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме:

п. 5-1 ч. 1 ст. 19 сформулювати у такій редакції:

«представництво потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні»;

доповнити ч. 1 ст. 19 пунктом 5-1, який викласти у такій редакції:

«представництво потерпілого у кримінальному провадженні, тобто, різновид адвокатської діяльності, що полягає в наданні потерпілому від кримінального правопорушення професійної правничої допомоги з виконання ним своїх процесуальних обов'язків, забезпечення його прав і законних інтересів на стадіях досудового розслідування та судового провадження (у тому числі як цивільного позивача), а також під час процесуальних дій, що можуть проводитися до початку досудового розслідування».

2. Внести зміни та доповнення до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», а саме:

доповнити ч. 2 ст. 13 пунктом 2-1, який викласти у такій редакції:

«представництво потерпілого у кримінальному провадженні, у тому числі як цивільного позивача»;

п. 21 ч. 1 ст. 14 викласти у такій редакції:

«особи, які внаслідок вчинення злочину отримали тяжке тілесне ушкодження або тілесне ушкодження середньої тяжкості, або постраждали від торгівлі людьми (чи домашнього насильства або насильства за ознакою статі), або потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту – на правничі послуги, передбачені пунктами 2, 2-1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону – з питань, пов'язаних із забезпеченням їхніх прав як потерпілих від кримінального правопорушення»;

п. 22 ч. 1 ст. 14 викласти у такій редакції:

«одному з числа близьких родичів чи членів сім'ї (а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у

тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі) особи, яка унаслідок злочину загинула або отримала тяжке тілесне ушкодження і не може самостійно реалізовувати свої права, за умови подання таким родичем (або близькою особою) заяви слідчому про визнання потерпілим у порядку ч. 2 та 6 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України – на правничі послуги, передбачені пунктами 2, 2-1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону – з питань, пов'язаних із забезпеченням їхніх прав як потерпілих від кримінального правопорушення»;

п. 22 ч. 1 ст. 14 виключити.

3. Внести зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України, а саме:

ч. 1 ст. 55 викласти у такій редакції:

«Потерпілим у кримінальному провадженні є фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кримінальним правопорушенням»;

абз. 2 ч. 2 ст. 55 викласти у такій редакції:

«Потерпілому, невідкладно після прийняття заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або про визнання потерпілим, або прибуття на місце події слідчо-оперативної групи, повідомляються та роз'яснюються його процесуальні права та обов'язки – слідчим або іншою уповноваженою особою, а також вручається пам'ятка з повним переліком цих прав та обов'язків»;

ч. 6 ст. 55 викласти у такій редакції:

«Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Потерпілим визнається одна особа з числа вказаних у першому абзаці частини 6 статті 55 цього Кодексу, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Особи, вказані у першому абзаці частини 6 статті 55 цього Кодексу, для залучення їх до провадження як потерпілого, зобов'язані надати слідчому або прокурору документи на підтвердження правових відносин особою, життя чи здоров'ю якої було завдано шкоди кримінальним правопорушенням»;

п. 3 ч. 1 ст. 56 викласти у такій редакції:

«збирати та подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду»;

Статтю 100 доповнити частиною 6, яку викласти у такій редакції:

«Належні потерпілому механічні транспортні засоби, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, можуть бути передані на відповідальне зберігання потерпілого за його мотивованим клопотанням, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження. У разі задоволення клопотання, потерпілий письмово попереджається про кримінальну відповідальність за

вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388 КК України»;

ч. 1 ст. 159 викласти у такій редакції:

«Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження, потерпілому, його представнику особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії і вилучити їх (здійснити їх виїмку)»;

ч. 1 ст. 160 викласти у такій редакції:

«Сторони кримінального провадження, потерпілий або його представник мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у [статті 161](#) цього Кодексу. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором»;

ч. 2 ст. 163 викласти у такій редакції:

«Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, потерпілий або його представник доведуть наявність достатніх підстав вважати, що є реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться»;

ч. 1 ст. 193 викласти у такій редакції:

«Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті. У розгляді клопотання можуть брати участь потерпілий та його представник, які мають бути завчасно повідомлені про час і місце його проведення. Неявка потерпілого та його представника не перешкоджає розгляду клопотання»;

ч. 4 ст. 193 викласти у такій редакції:

«За клопотанням сторін, потерпілого, його представника або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу»;

ч. 3 ст. 214 викласти у такій редакції:

«Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), під час якого слідчий має право: відібрати зразки з речей для проведення експертиз; за згодою очевидців та учасників події отримати від них пояснення, речі і документи, що матимуть значення для кримінального провадження; направити особу для проведення медичного освідування; вилучити знаряддя і засоби вчинення злочину, речі і документи, що є безпосереднім предметом злочину, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей»;

ч. 7 ст. 237 викласти у такій редакції:

«При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки і зліпки, оглядати та вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном»;

ч. 1 ст. 244 викласти у такій редакції:

«Сторона захисту, потерпілий та його представник мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:...»;

п. 2 ч. 1 ст. 244 викласти у такій редакції:

«сторона захисту, потерпілий та його представник не можуть залучити експерта самостійно через брак коштів чи з інших об'єктивних причин»;

ч. 2 ст. 245 викласти у такій редакції:

«Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 цього Кодексу) – за винятком відібрання зразків з речей під час огляду місця події, який проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України».

Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня його опублікування.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого та надання йому правничої допомоги, а також збирання і зберігання доказів у кримінальному провадженні»

Зміст положення (норми) чинного акта законодавства	Зміст відповідного положення (норми) проєкту акта
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»	
п. 5 ч. 1 ст. 19: представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;	п. 5 ч. 1 ст. 19: представництво потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;
п. 5-1 ч. 1 ст. 19: норма відсутня	п. 5-1 ч. 1 ст. 19: Представництво потерпілого у кримінальному провадженні, тобто, різновид адвокатської діяльності, що полягає в наданні потерпілому від кримінального правопорушення професійної правничої допомоги з виконання ним своїх процесуальних обов'язків, забезпечення його прав і законних інтересів на стадіях досудового розслідування та судового провадження (у тому числі як цивільного позивача), а також під час процесуальних дій, що можуть проводитися до початку досудового розслідування.
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ»	
п. 2-1 ч. 2 ст. 13: норма відсутня	п. 2-1 ч. 2 ст. 13: представництво потерпілого у кримінальному провадженні, у тому числі як цивільного позивача
п. 21 ч. 1 ст. 14: особи, які постраждали від торгівлі людьми, - на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань, пов'язаних із захистом їхніх прав, визначених Законом України "Про протидію торгівлі людьми"	п. 21 ч. 1 ст. 14: особи, які внаслідок вчинення злочину отримали тяжке тілесне ушкодження або тілесне ушкодження середньої тяжкості, або постраждали від торгівлі людьми (чи домашнього насильства або насильства за ознакою статі), або потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту – на правничі послуги, передбачені пунктами 2, 2-1 та 3 частини другої статті 13 цього Закону –

	з питань, пов'язаних із забезпеченням їхніх прав як потерпілих від кримінального правопорушення
<p>п. 22 ч. 1 ст. 14: особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, - на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань, пов'язаних із захистом їхніх прав, визначених законами України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" і "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків";</p>	<p>п. 22 ч. 1 ст. 14: одному з числа близьких родичів чи членів сім'ї (а також з числа осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі) особи, яка унаслідок злочину загинула або отримала тяжке тілесне ушкодження і не може самостійно реалізувати свої права, за умови подання таким родичем (або близькою особою) заяви слідчому про визнання потерпілим у порядку ч. 2, ч. 6 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України – на правничі послуги, передбачені пунктами 2, 2-1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону – з питань, пов'язаних із забезпеченням їхніх прав як потерпілих від кримінального правопорушення</p>
<p>п. 22 ч. 1 ст. 14: потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту - на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень;</p>	<p>п. 22 ч. 1 ст. 14: виключити</p>
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ	
<p>ч. 1 ст. 55 КПК України: Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.</p>	<p>ч. 1 ст. 55 КПК України: Потерпілим у кримінальному провадженні є фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кримінальним правопорушенням.</p>
абз.2 ч. 2 ст. 55 КПК України:	абз. 2 ч. 2 ст. 55 КПК України:

<p>Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.</p>	<p>Потерпілому, невідкладно після прийняття заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або про визнання потерпілим, або прибуття на місце події слідчо-оперативної групи, повідомляються та роз'яснюються його процесуальні права та обов'язки – слідчим або іншою уповноваженою особою, а також вручається пам'ятка з повним переліком цих прав та обов'язків.</p>
<p>ч. 6 ст. 55 КПК України: Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої - третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням - потерпілими може бути визнано кілька осіб.</p>	<p>ч. 6 ст. 55 КПК України: Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Потерпілим визнається одна особа з числа вказаних у першому абзаці частини 6 статті 55 цього Кодексу, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб. Особи, вказані у першому абзаці частини 6 статті 55 цього Кодексу, для залучення їх до провадження як потерпілого, зобов'язані надати слідчому або прокурору документи на підтвердження правових відносин особою, життю чи здоров'ю якої було завдано шкоди кримінальним правопорушенням.</p>
<p>п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;</p>	<p>п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України збирати та подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;</p>
<p>абз. 4 ч. 6 ст. 100 КПК України: відсутній</p>	<p>ч. 6 ст. 100 КПК України: Належні потерпілому механічні транспортні засоби, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, можуть бути передані на відповідальне зберігання потерпілого за його мотивованим клопотанням, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження. У разі задоволення клопотання, потерпілий письмово попереджається про кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388 КК України.</p>

<p>ч. 1 ст. 159 Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).</p>	<p>ч. 1 ст. 159 Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження, потерпілому, його представнику особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).</p>
<p>ч. 1 ст. 160 Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у статті 161 цього Кодексу. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором.</p>	<p>ч. 1 ст. 160 Сторони кримінального провадження, потерпілий або його представник мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у <u>статті 161</u> цього Кодексу. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором.</p>
<p>ч. 2 ст. 163 Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться</p>	<p>ч. 2 ст. 163 Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, потерпілий або його представник доведуть наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться</p>
<p>ч. 1 ст. 193 Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті</p>	<p>ч. 1 ст. 193 Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті. У розгляді клопотання можуть брати участь потерпілий та його представник, які мають бути завчасно повідомлені про час і місце його проведення. Неявка потерпілого та його представника не перешкоджає розгляду клопотання.</p>
<p>ч. 4. ст. 193 За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.</p>	<p>ч. 4. ст. 193 За клопотанням сторін, потерпілого, його представника або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.</p>
<p>ч. 3 ст. 214:</p>	<p>ч. 3 ст. 214:</p>

<p>Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду).</p>	<p>Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), під час якого слідчий має право: відібрати зразки з речей для проведення експертиз; за згодою очевидців та учасників події отримати від них пояснення, речі і документи, що матимуть значення для кримінального провадження; направити особу для проведення медичного освідування; вилучити знаряддя і засоби вчинення злочину, речі і документи, що є безпосереднім предметом злочину, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.</p>
<p>ч. 7 ст. 237: При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном</p>	<p>ч. 7 ст. 237: При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном</p>
<p>ч. 1 ст. 244: Сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:</p>	<p>ч. 1 ст. 244: Сторона захисту, потерпілий та його представник мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:</p>
<p>п. 2 ч. 1 ст. 244: сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.</p>	<p>п. 2 ч. 1 ст. 244: сторона захисту, потерпілий та його представник не можуть залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.</p>

<p>ч. 2 ст. 245: Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 цього Кодексу).</p>	<p>ч. 2 ст. 245: Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 цього Кодексу) – за винятком відібрання зразків з речей під час огляду місця події, який проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України.</p>
---	---

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого та надання йому правничої допомоги, а також збирання і зберігання доказів у кримінальному провадженні»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

На основі комплексного аналізу практики застосування норм Конституції України, міжнародних нормативно-правових актів (Резолюція (77) 27 Комітету Міністрів Ради Європи «Про відшкодування потерпілим від злочину» від 28 вересня 1977 р.; Європейська конвенція про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р.; Декларація ООН № 40/34 щодо основних принципів правосуддя для жертв злочинів (1985 р.), Рекомендація Rec (2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р.; Директива 2012/29/ЄС про запровадження мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec (2023)2 15 березня 2023 р. та ін.), Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу» та інших, а також підзаконних нормативно-правових актів, нами виявлено низку колізій, прогалин і суперечностей, допущених законодавцем, що негативно впливають на ефективність забезпечення прав та законних інтересів потерпілого, надання йому професійної правничої допомоги під час досудового розслідування та судового провадження, зокрема, у провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. До кола проблем правового регулювання у цій сфері, з-поміж іншого, належать:

- невідповідність стану забезпечення прав та інтересів потерпілого у кримінальному провадженні міжнародним (у тому числі європейським) стандартам;
- незбалансованість процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні та його представника;
- обмеження потерпілого та його представника у правах у порівнянні зі сторонами кримінального провадження (в частині збирання доказів, ініціативи залучення спеціалістів, проведення експертиз, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо);
- відсутність гарантій надання безоплатної правничої допомоги особам, які внаслідок вчинення щодо них кримінального правопорушення зазнали тяжких тілесних ушкоджень;
- недосконалість положень кримінального процесуального законодавства (в частині обмеження повноважень слідчого щодо збирання доказів під час огляду місця події, який проводиться до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань),

що призводить до зниження ефективності доказування стороною обвинувачення, а як наслідок, неможливості відновлення порушених прав потерпілого.

Викладене зумовлює необхідність внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу».

2. Мета і шляхи її досягнення

Проект Закону підготовлено з метою вдосконалення правового регулювання захисту, реалізації та відновлення прав потерпілого у кримінальному провадженні, збалансування його процесуального статусу, надання йому професійної правничої допомоги (у тому числі на безоплатній основі), а також приведення національного законодавства у сфері захисту прав потерпілого до міжнародних стандартів. Ця мета має бути досягнута шляхом усунення дисбалансу правових норм, ліквідації прогалин і колізій у Кримінальному процесуальному кодексі України, Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу».

3. Правові аспекти

Для досягнення мети, визначеної у п. 2, пропонується:

формально визначити представництво потерпілого у кримінальному провадженні як окремий вид адвокатської діяльності, а також як окремий вид правничих послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги – шляхом внесення змін і доповнень до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»;

установити, що участь адвоката як представника потерпілого обов'язкова у кримінальних провадженнях, пов'язаних з сексуальним насильством, катуванням, заподіянням жертві злочину смерті, тяжких тілесних ушкоджень, а також у тих провадженнях, де це буде визначено судом через їх особливу складність, – шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК України;

законодавчо віднести до осіб, яким вторинна правнича допомога має надаватися безоплатно (за рахунок держави), жертв злочинів у зазначених кримінальних провадженнях;

розширити права потерпілого (а, відповідно, і його представника) в частині збирання доказів, ініціативи залучення спеціалістів, проведення експертиз, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо);

передбачити право слідчого під час огляду місця події, що проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, відбирати зразки, необхідні для проведення експертиз та інше.

4. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону потребує додаткових фінансових витрат в частині забезпечення оплати послуг адвокатів, які на підставі цивільно-правових договорів співпрацюють з центрами надання безоплатної правничої допомоги у кримінальному провадженні. Ці витрати обумовлені пропозицією щодо

розширення кола осіб, які мають право на надання безоплатної вторинної правової допомоги, за рахунок окремих категорій потерпілих у кримінальному провадженні. Реалізація проекту Закону потребує додаткових фінансових витрат.

5. Позиція заінтересованих органів

Проект Закону потребує погодження з Генеральною прокуратурою України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством юстиції України.

6. Регіональний аспект

Проект Закону не стосується розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

7. Запобігання дискримінації

У положеннях проекту Закону відсутні правила і процедури, які містять ознаки дискримінації.

8. Запобігання корупції

Проект Закону не містить правил і процедур, які мають ризики вчинення корупційних правопорушень.

9. Громадське обговорення

Проект Закону не потребує проведення консультацій з громадськістю.

10. Позиція соціальних партнерів

Проект Закону не стосується соціально-трудової сфери.

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності
01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

Проректору Національної
академії внутрішніх справ
Чернявському С.С.

Шановний Сергію Сергійовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції, підготовлені Червінським В.В. та оформлені у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення процесуального статусу потерпілого та надання йому правничої допомоги, а також збирання та зберігання доказів у кримінальному провадженні», порівняльної таблиці та пояснювальної записки до цього проекту.

Повідомляємо, що зазначені пропозиції надані народним депутатам України – членам Комітету для ознайомлення.

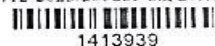
З повагою
Голова Комітету

С. Іонушас

ВІДСЛІДЖУВАННЯ			
Б/х. №	8700	12	23
28			
МІСЬКИЙ РАЙОН			
ОСН. ДОК.	1	ЗСАДКА	-

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинович
Сертифікат: 26B2648ADD3032E104600000D0512F605F3AAE00
Дійсний до: 20.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-27/12-2023/285235 від 27.12.2023

1413939

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова
Ради адвокатів
Вінницької області

О.В. Терещенко

« » 2024 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертації
Вадима ЧЕРВІНСЬКОГО
«Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в
кримінальному провадженні»**

Комісія в складі членів Ради адвокатів Вінницької області:

Аліфанової Лариси Іванівни,
Аліменко Лариси Володимирівни,
Грачова Анатолія Віталійовича

цим актом засвідчує, що результати дисертації *Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні»*, яка подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» були розглянуті Радою адвокатів та рекомендовані для практичного використання адвокатам області, як такі, що містять науковообґрунтовані положення щодо алгоритмів і тактики дій адвоката в частині:

- представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування (результати дослідження в цій частині викладено у роботах:

Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1 С. 473–476 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/111>

Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3 С. 704–707. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/108>

Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. Криміналістичний вісник. 2023. №1 (39). С.75–84. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-75>);

- представництва потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування (результати дослідження в цій частині викладено у роботах:

Червінський В. В. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2023. № 28(3). С. 58–72. <https://doi.org/10.56215/naia-herald/3.2023.58>

Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 25 травня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023, С. 139–143.

https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19735/1/sl_det_dialnist.pdf

Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 704–707.

<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>);

- засобів впливу представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (результати дослідження в цій частині викладено у роботі:

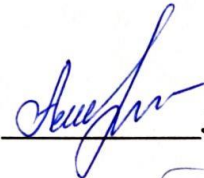
Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Криміналістичний вісник. 2023 №2 (40). С.53–67. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-53>).

Голова комісії:

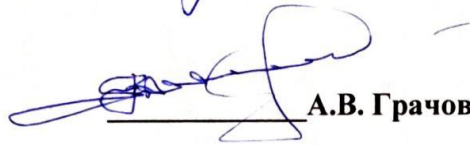

Л.І. Аліфанова

Члени комісії:

Л.В. Аліменко

А.В. Грачов

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
Регіонального центру
з надання безоплатної вторинної правової
допомоги у Вінницькій області

Марина ЛУКІЯНОВА

«30» січня 2024 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертації Вадима ЧЕРВІНСЬКОГО на тему
«Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в
кримінальному провадженні» в роботу Регіонального центру з надання
безоплатної вторинної правової допомоги у Вінницькій області**

Робоча група у складі

- начальника відділу організації надання та забезпечення якості правової допомоги, підвищення кваліфікації її надавачів **Олександра Сільницького**;
- заступника начальника відділу організації надання та забезпечення якості правової допомоги, підвищення кваліфікації її надавачів **Валерія Думбровського**;
- заступника начальника відділу організації надання та забезпечення якості правової допомоги, підвищення кваліфікації її надавачів **Тетяни Глухенької**

склала, цей акт про те, що результати дисертації Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», яка подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» були вивчені Регіональним центром (РЦ) з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Вінницькій області та оцінені як такі, що заслуговують на впровадження у практичну діяльність адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу на підставі угод (контрактів), укладених з РЦ та місцевими центрами з надання безоплатної правничої допомоги (БПД) у Вінницькій області.

Адвокатам рекомендовано використовувати у роботі з надання БПД положення наукових праць В. В. Червінського:

1. Червінський В. В., Грібов М. Л., Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник кримінального судочинства. 2021. №3–4. С. 8–21

URI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/8-21>

2. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 704–707.

URI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>

3. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1 С. 473–476

URI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/111>

4. Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3 С. 704–707.

URI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/108>

5. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. Криміналістичний вісник. 2023. №1 (39). С.75–84.

URI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-75>.

6. Chervinskyi, V. & Hribov, M. (2023). Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. Law Journal of the National Academy of Internal Affairs, 2023. № 13(2). P. 30-40. (авторський внесок дисертанта становить не менш 80 %)

URI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.30>

7. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Криміналістичний вісник. 2023 №2 (40). С.53–67.

URI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-53](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-53)

8. Chervinskyi, V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2023. № 28(3). С. 58-72.

URI: <https://doi.org/10.56215/naia-herald/3.2023.58>.

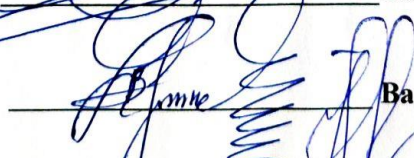
9. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С.254–258.

URI <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/10276>

10. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

URI: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/5649>

Олександр СІЛЬНИЦЬКИЙ

Валерій ДУМБРОВСЬКИЙ

Тетяна ГЛУХЕНЬКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії внутрішніх
справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений діяч науки і техніки

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

АКТ

про впровадження результатів дисертації Вадима Червінського на тему: «Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: професора кафедри криміналістики та судової медицини, доктора юридичних наук, професора **Юлії Черноус**, професора кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора **Олени Таран**, професора кафедри оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, професора **Олега Ємця** склала цей акт про те, що у освітній процес академії впроваджені результати дисертації Вадима Червінського на тему «Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», які опубліковані у його працях:

1. Червінський В.В., Грібов М.Л., Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник кримінального судочинства. 2021. №3–4. С. 8–21.
2. Червінський В.В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 704–707.
3. Червінський В.В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1 С. 473–476
4. Червінський В.В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3 С. 704–707.

5. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. Криміналістичний вісник. 2023. №1 (39). С.75–84.

6. Chervinskyi, V. & Hribov, M. (2023). Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2023. № 13(2). P. 30-40.

7. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Криміналістичний вісник. 2023 №2 (40). С.53–67.

8. Chervinskyi, V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 28(3). С. 58-72.

9. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С.254–258

10. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

11. Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 25 травня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023, С. 139–143.

12. Червінський В. В. Надання правової допомоги потерпілому у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 308–309.

13. Червінський В. В. Тактика дій представника потерпілого від ДТП під час досудового розслідування. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 409–412.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Вадима Червінського містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема, у системі професійної освіти слідчих та працівників оперативних підрозділів, кадрів для експертної служби МВС України, спеціалістів для підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового

розслідування Національної поліції України, а також при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:
доктор юридичних наук,
професор

Юлія ЧОРНОУС

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
професор

Олена ТАРАН

доктор юридичних наук,
професор

Олег ЄМЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Михайло БУРДІН

2023 р.

**АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Комісія у складі:

декан факультету № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент **Віктор Василенко** (голова);

декан факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент **Віталій Романюк**

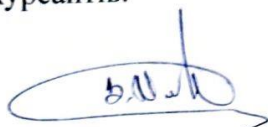
начальник навчально-методичного відділу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук **Ірина Рязанцева**

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» (спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Методика розслідування окремих видів злочинів», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», підготовки окремих підрозділів (глав) підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій.

Внесені автором до зазначених лекційних матеріалів доповнення підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та

ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі слухачів, студентів та курсантів.

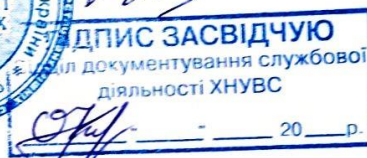
Члени комісії:

Віктор ВАСИЛЕНКО

Віталій РОМАНЮК

Ірина РЯЗАНЦЕВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

кандидат наук з державного управління,
доктор юридичних наук, спеціаліст юридичної науки, адвокат України

Олександр ЯРЕМЕНКО

_____ 2023 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації у освітній процес та наукову діяльність факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Комісія у складі:

завідувача кафедри публічно-правових дисциплін, доктора юридичних наук, професора **Ольги Мельничук** (голова);

професора кафедри публічно-правових дисциплін, доктора юридичних наук, професора **Наталі Опольської**;

доцента кафедри публічно-правових дисциплін, кандидата юридичних наук доцента **Тетяни Оверковської** (члени комісії)

склала цей акт про те, що результати дисертації **Вадима Червінського** на тему: **«Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні»**, яка подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», містять важливі для юридичної практики науковообґрунтовані положення та використовуються у:

освітньому процесі факультету при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальне процесуальне право», «Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації та доказування», «Доктрина і практика захисту

людських прав» та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій;

науково-дослідній діяльності науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти факультету в межах роботи Науково-практичного центру медіації і права та Навчально-дослідницької лабораторії інноваційного розвитку експертної діяльності, які є структурними підрозділами факультету.

Голова комісії:

доктор юридичних наук,
професор

Ольга МЕЛЬНИЧУК

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
професор

Наталія ОПОЛЬСЬКА

кандидат юридичних наук,
доцент

Тетяна ОВЕРКОВСЬКА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

«**Олександр МУЗИЧУК**»
2023 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження

дослідження Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» (спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) у науково-дослідну діяльність Харківського національного університету внутрішніх справ

Комісія в складі:

1. Невядовського В.О. – доктора юридичних наук, доцента, ученого секретаря секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ (голова).
2. Шатрави С.О. – доктора юридичних наук, професора, завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування Харківського національного університету внутрішніх справ.
3. Абламського С.Є. – кандидата юридичних наук, доцента, начальника відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності Харківського національного університету внутрішніх справ.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», поданого на

здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» (спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), використовуються у наукових дослідженнях Харківського національного університету внутрішніх справ.

Зокрема при: 1) розробці засад взаємодії слідчого з представником потерпілого від ДТП; 2) формуванні характеристики процесуальних аспектів та алгоритму збирання речових доказів, документів та одержання зразків для проведення експертиз на початку розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху; 3) визначенні основ використання слідчим можливостей представника потерпілого від ДТП для виконання завдань кримінального провадження; 4) систематизації засобів забезпечення прав та законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні; 5) розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Червінського Вадима Володимировича на тему: «Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні» в науково-дослідну діяльність Харківського національного університету внутрішніх справ забезпечило розширення науково-методичного інструментарію дослідження нормативно-правових актів і їх проектів з питань організації досудового розслідування.

Члени комісії

Владислав НЕВЯДОВСЬКИЙ

Сергій ШАТРАВА

Сергій АБЛАМСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

АКТ

про впровадження результатів дисертації Вадима Червінського на тему: «Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту №1, доктора юридичних наук, професора **Андрія Вознюка**; провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту №1, доктора юридичних наук, професора **Олени Таран**, професора кафедри криміналістики та судової медицини, доктора юридичних наук, професора **Юлії Черноус**, склала цей акт про те, що результати дисертації Вадима Червінського на тему: «Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні» мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість та використовуються при розробці науково-методичних рекомендацій й пропозицій щодо взаємодії слідчого з представником потерпілого від ДТП, формуванні алгоритму збирання речових доказів, документів та одержання зразків для проведення експертиз на початку розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, використання слідчим можливостей представника потерпілого від ДТП для виконання завдань кримінального провадження, систематизації засобів забезпечення прав та законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Отримані в результаті дослідження висновки та рекомендації впроваджено у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ, де у якості джерел рекомендуються такі публікації:

1. Червінський В.В., Грібов М.Л., Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник кримінального судочинства. 2021. №3–4. С. 8–21.

2. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 704–707.

3. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1 С. 473–476

4. Червінський В. В. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3 С. 704–707.

5. Червінський В. В. Збирання речових доказів, документів та одержання зразків на початку розслідування кримінальних ДТП: процесуальні аспекти та дії представника потерпілого. Криміналістичний вісник. 2023. №1 (39). С.75–84.

6. Chervinskyi, V. & Hribov, M. (2023). Foreign practices of representing a victim of a traffic accident in criminal proceedings. Law Journal of the National Academy of Internal Affairs, 2023. № 13(2). P. 30-40.

7. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Криміналістичний вісник. 2023 №2 (40). С.53–67.

8. Chervinskyi, V. Representation of the victim of a road traffic accident at the subsequent stage of the pre-trial investigation. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2023. № 28(3). С. 58-72.

9. Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С.254–258

10. Червінський В. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: питання забезпечення прав потерпілого. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 237–239.

11. Червінський В. В. Форми представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 25 травня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023, С. 139–143.

12. Червінський В. В. Надання правової допомоги потерпілому у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 308–309.

13. Червінський В. В. Тактика дій представника потерпілого від ДТП під час досудового розслідування. Актуальні питання криміналістики та

судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 409–412.

Члени комісії дійшли висновку, що представлені матеріали свідчать про належний науково-теоретичний та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, а зазначені праці використовуються у науково-дослідній роботі профільних кафедр та наукових (науково-дослідних) лабораторій.

Голова комісії:

**доктор юридичних наук,
професор**

Андрій ВОЗНІЮК

Члени комісії:

**доктор юридичних наук,
професор**

Олена ТАРАН

**доктор юридичних наук,
професор**

Юлія ЧОРНОУС